

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

BOŞANMIŞ BİREYLERİN BOŞANMA SONRASI SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
EMİNE KOÇER**

GAZİANTEP- 2020

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

BOŞANMIŞ BİREYLERİN BOŞANMA SONRASI SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
EMİNE KOÇER**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi İSMAİL HAKKI TOMAR**

GAZİANTEP– 2020

TEZ VE ETİK BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Boşanmış Bireylerin Boşanma Sonrası Süreçlerinin İncelenmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim. **29/05/ 2020**

EMİNE KOÇER

ÖNSÖZ

Hayatta iyilik ve güzellik adına neye sahipsem, yönüm yolum ve gönlüm daima iyiye ve güzelle dönükse, iyilik ve güzellikten başka bir yol, bir seçenek bilmiyor isem bunun mimarları kıymetli annem ve babamdır. “Anne gezindiğin bağ, baba yaslandığın dağdır Ömrün en güzel çağı anne ve baban ile olanıdır” bana daima güvenli bir bağ ve güvenli bir dağ olan canım annem ve babam ömrümce yaptığım tüm güzel işler üzerimdeki emeklerinize küçük bir teşekkürdür.

Ve bir anne babanın evladına yapacağı en büyük iyilik olan “kardeşlerim” Biz bir elin parmakları gibiyiz bütün bir ve birlikte.

Biricik abim Taha KOÇER; yaptığım her işte gözlerime ince ve munzur bir alay ile baksanda hissettirdiğin cömert sevgi ve sarsılmaz desteğin için teşekkür ederim. Adı bal varlığı şifa olan kızın canım yeğenim Asel’e hayatıma kattığı renk ve anlam için teşekkür ederim.

Hayattaki ilk idolüm bana, kitap okumanın ve kendini geliştirmenin ne demek olduğunu, ne kadar değerli olduğunu öğreten, mütevazı ve olgun olmanın kıymetini şahsının örnekliği ile gösteren ablam Hümeysra’ ya bir abi desteğini her zaman hissettiren saygıdeğer eşine ve kızları hayatımın en büyük mesaisi Zeynep Miray’a teşekkür ederim.

En iyi arkadaşım en sağlam eleştirmenim en kararlı en kendinden emin asalet timsalim ablam Şura’ya tüm hayalperestliğime rağmen ayaklarımın yere basmasını sağladığı için teşekkür ederim.

Bana abla olma deneyimi yaşatan, tez yazma sürecimde en büyük motivasyon ve moral kaynağım olan, kendisinden duruşundan hayatı anlama ve yorumlama gayret ve çabasından çok şey öğrenip büyük saygı duyduğum 10 yaşındaki kıymetli kardeşim Berra’ya teşekkür ederim.

Melike USLU TAŞ’ a; gece neşeme sabah suratsızlığımıza nerde ne zaman karşısına çıkacağını bilmediği huysuzluklarıma yolumun taşında omuz yolumun aydınlığında alkışlarıyla. Yükümü hafiflettin, gönlümü ferahlattın, yüzümü güldürdün. Yine ve ne zaman yola çıksam yoldaşım hep sen ol isterim. Hakkın da hakkım da muhabbetimdir helal ve hoş olsun. Teşekkür ederim Melikem.

Esra EKER DURMUŞ’a;

Pes etmediysem yapabileceğime inandıysam tüm zorluklar kolay geldiyse başımızda merhamet ilgi ve desteğinle durduğun için. Ömrüm boyunca unutamayacağım bir vefa borcu bıraktın omuzlarıma. “Nerde ve nasıl olursa olsun sancak ona dalga ona emanet güven ve huzurla...” Annesine hayran bir çocuk gibi izleyeceğiz seni bir köşede profesörlüğünü göreceğimiz günler inancıyla teşekkürler Eker (2019).

Kıymetli hocam Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY “İnsandan ümit kesmeyen insana ümit diyenlerin yolu bitmez kelimesi tükenmez şiiri bitmez bayım” şiriniz kelimeniz ve yolunuz hiç bitmesin. Benim için, hamsiden baklava yapmak (Özbay, 2017) kadar zor olan bu süreçte sizden öğrendiklerim hayatım boyunca bir tezdən fazlası olacak. Yılmadan bıkmadan usanmadan ve uslanmadan çalışacaksam, tezim ve sonrasında gösterdiğim göstereceğim tüm çaba üzerimdeki emeklerinizin mahcubiyetine ufak bir karşılıktır. Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı Tomar’a yılmazlığıma sunduğu katkıdan dolayı teşekkür ediyorum.

“Ve ahlak incindiğin yerde başlar...”

ÖZET

Bu araştırmanın amacı boşanmış bireylerin boşanma deneyimlerinin incelenmesidir. Bu kapsamda yasal boşanmanın ardından en az bir yıl geçmiş boşanmış 7 kadın 6 erkek katılımcı ile görüşülmüştür. Araştırmada nitel araştırmanın bir türü olan fenomenoloji çalışması uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi ile kod ve temalara ayrılmıştır. İçerik analizi sonrasında boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası olmak üzere üç başlık ortaya çıkmıştır, görüşme sonunda bireylerle boşanmanın genel değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma sonunda katılımcıların boşanma deneyimleri; karar vermede üstlenilen rol, bu rollerdeki aktiflik, süreç içerisinde boşanma sürecindeki zorluklar, boşanmaya verilen stres tepkileri, boşanma sürecinde zorluklar ile baş etme yolları, boşanmanın yeniden deneyimlenmesi halinde farklı yapılacak durumlar ve boşanma sürecinde edindikleri pozitif kazanımlar boşanılan şekilde ele alınmıştır. Son olarak ideal sağlıklı boşanmanın mümkün olup olmadığı ve katılımcıların süreç içerisinde ruhsal desteğe duydukları ihtiyaç ve bunun kapsamı belirlenerek alanyazın bulgular ile tartışılarak öneriler ile çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: boşanma deneyimi, fenomenolojik desen, boşanmış bireyler

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the divorce experiences of divorced individuals. In this context, 7 female and 6 male participants chosen by criterion sampling method having at least one year divorce period were interviewed. In this study, phenomenology study which is a kind of qualitative research was applied. Interviews were conducted with the semi-structured interview form developed by the researcher. The data of the research is divided into codes and themes through content analysis. After the content analysis, three headings emerged as pre-divorce, divorce process and post-divorce. At the end of the interview, general evaluation of divorce was made with participants. At the end of the research, the role undertaken in decision-making, activeness in these roles, difficulties in the process of divorce, stress reactions to divorce, ways of dealing with difficulties in the divorce process, different situations to be done in case of re-experiencing divorce and positive gains they gained during the divorce process were discussed as divorcee. Finally, whether an ideal healthy divorce is possible and the need for psychological support in this process and the scope of this are determined. The literature was discussed with the findings and the study was concluded with recommendations.

Key words: divorce experience, phenomenological design, divorced people

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ 1	
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 8	
2.1. Boşanma	8
2.2. Boşanma Sürecinin Zorlukları	10
2.2.1. Boşanmanın Ardından Cinsiyet Ekseninde Yapılan Çalışmalar	12
2.2.1.1. Kadınlar	12
2.2.1.2. Erkekler	13
2.2.1.3. Çocuklar	14
2.3. Boşanmayı Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar	16
2.3.1. Duck (1984) İlişkinin Çözülme Evreleri.....	17
2.3.2. Bohannan (1970, 1984) Boşanmanın Altı İstasyonu	18
2.3.3. Kessler (1975) Psikososyal Açısından Boşanma.....	18
2.3.4. Wiseman (1996) Kriz ve Yas.....	19
2.4. Kriz ve Travmatik Büyüme.....	20
2.5. Boşanma Müdahaleleri.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM.....	27
3.1. Araştırmanın Modeli	27
3.2. Araştırma Grubu.....	28
3.3. Veri Toplama Araçları	29
3.4. Geçerlik-Güvenirlilik	30
3.4.1. Geçerlik.....	30
3.4.2. Güvenirlilik	31
3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM	32
4.1. Boşanma Sürecinin Zorlukları.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.1.1.Boşanmanın Karar Süreci.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
4.1.2.Boşanma Kararında Üstlenilen Rol	39
4.1.3.Boşanma Nedenleri.....	39
4.2. Boşanma Sürecinde Yaşanan Stres Tepkileri.....	32
4.3. Boşanma Sürecinin Zorlukları ile Baş Etme	41
4.4. Yeniden Böyle Bir Süreçten Geçilse Farklı Yapılacak Durumlar	44
4.4.1.Boşanma Müdahaleleri.....	45
4.5. Boşanmanın Ardından Pozitif Kazanımlar	46
4.5.1.Boşanma Sürecinde Beklentiler	49
4.5.2. Sürdürülen Travma Etkisi ve Bitirilmemiş İşler	51
4.5.3.Yeniden Evlenmeye Bakış	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM	53
--------------------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	60
6.1. Sonuçlar.....	60
6.2. Öneriler.....	62

6.2.1. Araştırmacılara Öneriler	62
6.2.2. Uygulayıcılara Öneriler	62
KAYNAKÇA	64
EKLER.....	78
EK 1: Görüşme Formu	78

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	29
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Boşanma Sürecinin Zorlukları	37
Şekil 2. Duygusal Boşanma	39
Şekil 3. Boşanma Kararında Üstlenilen Rol	37
Şekil 4. Boşanma Sürecinde Yaşanan Stres Tepkileri	32
Şekil 5. Sosyal Destek Ağı.....	41
Şekil 6. Boşanma Sürecinde Beklentiler.....	49
Şekil 7. Boşanmanın Ardından Pozitif Kazanımlar	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Şekil 8. Boşanma Sürecinde Beklentiler.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Şekil 9. Yeniden Evlenmeye Bakış.....	47

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Evlenme iki yetişkin bireyin tam ve sürekli bir yaşam ortaklığı oluşturmak üzere, hukuken meşru bir şekilde birleşmesidir. Evlilik ile birlikte iki insan arasında tam bir yaşam ortaklığı oluşur. Evlilik ile amaçlanan yalnızca cinsel birliktelik değil, eşlerin ikisinin de iradeleri ve aynı zamanda yaşamın iyi ve kötü tüm koşullarını içine alan yaşam ortaklığı kurmaya yönelmektir (Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013).

Evlilik içerisinde bireyler, karşılıklılık ve ihtiyaçlar dengesi ile bir arada kalır. Çatışma, kargaşa ve mutsuzluk içinde sürdürülen evlilikler, dengesiz dinamikler içinde sıkışarak; bireyleri sosyal ve psikolojik açıdan yıpratır. Evliliği, birbirlerine içinden çıkılmaz bir mutsuzluk ve çatışma zinciri haline getiren bireyler, boşanmanın mantıklı bir seçenek olduğu etrafında birleşmelidir. Boşanmanın gerçekleştirilmesi, mutsuz evlilikler için alternatif bir başa çıkma yöntemidir (Leonoff, 2015).

Boşanma, hayat boyu süreceği, her zaman bir arada ve birbirine destek olunacağı inancıyla kurulan bir ailenin varlığının son bulması üzerine alınan bir karar ve sosyal bir olgudur (Berksun, 2005). Boşanma olgusu, yasalar ile temellendirilerek gerçekleştirilen evliliğin, yine hukuksal müdahale ile sonlandırılmasıdır (Gürcan, 2009). Boşanma olgusuna hukuksal olarak bakıldığında ilişkinin bir mahkeme kararı ile son bulmasına karşılık gelirken, sosyolojik olarak ise kadın ve erkek arasındaki ilişkinin yasal, duygusal ve cinsel bağlarından kopması olarak tanımlanır. Psikolojik açıdan, boşanma; ailenin birliğinin bozulması ile birlikte ailenin bölünme ya da dağılmasına sebep olarak yakın çevreyi de etki alanı içine alan, karmaşık bir olgu olarak ifade edilmektedir (Arpacı ve Tokyürek, 2012).

İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) verilerine göre 1995 ile 2016 yılları arasında ham boşanma verileri 33 üye ülkeden 12'sinde artış gösterirken 18'inde tam tersi olarak azalma göstermiştir. Türkiye de boşanma oranları artan ülkeler arasındadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2005 verilerine göre boşananların sayısı 95.895 iken, 2017 yılında bu sayı %34 oranında artarak 128.411'a kadar yükselmiştir. Bu artış nüfus artışı kontrol altında tutulduğunda ise son 12 yılda boşanma oranlarında %19'luk bir artışın olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere OECD üyesi ülkelerin çoğunda boşanma konusunda azalma

görülürken ülkemizin dâhil olduğu 12 ülkede boşanma oranları artmaktadır (Yöntem ve İlhan, 2018). TÜİK Aile Yapısı Araştırması 2016 verileri incelendiğinde; Türkiye’de 2016 yılında 594 bin 493 kişi evlenirken, aynı yıl 126 bin 164 boşanmanın gerçekleştiği, son üç yıldaki boşanma sayısının ise 500 bini aştığı bildirilmiştir. Boşanma oranlarındaki artışın, kimsenin boşanma fikrinden vazgeçmesi açısından bir etkiye sahip olmamasıyla birlikte; kişiler yeniden evlenmek ve aşka şans vermek için oldukça isteklidir (Pines, Gat ve Tal, 2002).

Boşanma nedenleri geçmişten günümüze farklılık göstermektedir. Binlerce yıl boyunca kadın ve erkek bireysel olarak yerine getirilmesi gereken görev ve karşılıklı fayda sağlamak adına değil de sermaye artırmak, aile işgücünü genişletmek hatta askerî ittifaklar için evlilik yapmıştır. Romantik aşk geçmişte evliliğin temel bağlantısı değildi, hatta eski Hindistan’da, evlilikten önce âşık olmak sorumsuz ve antisosyal bir eylem olarak görülüyordu. Orta Çağ’da, Fransızlar sevgiyi, ya vurulma/delicesine âşık olma (infatuasyon) hali ya da başka biriyle cinsel ilişkiye girebilecek bir delilik biçimi olarak tanımlamışlardır (Coontz, 2005).

Günümüzde çiftler kendi istedikleri ile hayatı özgürce şekillendirme eğilimlerinden dolayı birbirlerine karşı daha talepkâr olabilmektedirler. Bu durum da, çağın yeni kültürel akımı olarak boşanma oranlarındaki artışla kendini göstermektedir. Birçok örnekte görüldüğü üzere eşler arasındaki çekim; yakınlık son bulmuşsa dostça ayrılmak ve birbirlerine başka insanlarla mutlu olabilme yolunda şans vermek en iyi seçenek halini almaktadır (Pines ve ark., 2002).

Aile kurumunun zaman içerisindeki dönüşümü, toplumsal yapıların değişim ve dönüşümü ile paralel bir seyir göstermektedir. Yine zaman içerisinde değişim gösteren bir başka şey de geleneksel olarak tanımlanmış aile normlarının bireysel hakların ağırlık kazanması temelinde bireylerin evlilik amaç ve beklentilerinin ailedeki rol ve sorumlulukları yeniden şekillendirmesidir. Bu bağlamda, boşanmanın kendisinin ve boşanmaya etki eden şeylerin de dönüşüm içinde evrilmesinin söz konusu olduğudur (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009).

Sağlıklı ve yapıcı bir boşanmanın boşanma sonrası uyumla ilgi faktörlerin belirlenmesinin ve strateji geliştirilmesinin gerek boşanmış bireyler gerekse boşanmanın etkilediği diğer kişi ve kurumlar için ve aynı zamanda psikolojik destek hizmeti sunan kişiler için de yararlı olacaktır. Boşanma sonrasına uyum ve adaptasyon sosyal, psikolojik, hukuk ve ekonomik alanlardaki anlamı önem arz etmektedir (Graff-Reed, 2004).

Araştırmalar boşanma ile sonuçlanacak kadar çatışmalı evliliklerin boşanma süreçlerinin de yoğun sorunlarla karşılaştığını göstermektedir (Amato ve Rezac, 1994). Bazı

çiftlerin boşanma ile de sonuçlanmayan sorunları olmakta hatta boşanma nafaka, çocukla ilişki, çocuk yetiştirme gibi birçok konuda devam etmektedir (Schwartz ve Kaslow 1997).

Boşanma süreci müdahaleleri boşanmanın öncesinden başlayarak, boşanma sırasında ve sonrasında olmak üzere sosyal destek sistemlerinin eksikliğinden, duygusal ve bilişsel yanlış yükleme, depresyon, benlik saygısı ve psikolojik, finansal, hukuksal birçok alanda kişilerin desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu konulara ek olarak yalnızca boşanmanın olumsuz sonuçları için değil, aynı zamanda pozitif kazanım ve büyüme potansiyeline ulaşmak için uygun zemin sağlar (Graff-Reed, 2004). Evli ve boşanmış bireylerin ruh sağlığı ve aile yaşamlarından duydukları memnuniyet birbirlerinden ciddi derece de farklıdır (Uhlenberg ve Myers, 1981).

Frisby, Booth-Butterfield, Dillow, Martin ve Weber (2012) de evliliğin sona ermesiyle birlikte duygularda, iyi oluştta ve genel işlevsellikte olumsuz değişimler yaşanabildiğinden bahsetmektedir. Güvenin kaybolması, benlik saygısının azalması, kaygı ve geleceğe yönelik karamsarlık, düşük düzeyde özgüven, öfke ve depresyon bu olumsuz değişimlerden bazılarıdır (Frisby ve ark., 2012).

Boşanma ile ilgili yapılan çalışmalara açıklık getiren genel psikolojik perspektif bireylerin evlilik süreçlerindeki iletişim ve bireysel kişilik özellikleri boşanma nedenlerinde temel oluşturduğudur (Gottman, 1994; Leonard ve Roberts, 1998). Sosyolojik perspektif ise; yaş, cinsiyet, sosyoekonomik statü, toplumsal yapı ve bireylerin evlenme yaşları gibi yapısal ve yaşam süreçlerine odaklı olgularla açılmaya çalıştıkları görülmüştür (Amato ve Preveti, 2003). Boşanmış bireyler boşanma deneyimlerini; kendileri ve ilişkileri üzerindeki düşüncelerini etkileyen bir kriz olarak tarif ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda kişiler kendilerinin rahat edeceği nedensellik ilişkisi yaratarak birbirinden farklı boşanma gerekçesi belirtmeleri olası bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (Guttman, 1993).

Erkelerin boşanma nedenlerinin incelendiği araştırmada evliliklerinde özellikle sevgi, saygı ve ilginin azalması, anlaşmazlıklar ve ailelerin müdahalesi konusunda sorun yaşadıklarını ortaya koymuştur (Sevim, Güldeste ve Öner, 2016). Türkiye genelinde, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, boşanmanın en çok görülen üç nedeninin; %51 oranında sorumsuz ve ilgisiz davranma, %30 oranında evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %24 oranında eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması olduğu görülmektedir (TAYA, 2014).

Aile Yapısı Araştırması 2016 verilerine göre kadının çocuğunun olmaması olması %86 oranında en çok belirtilen boşanma gerekçelerindedir. Erkeğin evinin geçimini sağlayamaması ifadesini kesin bir boşanma sebebi olarak belirtenlerin oranı ise %42'dir. Boşanma gerekçesi

olarak daha az kabul gören konular ise eşlerden birinin tedavisi, güç bir hastalığa yakalanması (%2) ile erkeğin ev işlerini gereğince yapmamasıdır (%5).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2017) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında; en az bir kez boşanma deneyimi olan bireylerin; Türkiye genelinde en sık boşanma sebebi %50,9 ile sorumsuz ve ilgisiz tavırlar oldu. Bunu, %30,2 ile evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamama ve %24,3 ile eşlerin ailelere karşı saygılı bir tavır sergilememesi izlerken, Boşanma sebepleri cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde; en önemli boşanma sebebi her iki cinsiyeti de kapsayacak şekilde sorumsuz ve ilgisiz tavırlar oldu. Bu yüzde kadınlar için %61,5 iken erkekler için %40,2 oldu. Sorumsuz ve ilgisiz tavırlardan sonra en önemli boşanma nedeni kadınlar için %42,6 ile evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayamama, %36,4 ile kötü davranış ve dayığa maruz kalma oldu. Erkekler için de ilgisiz ve sorumsuz davranışlardan sonra gelen en önemli boşanma sebebi ise %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere müdahil olması ve %24,5 ile eşlerinin ailelerine gösterdiği saygısız tavırlar olmuştur.

Boşanmaların nasıl gerçekleştiği fark etmeksizin, çalışmalar fiziksel ayrılık aşamasının, boşanma sürecinde yaşanan en dramatik ve çoğu zaman da en stresli zaman dilimi olduğunu belirtilmektedir (Crosby, Gage ve Raymond, 1983; Goode, 1956; Kessler, 1975).

Boşanma oranlarındaki büyük artışın hangi sebeplerden kaynaklandığını merak etmek doğaldır fakat bunun tek bir cevabının olması mümkün değildir. Giderek daha fazla kadının aktif iş gücüne katılmasıyla erkeğe maddi bağılıktan kurtulmasının boşanmalara büyük ölçüde sebep olduğu yönündedir. James ve Prochaska (1978) çoğu çiftin evlilik terapistine gelme gerekçesi, evliliklerinin kadının eşitlik mücadelesi yüzünden sarsılmış olması olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Blumstein ve Schwartz (1983) 12 bin Amerikalı çiftle yaptığı görüşmelerin sonucunda kendi ayakları üstünde durabilen kadınların evliliklerinden maddi desteğin ötesinde beklentilere girebildiklerini kendi başlarının çaresine bakabildiklerinden de bu beklentiler karşılanmazsa ayrılabildiklerini raporlamıştır.

Kadınları işgücüne katılımıyla ilgili olarak; Johnson ve Skinner (1986) ve Shapiro ve Shaw (1983) tarafından yapılan araştırmalarda; yüksek boşanma riski ile karşı karşıya olan kadınların işgücüne katılımlarının evlilikleri bozulmadan önce arttığını dolayısıyla boşanma ihtimallerinin artması durumunda kadınların işgücüne katılmaya daha fazla istekli olduğu belirlenmiştir. Ancak, pratikte kadınların ekonomik durumlarının iyi olması boşanmayı daha kolay dillendirmelerine yol açmıştır. Çocuk sayısının azlığı veya hiç çocuk olmaması da boşanma konusunun daha kolay gündeme gelmesini sağlamıştır (Gurman ve Lebow, 1999).

Ayrıca erken yaşta evlenenlerin, ileriki yaşlarda evlenen çiftlere oranla daha yüksek boşanma oranlarına sahip olduğu ve boşanmanın özellikle evliliğin ilk yıllarında olmak üzere ilk birkaç yılında görülmesi daha yaygındır (Bumpass, Sweet ve Martin, 1990).

Boşanma riski, boşanmanın en sık nedeni olan sadakatsizlikle iki katına çıkmaktadır (Amato ve Previti, 2003; Amato ve Rogers, 1997). Kişinin ayrılık sebebi bir başkası için terk edilmek olduysa, bu durumda kişinin ayrılma acısının çok daha büyük olduğu ortaya konulmuştur. Hem bireysel hem de ilişkisel bazı sebeplerin bireylerin ilişki sonlandırma aşamasındaki gerginliklerine büyük ölçüde katkı sağladığı görülmüştür (Sprecher ve ark., 1998).

Yılmaz ve Fidan (2006) tarafından yapılan araştırmada; boşanma tecrübesi olan kadınların çoğunlukla olumlu duygular yansıttıkları, özellikle yüksek eğitim düzeyinde ve statü sahibi oldukları bir işleri olduğunda, çevresinden sosyal destek almalarıyla, boşanma sonrası yaşama uyum ve yaşamı sürdürmede daha aktif ve başarılı olduklarını bulgularla desteklemiştir. Boşanan 21 akademisyen kadınla yapılan derinlemesine görüşmenin sonrasında, boşanmanın kadınlar için sadece olumsuz etkileri olan bir süreci yansıtmadığı; aksine kadınların yeni bir bağımsızlık duygusu ve kendine güven deneyimlemelerinin aracı olabildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmadan edinilen bulgular, Virginia ve California eyaletleri ile İsveç'te yürütülen ve boşanan kadınların iki yıldan sonra çok yüksek oranda (%72) ruhsal olarak iyileşme gösterdikleri gibi, yüksek yeterlilik, kendine güven, kendi kendine yetebilme, kendi görüntülerini geliştirme ve sosyal yetenek ile karakterize edilmiş gruplarda yer alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya çıkaran araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006).

Ülkemizde kadın cinayetlerinin büyük çoğunluğu eşinden boşanmak isteyen ya da ayrılmak isteyerek evi terk eden kadınlara karşı işlenmektedir (Kolburan, 2017). Doğru ve sağlıklı boşanma müdahale programlarının önemi, kişilerin ayrılık ve boşanma süreçlerinde desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile boşanma deneyimi yaşayan kişilerin boşanma süreçlerinde karşılaştıkları zorlayıcı koşulları ile bu koşullara bağlı olarak ortaya çıkan sorunları, bu sorunların çözümünde kullandıkları yöntemler ve boşanma sonrasındaki elde ettikleri olumlu değişimleri açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı boşanmış bireylerin, boşanma sürecinde karşılaştıkları zorlukları, bu zorluklara bağlı olarak ortaya çıkan sorunları, sorunların çözümünde başvurdukları yöntemler ve boşanma sonrasında elde ettikleri kazanımları incelemektir. Bu amaca ulaşmak için şu sorulara cevap aranmıştır.

1. Boşanma sürecinde yaşanan zorluklar nelerdir?
2. Boşanma sürecinde yaşadıkları stres tepkileri nelerdir?
3. Boşanma sürecinin zorlukları ile nasıl başa çıktılar?
4. Yeniden böyle bir süreçten geçiyor olsalar neyi farklı yaparlardı?
5. Boşanmanın ardından edindikleri pozitif kazanımlar nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Boşanma sürecini deneyimlemiş bireyler bu süreçte birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemler yüzeysel yansımalarla sınırlı olmayan karmaşık bir yapı halini almıştır. Boşanma sürecinin çok daha yaygın ve sürekli etkisi vardır; hukuksal çerçevede kusur ispatı gerekliliği çatışmanın neredeyse teşvik edilmesi, boşanmayı gerçekleştiren iki kişiyi aşarak sorunun çocuklar nafaka ve velayet süreçleri ile ailelerin ve yakın çevrenin de tanıklık göstermesi beklentisi ile müdahil olarak büyümesi, karar verme aşamasında yine problemin asıl aktörlerinin aktif rol oynayamaması, sosyal destek ağlarının destekleyici olmaktan çıkıp zaman zaman müdahaleci ya da engelleyici olması, çatışma yaşayan bireylerin şeffaf işbirlikçi ve sağlıklı iletişim ağı etrafından uzaklaşmaları problemlerin artarak devam etmesi gibi birçok noktadan sonra boşanma süreci sıkıntılı olmaktadır.

Bu çalışma makul bir ayrılık adil bir boşanma mümkün mü soruları etrafında insanların cevaplarını birleştirerek alan yazına ve profesyonel uygulayıcılara boşanma sürecinin destekleyici programlara duyulan ihtiyacına yönelik yol haritası sunması açısından önemlidir.

Boşanma sürecindeki yoğun ve yıpratıcı deneyimlerin ortaya konulacağı bu çalışma ile sağlıklı boşanma uygulamalarının projelendirilmesi ve uygulanması çatışmanın mevcut olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesine katkı sunması çalışmanın önemini artıran bir başka noktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın temel sınırlılıklarından biri boşanma sonrası geçen sürecin katılımcılar için değişken olmasıdır.

Bu araştırmanın bir başka sınırlılığı doğası gereği nitel araştırma olmasından kaynaklanan, sonuçların genellenebilirliğidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Boşanma

Mutlu aile ve evlilikler birbirine benzerdir, ancak mutsuz aile ve evliliklerin her biri kendi özel bağlamında değerlendirme gerektirecek farklılık ve çeşitlik sergiler (Mantle, 1996). Boşanma günümüzün gerçek bir sosyal problemidir. Araştırmacılar ve klinisyenler kişilerin evlilik problemleri ile baş edebilmeleri ve boşanma riskinin azaltılmasına yardımcı olacak yollar ortaya koymak için çaba gösterse de boşanma yasal, ekonomik ve kültürel alanlarda temel müdahaleler gerektiren önemli bir olgudur. Boşanma nedenleri etkileri ve değişkenlikleri bu müdahalelerle şekillenmektedir (Coontz, 2007).

Boşanma, tek bir olay değil zamanla gelişip büyüyen etki ve olayların bir sonucudur. İlişkinin olumsuz yöne doğru ilerlemesiyle yani; bireyler ilişkilerini gerçekten sonlandırmadan oldukça uzun bir süre önceden fark edilir (Amato, 2000). Gottman (1993)'a göre boşanma sürecine gelen çiftlerin evliliklerinde üç yıkıcı çatışma davranışı betimlenmektedir: Aşağılayıcı eleştiricilik, Savunmacı eleştiricilik, Engelleyici eleştiricilik; bu tavırlar artarak devam eder ve olumluların olumsuzlara göre oranı azalır boşanma olasılığı artmaktadır (Gottman ve Notarius, 2000). Evlilik, iki insanın problemler karşısında çözüm üretmek birlikte kalabilmenin yollarının arandığı bir kurum iken, iki insanın ürettiği çözüm olarak bazen boşanmayı da önemli bir alternatif kılmaktadır (Nazlı, 2016).

Boşanma ile ilgili çok yakın zamana kadar baskın görüş: “Ne pahasına olursa olsun evlilik sürmeli, çocukların hatırı için boşanılmamalıdır.” biçiminde iken; bu anlayış giderek değişmekte olup, çocuklar ve yetişkinler için, en sağlıklı ve en huzurlu şartların doğru olduğu kanaati hâkim olmaktadır (Cüceloğlu, 2018). Buna rağmen eşlerden biri ya da ikisinin de mutsuz olduğu ama evliliğin sürdürülemeye devam ettiği ilişkiler de gözlemlenmektedir ancak; evlilik kurumu karşılıklı beklentiler içerir, duygusal bağın kopması beklentilerin yerini hayal kırıklıklarının alması, eşlerden birinin ilişkiden umudunu kesmesi ve alışverişin dengesiz olması sonucunda ilişki için sonuç boşanma olmaktadır (Sucu, 2007).

Boşanma oranları Kuzey/Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika ve Okyanusya'daki (ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda) Avrupalı göçmenlerde en yüksektir. Bu ülkelerin boşanma oranları binde 7.88 ile 9.73 arasında değişmektedir (Sırasıyla Avustralya 1976 yılında ve Belçika 2008'de). Bununla birlikte, Güney Avrupa ve Latin Amerika, Katolikliğin etkisini

yansıtabilecek en düşük boşanma oranlarına sahiptir. En düşük boşanma oranı 0.046 ile Peru'da bulunmuştur. Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko hariç olmak üzere, Güney Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin ortalama boşanma oranları genellikle 1000 evli nüfus için 1 ile 3 boşanma arasında kalmaktadır.

Avrupa Birliği üyesi 28 ülkenin kaba boşanma hızları incelendiğinde, 2017 yılında en yüksek kaba boşanma hızının olduğu ülke binde 3.1 ile Letonya, en düşük kaba boşanma hızının olduğu ülkeler ise binde 0.7 ile Malta ve İrlanda olmuştur. Kaba boşanma hızı 2017 yılında binde 1.6 olan Türkiye, Avrupa Birliği üyesi 12 ülke ile beraber Avrupa Birliği ortalamasının altında yer almaktadır (TÜİK, 2019).

TÜİK (2019) verilerine göre; evlenen çiftlerin sayısı 2018 yılında 554 bin 389 iken 2019 yılında yüzde 2,3 azalarak 541 bin 424 oldu. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı binde 6,56 olarak gerçekleşti. Boşanan çiftlerin sayısı 2018 yılında 143 bin 573 iken 2019 yılında yüzde 8 artarak 155 bin 47 oldu. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı binde 1,88 olarak gerçekleşti. Kaba boşanma hızının 2019 yılında en yüksek olduğu il, binde 2.95 ile İzmir oldu. Bu ili binde 2,88 ile Antalya, binde 2.71 ile Muğla izledi. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il ise binde 0.25 ile Hakkâri oldu. Bu ili binde 0.33 ile Siirt ve Muş izledi. Boşanmaların 2019 yılında yüzde 36,0'ı evliliğin ilk 5 yılı, yüzde 20,6'sı ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşti.

Boşanma oranlarını artış sebeplerine odaklanıldığında ise Wang ve Schofer'a (2018) göre artan boşanma oranları yalnızca yerel ve ekonomik değişimlerin yansıması değil, aynı zamanda boşanmayı daha elverişli hale getiren bir kültürel değişimin de sonucu olabilir. Ayrıca dünya üzerinde evlilik, aile, aile içi rol ve beklentilerinde ciddi bir değişim ve dönüşüm üzere olmasının da boşanma üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir.

Eşler arasında boşanmaya varan çatışmalarının meydana gelmesinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlar genel olarak, psikososyal, sosyoekonomik, aile yakınlarıyla ilgili sorunlar, eşler arasındaki cinsel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanma sosyal-ekonomik farklılık gözetmeksizin toplumun her kesiminde karşımıza çıkabilmektedir. Boşanmada kişilerin sebep olarak ortaya koyduğu nedenler; akıl veya ruh sağlığındaki bozukluklardan, ekonomik etkenlere, çocuk sahibi olamamaktan eğitim düzeyi, yaş farklılıkları gibi birçok etken ile birlikte evliliğin beraberinde getirdiği yükümlülükleri kavrayamadan evlenme, bireyselliğin öne çıkması, geçimsizlik problemleri olan bir ailede yetişme gibi

faktörlerin eşleri boşanma sürecine belirtilmektedir (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009).

Çalışmalar genellikle boşanmanın kadın, anne ve çocuk öznelerinde; uyum süreçlerine, çocukların akademik sosyal psikolojik yaşamına, sosyal destek algıları, benlik saygısı, kaygı düzeyi, sosyal becerileri, yaşam doyumu gibi konu başlıklarına (Akyol, 2013; Altunbulak ve Aydoğan, 2015; Bulut-Serin ve Öztürk, 2007; Öngider, 2013; Öngider, 2010; Uzun, 2013), odaklanmış boşanma ve sonrasında erkekler ve babalar araştırma ayağında ihmal edilmiştir. Özellikle Türkiye’de boşanmış erkekler ve babalar üzerine yapılmış çalışmalar oldukça azdır. Ortaya konulan az sayıda çalışmada konunun araştırılmaya ihtiyaç duyulan önemli bir konu olduğunu açıklamaktadır. Erkeklerin boşanma süreci ve boşanmanın ardından psikolojik sosyal birçok sorunla baş etmeye çalıştıklarını göstermektedir (Bulut ve Aktaş, 2018).

Boşanma günümüzde bireysel ve sosyal açıdan oldukça yaygın olarak görülen bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar sistemli ve metodolojik olmaktan uzak olup, daha sofistike çalışmalar ve özellikle randomize çalışmaların yapılması gerekmektedir (Emery, Kitzmann ve Waldron, 1999). Boşanma oranlarındaki artış boşanmanın duygusal ve sosyal etkilerini anlamayı mecbur kılmaktadır (Graff-Reed, 2004). İnsanların psikolojik sağlığı ilişkilerinin işlevi ve işleyişi ile doğrudan bağlantılı olup, zayıf ve tatmin edici olmayan ilişkilere sahip kişiler psikolojik sıkıntı ve sorunlara karşı daha hassas, kaygı, stres ve depresyona karşı daha savunmasızdırlar (Cohen ve Wills, 1985; Joiner ve Coyne, 1999).

Boşanmış bireylerin birçoğu, psikolojik bir rahatsızlık ile değil de aile yıkımının verdiği yoksunluk ve kayıp duyguları ile baş etmekte zorlandığı için subklinik (örtük) sorunlar ile yardım talep etmektedir. Boşanma sonrası adaptasyonu etkileyen bireysel sosyal ve boşanma özellikleri arasındaki etki ve etkileşim ağının anlaşılması boşanmış kişilere doğru müdahale hizmetlerini sunmak açısından son derece önemli olacağı değerlendirilmektedir (Graff-Reed, 2004).

2.2. Boşanma Sürecinin Zorlukları

Sağlıklı evlilik ilişkilerinin temelini oluşturan en önemli etken iş birliğidir. Bireyler bir ilişkiye kendilerinde var olan niyet, temel inanç ve beklentileri ile girerler ve eğer karşılıklı iş birliği esasıyla ihtiyaçlarını bilip bunları karşılama çaba ve gayreti gösterirlerse ilişkiler gelişir ve uzun süre devam eder (De Witt, 1982). İnsan yaşamının kişiler arası boyutu olan evlilik, bazı bireyler için önemli bir doyum ve mutluluk kaynağı iken; bazıları için olumsuz sonuçları

beraberinde getiren bir yapı haline gelebilmektedir. Bir evlilik mutsuzluk ve çatışmaya rağmen devam ediyorsa; yaşam doyumu, benlik saygısı, genel mutluluk ve genel sağlıkla olumsuz olumsuz olarak etkilenmektedir (Hawkins, 2005). Evliliğin çatışma ve mutsuzluk ile devam etmesine alternatif bir geçiş olan boşanma; kişiler için yaşamın birçok alanını zorlayıcı bir deneyimi beraberinde getirmektedir.

Evliliğin yasal olarak sonlanması olan boşanma; aile hayatında çoklu değişikliklere sebep olan kayıplarla doludur. Bu kayıplar bireyleri hem sosyal hem özel birçok alanda zorlayabilir. Özellikle ebeveyn olarak boşanmış kişilerde boşanma adaptasyonu daha güç olabilir (Shah, 2016).

Boşanma, beraberinde getirdiği çok sayıda yaşam değişikliği içinde barındıran kriz durumudur. Kişilerin bu kriz durumundan normal yollarla başa çıkması beklenemez. Bireylerin sahip olduğu normal başa çıkma yöntem ve becerilerinin, yaşanan yeni durum karşısında uyumlu olmaması yanında; krizin kişiyi duygusal açıdan zorlaması sonucunda, kişi sahip olduğu başa çıkma becerilerini kullanmakta zorlanabilir. Kriz durumları bireylerin psikolojik ve sosyal dengesini bozabilir ve mevcut işlevsellik düzeylerinde sarsılma olabilir (Doğan ve Şahin, 2016).

Kişilerin boşanma krizlerine uyumları yaş, istihdam, bireysel özellikler, sosyal destek ağlarının niteliği gibi bir dizi faktörden etkilenmektedir (Shah, 2016). Boşanma sonrası uyumun ilk ayağı ise kişinin ilişkiyi sonlandırma kararında üstlendiği rol ile başlamaktadır. Yapılan araştırmalar boşanma sonrası uyum ile boşanma kararını alan taraf arasında nedensellik bağı olduğunu ortaya koyarak; karar alma noktasında aktif olan bireylerin boşanma sonrasındaki uyum ve iyileşme sürecinin karar almakta pasif rol alan bireye göre daha hızlı olacağını göstermektedir (Kelly ve Crosby, 1983). Ayrıca yapılan çeşitli araştırmalara göre boşanma kararı almak için uzun süre ve dikkatli düşünmenin boşanmanın ardından yaşanması muhtemel travmatik durumların daha az görüleceğine işaret etmektedir (Goode, 1956; Krantzler, 1975; Weiss, 1975).

Boşanma kişilerin geçici bir süre de olsa kendilerini başarısız ve anormal olarak görmelerine neden olur (Kim ve Kim, 2002). Genellikle bir evliliğin sona ermesi beraberinde öfke, keder, kaygı ve korku gibi duygular ortaya çıkarır. Bu duyguların yoğunluğu ve süresi kişilerde değişik seyirler gösterir. Araştırmalar, boşanma deneyimi sonrası günlük yaşama adaptasyon zorluklarını yönetmek için kişilerin kendilerine zaman tanıması gerektiğini vurgularken, duygusal yoğunluk ve yaşadıkları uyum zorluklarına karşı kendisine şefkat

gösterip zaman tanıyan bireylerin süreci daha başarılı yönettiğini göstermektedir (Sbarra, Smith ve Matthias, 2012).

Boşanma deneyiminin duygusal ve fiziksel alanda yoğun stres ve kaygı yaratması ve kişilerin boşanmanın ardından yaşamlarına ne derece işlevsel devam ettiklerine dair çalışmalar mevcuttur (Spanier ve Hanson, 1981; White ve Mika, 1983). Bu çalışmalar, boşanmış kişilerin daha yüksek oranda depresyon tepkileri sergilediklerini, yaşamdan memnuniyetlerinin düştüğünü ve daha sıklıkla sağlık problemleri yaşadıklarına işaret etmektedir (Amato, 2000). Karar vermede güçlük, öfke, fizyolojik problemler, gerçekleri kabullenmede zorlanma boşanmanın yarattığı olumsuz duygulardır (Cleberg ve Danes, 1999).

2.2.1. Boşanma Sonrasında Cinsiyet Ekseninde Yapılan Çalışmalar

2.2.1.1. Kadınlar

Kadınlar, evliliklerde hem ev içinde hem de ev dışı sosyal aktivitelere ilişkin olarak duygusal doyumu sağlayan taraf olmaları nedeniyle, evliliklerinin sıkıntılı konularının tartışılıp bir karara bağlanması sorumluluğunu almaktadırlar (Coates, 2008). Kadınlar, evliliklerinin duygusal denetimini ellerinde tutmaları, bir yandan evliliklerindeki problemleri eşlerine göre daha erken fark etmelerine olanak sağlarken, bu durum kadınların aile içi problemleri tartışmaya açan taraf olma olasılıklarını artırmaktadır (Amato ve Previti, 2003). Bu açıdan kadınlarda boşanma kararını alma oranı erkeklere oranda daha yüksektir (Albrecht, Bahr ve Goodman, 1983; Goode, 1956; Kaslow ve Schwartz, 1987; Kitson, 1992). Yine boşanma öncesi dönemde evi terk etmek sıklıkla yaşanan bir durum olmakla birlikte çoğunlukla kadınların evi terk eden taraf olmaları da dikkat çeken bir başka noktadır (Ahrons, 1980).

Boşanma dinamikleri arasında en zorlayıcı noktalardan biri de ekonomidir. Boşanma sonrası ekonomik düzenin sarsılması hem kadınlar hem de erkekler üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Boşanma sonrasında yaşam standartlarında düşüş gerçekleşen bireyler arasında erkeklere oranla kadınların sayısının daha fazla olduğu, bu sayının boşanmış her dört kadından üçünü kapsadığı ifade edilmektedir (Coates, 2008).

İlgili literatür incelendiğinde, boşanmanın kadınlar için son derece etkiye açık bir deneyim olduğu görülmekte ve sosyal ve kültürel yapının kadın odaklı önyargılarının boşanma söz konusu olduğunda daha da arttığı ve kadının aile ve çevrenin baskılarına maruz kalmasıyla süreci daha travmatik yaşamakta olduğu kaydedilmektedir (Akgül Sarpkaya, 2013;

Demircioğlu, 2000; Özar ve Yakut Çakar, 2012; Sancaklı, 2014). Bu nedenle, kadınlar boşanma stresinden erkeklere oranla daha çok etkilenmektedirler (Couto, Koller ve Novo, 2011). Boşanmanın ardından çoğunlukla kadınların depresyon, özgüven kaybı gibi negatif duygular yaşadıklarını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Wise, 1980).

2.2.1.2. Erkekler

Erkekler ile ilgili yapılan bazı çalışmalar, erkeksi (maskülen) kültüründe açığa çıkarılması gereken tartışmaları konu etmiştir. Erkeksi kültürün temelinde risk almanın ve fiziksel gücün yüceltilmesi ve bununla birlikte sözlü iletişimin önemsizleştirilerek, kırılğanlıkların, duyguların ifade zemini bulamaması erkeksi normu olarak kabul gören birçok tutum ve davranışın erkeklere verdiği zararı göstermektedir (Erkol, 2018). Erkeklerin duygu ve düşüncelerini ifade etmekte güçlük çektikleri, boşanma gibi yaşamı psikolojik, sosyal ve ekonomik birçok alanda etkisi altına alması erkekler için boşanma daha da zorlayıcı olabilmektedir. Bununla birlikte ilgili alan yazın incelendiğinde; boşanmanın ardından erkeklerin yaşadığı psikososyal problemler ve boşanmış babaların çocukları ile ilişkileri yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara bakış açıları gibi problemlerin çok fazla ele alınmadığı gözlemlenmiştir (Bulut, 2016; Gündüz, Bulut, Yıldırım ve Rayimbekova, 2015). Erkekler ayrıca, boşanmanın ardından olumsuz birçok duyguyu yüklenmekte ve tüm psikolojik sorunlara ek olarak sosyal damgalanma ile de uğraşmak zorunda kalmaktadırlar (Bulut ve Gündüz, 2016). Başka bir çalışmada ise boşanmanın ardından erkeklerin kadınlara oranla yalnızlığı daha fazla hissettiği, buna ek olarak içe kapanıklık, sosyal çevreden uzaklaşma, iş motivasyonunda düşüş ve aile ortamına özlem gibi duyguların yanında, evlilik ve eşlerine karşıda önemli ölçüde hayal kırıklıkları da sürece eşlik ettiği aktarılmıştır (Aktaş, 2018).

Boşanma sonrası erkeklerin yalnızca evleri veya çocuklarıyla olan ilişki ve iletişimlerini değil aynı zamanda sosyal yaşamlarında ve gündük rutinlerindeki düzeni kaybetmelerini nedeniyle bu süreci daha zor deneyimlediğini gösteren çalışmalar vardır (Bernard, 1979).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2011 yılında yaptığı araştırmaya göre; boşanmış erkeklerin kendilerini kızgın, kırgın ve öfkeli hissetmekte, bir kısmı da evliliğın getirdiği sorumluluktan kurtulduklarını ve daha fazla sosyalleşerek daha özgür hissetmektedirler (ASPB, 2011).

Kadınlar ve erkekler boşanma ile gelen farklılıkları, farklı toplumsal kalıplar, farklı cinsiyet rolleri ve eşit olmayan farklı şekillerde yaşarlar (Lund, 1990). Bu bağlamda sürecin

değerlendirme ve sonuçları kadın ve erkeğin yaşamında farklı yansımaları karşımıza çıkarmaktadır. Sosyal yapının bu farklılıklara duyarlılık göstererek boşanmış bireylere rehberlik yapması önemlidir.

2.2.2. Çocuklar

TÜİK (2019) verilerine göre; kesinleşen boşanma davaları sonucunda 2019 yılında 155 bin 47 çift boşanırken, 139 bin 660 çocuk velayete verilmiştir. Boşanma davaları sonucu çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görüldü. Onsekiz yaş altı ve 18 yaş üstü engelli çocukların yüzde 76'ı anneye, yüzde 24'ü babaya velayeti verilmiştir. Velayete verilen çocuklara 18 yaş altı çocuklar ile 18 yaş üstü engelli çocuklar dahildir.

Boşanma sebebi ile yaşamlarını ebeveynlerinden yalnızca biriyle devam ettiren çocuklar, bazen de ebeveynlerden birinin yeniden evlenmesiyle yaşamlarını farklı ortam ve durumlar içerisinde geçirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum çocukları yeni sosyal koşullara uyuma zorlamakta ve bu zorlanma ile birlikte çocuklarda okul başarısızlığı ve sosyal uyum problemleri ortaya çıkmaktadır (Erikson, 2000).

Ebeveynlerden bir ya da ikisinde boşanma fikri oluşmasına rağmen, boşanmanın çocuklar üzerine kötü etkileri olabileceğini düşünüldüğünden bireyler evliliklerine devam edebilmektedirler (ASAGEM, 2008; TBNA, 2008). Ayrıca, ebeveynler yüksek çatışmalı evliliklerine devam ettiklerinde çocuklar genellikle daha fazla sorun yaşamaktadırlar (Kelly, 2012).

Boşanmanın, çocukların başa çıkması gereken zorlu bir dönem olmasının yanında, çocuğun sürekli olarak çatışma halindeki anne babanın olduğu gergin bir ortamdan uzaklaşması açısından olumlu etkisi de vardır (Ergene, 2012). Amoto ve Hohmann-Marriott (2007) tarafından yapılan çalışmada, ebeveynleri arasında çatışmanın düşük seviyede olduğu, iletişim kalitesinin yüksek olduğu ve çocuğun rutin olarak anne ve babasını da gördüğü ayrılıklarda dahi çocukların ileriki yaşam dönemlerinde intihar, erken yaşta doğum ve sayıf benlik saygısı gibi konularda risk altında olduğu bildirilmiştir.

Çocukluk çağında ebeveyn boşanması ile yetişkinlikte kronik yalnızlık arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir (Shaver ve Rubinstein, 1980). Bununla birlikte boşanmanın erken çocuklukta ya da daha sonraki dönemlerde olmasının, çocuklar için daha ileri sonuçları açısından önemli farklılıklara sebep olmadığı görülmektedir (Santrock ve Sitterle, 1987).

Araştırmalar, çocukların ebeveynlerinin çatışmalı boşanmaları sırasında depresyon ve endişe yaşadıklarını göstermektedir. Bu çocuğın çoğu (%75'i) azalmış semptomlar gösterse de bir kısmı da (%25'i) altı yıl sonra dahi semptomlar gösterebilmektedirler (Hetherington ve Kelly, 2003).

Çocukların her iki ebeveyn ile güvenli ve yakın bir temas içerisinde olduklarında psikolojik sağlıklarının daha iyi olduğu, ebeveynlerinden biri ya da her ikisi ile zayıf ilişkisi olan çocukların ilişkisel zorluklarla baş etmede güçlük yaşadıkları belirlenmiştir (Velez ve Wolchick, 2011). Tek ebeveynle yaşayan çocuklarda ve çocukla kalan ebeveynde yaşanan sorunlardan biriside çaresizlik, suçluluk, ümitsizlik ve üzüntü gibi duyguların varlığıdır (Bartuth ve Burgaff, 1991).

Boşanmanın ardından ebeveynleri ile çocukların ilişkilerinin sürdürülmesi son derece önemlidir. Boşanmadan sonra babalarını kabullenici, destekleyici ve güvenilir olarak algılayan çocukların sürece daha kolay uyum sağladıkları, bu nedenle boşanma ile evden ayrılan ebeveyn çocuğun hayatındaki varlığını ve yakın ilişkisini sürdürmesi önemli bulunmuştur (Arditti ve Pouty, 1999).

Boşanmadan sonra çoğunlukla çocukların velayetinin annelere verildiğinden, sonuca razı olan babalar yaşamlarına kaldığı yerden devam etmekte, ikinci evliliklerini yapmakta ya da annenin ebeveynlikte daha iyi olduğunu düşünerek bakım verme ve yetiştirme gibi bazı sorumluluklardan kaçmaktadırlar. Anneler ise bir yandan çalışmakta bir yandan da çocukları ile ilgili sorumlulukları yerine getirmekte zorlanmaktadır. Tüm bu zorlanmaya rağmen kişiler ebeveyn olarak çocuklar ile ilgili önemli konularda dahi bir araya gelememekte bu durum çocuklar açısından olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Gündüz, Bulut, Yıldırım ve Rayimbekova, 2015).

Başarılı ebeveynliğin anahtarı olarak iş birliği ve ortak problem çözebilme becerisine yönelik algıyı yeniden yapılandırmanın gereklilidir. Bu noktaya ulaşabilmek ebeveynlerin eş rolündeki çatışmayı ebeveynlik rolündeki çatışmalardan ayrı tutmayı öğrenmeleri ile mümkün olabilmektedir (McIsaac ve Finn, 1999). Bu açıdan, boşanma sonrası çocukların iyi oluşlarına odaklı bir ebeveynlik programının geliştirilmesi önemli ve acil bir sosyal politika ihtiyacı olduğu belirtilmektedir (Alba - Fisch, 2016). Boşanma sürecine ebeveynler çocukları kendi aralarında yaşadıkları çatışmalardan çocuğu uzak tutmaları çocukların yeni döneme geçiş ve uyumlarını artırmakta, aksi durumda çocukların psikolojik ve sosyal sorunlar yaşama riski kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir (Kelly, 2005).

Bunun yanında, boşanma çocuklar için travmatik bir deneyim olmakla birlikte ,araştırmalar boşanmayı izleyen iki yıl içinde çocukların mevcut duruma büyük oranda uyum sağladıklarını göstermektedir (Kelly, 2012). Ancak boşanma sonrası devam eden ebeveyn tartışma ve çatışmalarına maruz kalmak çocuklara zarar verdiği de ifade edilmektedir (Kelly, 2007).

Boşanma deneyimi yaşayan hem yetişkinler hem de çocuklar için boşanma sonrası yaşama uyum bazı zorluk ve olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Boşanmanın olumsuz yansımalarının vurgulandığı araştırma sonuçlarının yanı sıra, özellikle seksenli yıllardan sonra boşanmanın bir felaket olmadığı, boşanmadan sonra da yetişkin ve çocukların yaşama uyum sağlayabildikleri ve mutlu oldukları fark edilmeye başlanmıştır (Amato, 1994; Kelly, 2003).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (ASAGEM, 2012) Türkiye genelinde gerçekleştirdiği “Tek Ebeveynli Aileler” araştırmasının sonuçları, boşanma sonrası erkeklerin kendilerini daha huzurlu, mutlu, neşeli ve güçlü hissettikleri; kadınların, özellikle duygusal ve fiziksel şiddet varsa rahatlama, özgürlük duygusu, huzur ve mutluluk içinde oldukları; çocukların ise, ebeveynleri arasında şiddetli çatışma söz konusuysa boşanmanın ardından rahatlama ve huzur, sonraki dönemler içinse daha olgun tavırlar ve huzurlu hissetme gibi duygulara sahip olmaktadır.

Boşanmanın etkileri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, boşanmanın bireyler ve çocuklar için olumlu ya da olumsuz etkisine ilişkin farklı sonuç ve yaklaşımların olduğu görülmektedir (Gladding, 2012; Şentürk, 2006). Her iki yöndeki bulgular aynı anda ele alındığında, boşanma stresli bir yaşam deneyimi olmakla birlikte, daha işlevsel, yeni bir düzen kurmak adına bir fırsata da dönüşebilmektedir. Sonuç olarak boşanma ailenin yeniden yapılanmasını, ilişkilerin ve yaşam standartlarının değişimini zorunlu kılan bir süreçtir (Doğan ve Şahin, 2016).

2.3. Boşanmayı Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar

Boşanma yaşamdaki en stresli süreçlerin başında gelir ve birçok insan bu sürece uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar, boşanmış bireylerde; sağlık, ekonomi ve sosyal alanda birçok uyum güçlüğü yaşandığını göstermektedir.

Boşanma kişilerin psikolojik sağlamlıkları açısından en önemli risk faktörüdür (Soylu, 2018). Araştırmalar yetişkinler için en çok stres yaratan olayların başında boşanma, çocuk, eş veya ebeveyn kaybı olduğunu göstermektedir (Couto, Koller ve Novo, 2011). Evliliğin yasal

olarak sonlandırılması olan boşanma, aile hayatında çok yönlü değişime ve bu değişimden kaynaklanan kayıplara sebep olmaktadır (Shah, 2016). Boşanma sonrasında bireylerin yaşamında oluşan değişimler çoğu zaman stres kaynağı olmaktadır (Demircioğlu, 2000). Boşanma farklı bireylerde farklı etki ve sonuçlar ortaya çıkarsa da boşanmanın genellikle olumsuz etkilerle kişileri zorlayacağı belirtilmektedir (Sayan Karahan, 2012).

Boşanma sürecini kuramsal açıdan açıklamaya yönelik pek çok yaklaşım bulunmaktadır (Hendrick, 2016). Bu yaklaşımlar boşanmanın insan yaşamındaki birçok alanla bağlantılı karmaşık ve çok boyutlu bir ilişki kriz olduğunu göstermekle birlikte bu karmaşıklığın daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Bu yaklaşımlardan bazıları boşanmaya evlilik içerisindeki çözülmeden (Duck, 1984) başlarken, bazıları da ekonomik, hukuksal ve toplumsal alanlarına (Bohannon, 1984) vurgu yapmaktadır. Bununla beraber, boşanma ayrıca psikososyal açıdan değerlendirilmekte (Kessler, 1975) ve bir ilişki kaybına bağlı bir yas süreci (Wiseman, 1996 akt. Nazlı, 2018) ile aynı bağlamda ele alınarak açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır.

2.3.1. Duck'ın İlişkinin Çözülme Evreleri

Duck (1984) ilişkinin çözülme evrelerini beş aşamada ele almakta ve onları izleyen yeniden anlamlandırma ve tamir etme süreçlerinden söz etmektedir. İlk çözülme evresi; eşlerden birinin ilişkide doyumsuzluk yaşadığı evredir. Bu doyumsuzluk çok üst noktada olmasa da kişinin ilişkinin iyiye gitmediğini düşünmesidir. Bu evreye birçok çift gelebilir, ilişki “kesinlikle onarılabılır” ve “daha iyisini yapabiliriz” duygusu yaşanabilir. Burada aktif olan duygu bir suçlu ya da hatalı eşe ihtiyaç duyulmamasıdır. İkinci çözülme evresi; eğer ilişki onarım sağlanmazsa, birey “iç ruhsal” evreye girer. Bu noktada eş kişinin daha net olarak doyumsuzluk odağı haline gelebilir. Üçüncü çözülme evresi; “ikili” evre olarak tanımlanır ve her iki partner de birinin ya da her ikisinin doyumsuzluğunu uğraş haline getirir.

Dördüncü çözülme evresi; eşler ilişkilerini onaramaz hale geliyorsa o zaman “toplumsal evreye” geçerler. Burada eşler ayrı ayrı olarak toplumsal ilişki ağlarını (aile, arkadaş, meslektaşlar) ile yoğun iletişime geçerler. Burada kendi ihtiyaç duydukları toplumsal gereksinimleriyle uğraşma eğilimi gösterirler. Beşinci çözülme evresi; “kefenleme” denilen son aşamada ise ayrılma sonrası hesaplaşmaların yapıldığı, sonuçların yeniden düzenlendiği ve ilişkideki bireylerin kendi yoluna gitmelerine müsaade edilerek bitirilmesidir (Weber ve Harvey, 1994).

2.3.2. Bohannan'ın Boşanmanın Altı İstasyonu

Bohannan (1970, 1984) boşanmanın karmaşıklığını altı farklı boşanma türü ile ortaya koyan bir boşanma kavramsal haritası ortaya koymuştur. Bu boşanma türlerinden ilki hukuksal boyutun devrede olduğu avukat ve yargı ile resmi sürece karşılık gelen “yasal boşanma”dır. İkincisi ise ilkiyle hemen hemen iç içe geçmiş mal varlıklarının paylaşılması, taşınmaz mallara ilişkin tamamen maddi konuları içeren “ekonomik boşanma”dır.

Üçüncüsü ise bir zamanlar çok sevilen ve anılarda büyük yeri olan kişiden ayrılmanın verdiği hüznün olarak tanımlanan “duygusal boşanma”dır. Tüm bu boşanma süreçlerinin en zorlusu, ortak malları ayırmaya başlayan eşlerin anıları temsil eden ve ilişki geçmişinden vazgeçmeye başladıklarında duygusal ve ekonomik boşanmanın çakışmasıdır. Dördüncü boşanma “toplumsal boşanma”dır. Aile, arkadaş ve iş çevresi ile mevcut durumu paylaşma ve onlara artık bir çift değil, iki ayrı birey olduğunun da ilanı ve bu şekilde kabul edilme isteğinin ifade edilmesidir. Beşinci boşanma evresi sadece ebeveyn çiftler arasında gerçekleşen “ana-babalık boşanması”dır. Burada eşler arasında ilişkinin devamlılığını sağlayan çocuklar vardır. Boşanmadan sonra ortaya çıkan iş birliği kurabilme becerisi ile çocukların yeni duruma uyumu doğrudan ilişkilidir.

Son boşanma türü ise, boşanmanın tüm evreleri sonlandıktan, boşanma gerçekleştirildikten belki de yıllar sonra gerçekleşen “ruhsal boşanma”dır. Bu nokta duygusal çözülmenin de eşlik ettiği hesaplaşma ve son vedalaşmaları içinde barındırmaktadır. Bohannan'ın bu yaklaşımı boşanmanın çok farklı yönlerden ele alınması gereken “çok boyutlu ve derin bir olgu” olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3.3. Kessler'in Psikososyal Boşanma Yaklaşımı

Boşanma sürecine bir başka yaklaşım da Kessler (1975)'in yetişkinlerle yaptığı klinik çalışmalar sonucunda boşanmış bireylerin yaşadıkları evreler üzerine modelini geliştirmiş ve boşanmayı yedi emasyonel evreye ayırmıştır. Bu evrelerin başlangıcı, sonu ve süresi kişilerin yaşantılarına göre değişkenlik göstermektedir. Bu evreler aşağıda verilmiştir.

Gözünü açmak tatsız olan gerçeği görmek: İdeal olandan sıyrılarak gerçek olan ile fark edilmeye başlanan ve ilişkinin ilk yıllarında sahip olunan yoğun duyguların ve her şeyi olumlu görme eğiliminde yaşanan azalma noktasına geline evredir.

Erozyon evresi: Bireylerin ilişki içerisinde yaşadıkları acı hayal kırıklığı ve kızgınlık gibi duyguların ortaya çıkarak ilişki sorunlarına dair farkındalığın arttığı evredir.

Ayrışma evresi: Bu evre, eşlerin birlikte geçirdikleri zaman, beraber yaptıkları aktivite ve iletişimlerinin azalmasına bağlı, birbirlerine karşı umursamaz bir tavırla ilişkilerine dair yatırım yapmaktan kaçınmaları sürecidir. Ayrıca bu evrede artık boşanmaya dair planların yapılarak, boşanma fikri üzerinde sıkça durulmaktadır.

Duygusal boşanma: Sürecin en travmatik evresidir. Fiziksel ayrılığın yaşanması ile birlikte suçluluk, yetersizlik hissi başta olmak üzere yalnızlık, anksiyete ve karmaşık düşüncelerin yaşandığı evredir.

Yas evresi: Kızgınlık, incinme ve çaresizlik duygularının yanında bireylerin biten ilişkilerinin iyi kötü anılarının içinden çıkarak bir özgürlük mücadelesinin verildiği evredir.

İkinci ergenlik evresi: Bu evre, bireylerin boşanmanın olumsuz duygularından sıyrılarak iyi olma haline doğru geçişlerini ifade eder. Bireyler boşanma süreçlerine daha objektif bakarak, kendileri için yeni bir yol çizerler. Heyecan ve umut duygusunun eşlik ettiği bu evre, ilk zamanlarda ergenlik dönemine benzese de daha sonra yerin olağan dengesine bırakır.

Araştırma ve sıkı çalışma evresi: Bu evrede, bireyler tekrar kontrolü ellerine alarak, kendilerine, başkalarına ve ilişkilerine dair iç gözü geliştirerek geçmiş deneyimlerine olumlu bakabilirler.

2.3.4. Wiseman'ın Kriz ve Yas Evreleri

Wiseman (1996) boşanma sürecini bir aile bireyinin kaybedilmesi sonrasında gösterilen yas tepkisi ve psikolojik bir kriz olarak tanımlayarak, boşanmayı beş evre ile açıklamıştır.

İnkâr evresi, evliliğin yıkılmasına etki eden faktörlerin ortaya çıkması ve yıkıma götüren çatışma, baskı ve sıkıntının rahatsız edici boyutlara ulaşması, yani karardan önceki aşamadır. Bu aşamada yaşanan evlilik içindeki stresli durumla baş etmekte güçlük çeken çiftler stresin yoğun bir şekilde hissedilmesine rağmen inkâr yoluna gider ve evlilik dengesi tamamen sarsılarak kriz süreci başlamış olur.

Kayıp ve depresyon evresinde ise çiftler kötü giden durumun evlilikleri ile ilgili olduğunu fark ederek, tipik ilk reaksiyon olan anlamlılık kaybı, üzüntü, depresyon, yalnızlık ve insanlarla iletişimden kaçınma gibi tepkiler oluşur. Çiftler arasındaki sorunun şeffaf bir şekilde konuşulmadığı bu evre, partnerler arasındaki yabancılaşma ve iletişimsizliği artırmaktadır.

Öfke ve zıtlaşan duygular evresinde ise boşanmanın bir gerçek olarak ortaya çıkarak gündem edilmesi, depresyonun öfkeye dönüşerek eşlerin iletişim modellerine bağlı olarak çatışma ve öfke artmaktadır.

Yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama evresinde boşanma olgusu kabul edilerek her birey bu kabul ile başa çıkmanın yollarını bulma çabası içerisine girer. Boşanma sürecini yaşayan bireyin temel görevi; evlilik algısı, kişilik, cinsel ve sosyal alanlarda yeni bir kimlik inşası geliştirmektir. Bununla birlikte boşanma süreci içinde bireyin öfke yoğunluğu zamanla hafifleyerek, şimdi ve gelecek planlarına odaklaşmaya başlar. Bu noktada kişi kendi uyum oluşturma yöntem ve becerilerini geliştirir. Kişi mesleki, cinsel ve sosyal yönden bağımsız yaşam alanları belirleyerek, sonlanmış bir evlilik olan stresli yaşantı sonrası bireysel gelişimine katkı sunacak çaba içerisine girer.

Kabul ve yeniden işlev görme evresi ise artık kişilerin başa çıkma becerileri gelişerek yeniden evlenme ve yeni ilişkiler kurma fikrinin geliştirildiği evredir.

Boşanma sürecini açıklayan modellerin ortak özellikleri kişilerin boşanmaya karar vermeleri ile başlayan süreçten yeni yaşama uyum ve yeni bir kimlik inşasına uzanma noktasına kadar bazı psikolojik sosyolojik evreleri yaşamalarının kaçınılmaz ve aslında gerekli olduğudur.

Ayrıca bir aile krizi olarak başlayan ve evlilik içinde yaşanan problemlerin bireyleri boşanmaya yönlendirdiğini göstermektedir. Guttman'ın da değindiği üzere (Guttman, 1993), “gerçekleştirilen tüm modellemelerin hemfikir olduğu nokta, boşanmanın bir aile krizi olduğu kadar kişisel bir kriz anı” olduğudur. Bireyler yaşadıkları bu krizin sonucu içinde buldukları olumsuz duygu ve düşüncelerden arınmaya çalışarak yeni bir süreci başlatmaya gayretine girer. Bununla birlikte Bireyler yaşadıkları stresli durumların üstesinden gelebilecek mucizevi bir yaradılışa sahiptir (Innes, 2002).

2.4. Kriz ve Travmatik Büyüme

Ayrılık deneyimi kişilerde aşırı korku çaresizlik, suçluluk ve dehşete kapılma gibi duygusal zorluk ve zorlanmaları beraberinde getirmektedir (Whisman ve Wargers, 2005). Yaşanan bu duygusal zorlanmalar sonucu ortaya çıkan krizler bireylerde akut ve sınırlı bir denge kaybına sebep olmaktadır. Her insan yaşamının bazı dönemlerinde kriz yaşayabilir (Aydoğdu, Yıldırım ve Özkan 2012).

Ayrılık yaşantısı ya da boşanmalar da önceden kestirilemeyen ve bireylerin psikolojik bütünlüğünü tehdit eden travmatik, stresli bir durumsal krizdir (Devrimci Özgüven ve ark., 2000; Kaçmaz ve Çetinkaya, 1998; Sayıl, Berksun, Palabıyıkoglu). Kayıp, boşanma ya da evliliğın dışındaki ilişkilerde gerçekteşen ayrılıklar genellikle yaşamın en stres verici deneyimleri olarak aktarılır (Holmes ve Rahe, 1967; Kendler, Hettema, Butera, Gardner ve Prescott, 2003). Diğerk stresli yaşam deneyimlerinden farksız olarak, bir ayrılık yaşantısından pozitif kazanımlar ile çıkmak genellikle bilişsel-duygusal düzeydeki yıpratıcı sürecin psikolojik iyilik halinin ve anlamın yeniden inşa edilmesi noktasına evrilmesi ile başlar (Weiss, 1975).

İnsanlar kaçınılmaz bir ilişki kaybı yaşadıklarında bu kaybın yoksunluğunu yaşamaktadır. Son derece stresli durumlar ve zorlu yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalınması bazen bu zorlukların olumlu değışim ve gelişim ile sonuçlanabilmektedir. Psikoloji literatürüne son yirmi yılda geniş ve büyüyen bir araştırma grubunun incelenmesi ile kazandırılan ve stresli, zorlu yaşam olayları sonucu kişilerin ortaya koyduğu pozitif değışimi ifade eden kavram “travmatik büyüme” olarak ifade edilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 2004).

Travma sonrası büyüme daha basit ve geniş bir kavramsallaştırma ile travmatik ve stresli koşulların ardından anlam ve öğrenme dersleri olarak da açıklanmaktadır. Bu bağlamda kişiler yaşam öykülerini travmatik deneyimle yeniden yoğurarak farklı bir perspektifle değışim ve gelişimlerinin farkında olarak yapılandırmaktadır (Joseph, Murphy ve Regel, 2012; Tedeschi ve Calhoun, 2004).

Ayrıca, olumsuz yaşam deneyimi ve travmalar kişiler için önemli bir hayat getirisi de olabilmekte, yılmazlık veya kendini toparlama gücü, psikolojik sağamlık, bireyin yaşadığı olaylara karşı esnek olması, yaşadığı olumsuzluklardan çıkarak kendini toparlayabilmesi gibi olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu durumun, Tedeschi ve Calhoun (2004)'in klinik deneyimlerinin bir sonucunda gözlemledikleri bu durum, zorlu yaşam şartları ile mücadele sonrası bireylerin olumlu psikolojik değışimleri “travma sonrası büyüme” olarak tanımlanmıştır.

Zorlanmalar sonucunda temel olarak üç geniş alanda pozitif değışim ortaya konmuştur (Tedeschi ve Calhoun, 1996). Bu üç değışim alanı; (1) benlik algısındaki değışiklikler (sınırlarını kabul etmek, kişisel dayanıklılık, bilgelik, güç duygusu), (2) başkalarıyla ilişkide değışiklik, (aileye ve arkadaşlık ilişkilerine daha fazla değer vermek) ve (3) yaşam felsefesinde değışiklik (yaşama ilişkin anlamın yeniden değerlendirilmesi) olarak belirtilmiştir (Joseph, Murphy ve Regel, 2012).

Kendilik algısındaki değişim; travma sonrası büyümenin önemli aşamalarından biri kişinin başına gelenlerden dolayı kendisini bir kurban olarak görmekten vazgeçip, yaşamda kalan ve yaşamın yaşayan rolünü üstlenerek kendisini güçlü biri olarak algılaması ile başlamaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 1995). Bu alandaki değişimlerden biri de kişinin kendisine yeterlilik ve kişisel güç algısındaki pozitif gelişim ile birlikte baş etme becerilerinin geliştiğini hissetmesidir. Böylelikle kişi yeni bir yaşam güçlüğünde daha az incinebilir ve deneyim ile birlikte gelen büyümeyi itici bir gelişim olarak sürdürebilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 1995).

Kişiler arası ilişkilerde yaşanan değişim; yukarıda ifade edilen değişimin insan ilişkilerinde de değişimi içinde barındırmasıdır. Deneyimin ardından insan ilişkilerinde kendini açma ve duyguların ifade edilmesinde ve deneyim hakkında konuşabilmede değişim gösterdiği düşünülür. Kişiler bu evrede belki daha önce deneyimlemedikleri şekilde destek olma, verme ve kendini ifade etme olanağı bulurlar (Aydoğdu ve ark., 2012; Hobfoll ve Johnson, 2007; Weiss, 2002).

Yaşam felsefesinde yaşanan değişim; yaşamsal zorluklar yaşamış kişiler yaşamaktan daha çok zevk almak gibi bir perspektif geliştirebilir ve daha önce fark etmedikleri yaşamın başka yönleri ve anlamları için şükran duygusu geliştirebilirler (Tedeschi ve Calhoun, 1995). Sürecin önemli bir parçası varoluşsal sorgulamalar ve yeni anlam arayışıdır. Yaşam felsefesinde meydana gelen değişikliklerin manevi bir içeriğe sahip olabileceği de görülmüştür (Calhoun ve Tedeschi, 1989; 1990; Pargament, Smith, Koenig ve Perez, 1998). Boşanma deneyiminin travmatik yoğunluğunun manevi değişim, inançlılığın artması ve büyümeye etki ettiğini gösteren araştırmalar da mevcuttur (Scwartzberg ve Janoff-Bulman, 1991; Blomquist, 1985).

Felsefi, edebi ve teolojik birçok öğretinin de merkezinde kişinin acılarından kriz yaşantı ve deneyimlerinden sonra değişip gelişeceğine dair birçok aktarım bulunmaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 1995). Zor olsa da yaşanan ilişki kaybının yoksunluğu ile baş edebilen bireyler yaşadıkları krizi pozitif deneyimlere dönüştürülebilmektedir. Varsayımların sarsılması, sorgulanması ve yeniden yapılandırılması bazıları için uzun bir sürece karşılık gelirken bazıları için ise yaşantının hemen ardından ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır (Tennen ve Affleck, 1998). Kişilerin acı veren olaylardan çıkardıkları olası yararlar ve hatta kişilerin ancak yaşamdaki zorluk kaygı ve acı yaratan deneyimler sonrası kim olduğu ve kendisi için nelerin önemli olduğunu daha iyi anlayabileceği gibi yaklaşımlar özellikle varoluşçu filozof ve psikologlar tarafından öne sürülmüştür (Nietzsche, 1995; Kierkegaard, 1983; May, 1950).

Boşanma yaygın olarak travmatik bir kriz olarak tanımlanmakta ve araştırmalar genel olarak olumsuz sonuçlara odaklanmaktadır. Bununla birlikte boşanmanın her zaman bir travma olması gerekmediği aynı zamanda bir güç ve güçlendirici bir deneyim olabileceği vurgulanmaktadır (Sharon, 1980). Jean (1991) yaptığı çalışmalar sonrasında; boşanmanın kişilik ve kimlikte yenilenme imkânı ve bununla birlikte deneyimin potansiyel bir travmatik büyüme haline gelmesi için birtakım faktörlerin olduğunu belirtilmiştir. Bu etkenler kişinin boşanmayı normalize etmesi ve yaşadığı stresli süreçleri yeniden tanımlama becerisi olmak üzere bireylerin yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri evlilik yaşam tarzı, evlilik kalitesi ve uzunluğu, evliliğin sona erme süresi; boşanmayı başlatıcı olan taraf, gelir ve eğitim seçenekleri, geleneksel cinsiyet rolleri, destekleyici sosyal ağlar gibi çok farklı oldukça geniş çerçevede ele alınması gerekmektedir.

Mevcut araştırmaların travma sonrası büyüme yaygın olarak rapor ettikleri görülmekte ve bununla birlikte çeşitli travma süreçlerinden geçen bireylerin %70'inin yaşamın en az bir alanında olumlu değişiklik yaşadıklarını bildirilmektedir (Linley ve Joseph, 2004). Birçok bireyin travmatik yaşantı deneyimi sonrası kişiler arası ilişkiler ile ilgili daha güçlü ve olumlu değişiklikler yaşadığını bildiren önemli çalışmalar da vardır (Helgeson ve diğ., 2006; Sawyer, Ayers ve Field, 2010; Stanton, Bower ve Düşük, 2006). Ayrıca bu konuda yapılan boylamsal çalışmalar da travmatik deneyim sonrasında kişilerin %58.83'ü en az bir yaşam alanında pozitif değişiklikler yaşadıklarını bildirmektedir. (Affleck, Tennen, Croog ve Levine, 1987; Affleck, Tennen ve Rowe, 1991; McMillen, Smith ve Fisher, 1997; Sears, Stanton ve Danoff - Burg, 2003).

Bireyler yaşadıkları stresli ve zorlayıcı durumlar karşısında hayatta daha çok neyin önemli olduğunu anlamak, deneyimlerini anlamlandırmak için bir başa çıkma yöntemi ve stratejisi olarak pozitif kazanım ve büyüme ileri sürmektedir (Tenne ve Affleck, 2002; Folkman ve Lazarus, 1988). Birey için büyüme önceki varsayım ve inançlarından uzaklaşarak yaşadığı deneyimi yeni inanç hedefleri ve kimlik ile sentezlemelidir (Park, 2010).

Tehdit edici ve stresli yaşam olayları sonrasında bireylerin kendine güvenen, kişisel kontrol ve geleceğe dair iyimserlikleri ağır bir darbe aldığı için kişi içinde bulunduğu mağduriyet duygusunu azaltmak için kendini geliştirme, kendini iyi hissetmesi gibi algılamalarla kavramın önemli noktalarını teyit ederek yeniden değerlendirme motivasyonu

ortaya koyar (Taylor, 1993). Olumlu psikolojik değişim olgusu ilk olarak 1980'li yıllarda araştırılmaya başlanmıştır (Tedeschi ve ark., 1998).

Kişilerin stresli yaşam değişikliği karşında esneklik ve dayanıklılık kazanması ve deneyimlerini pozitif kazanım olarak görmelerine yardımcı olmak travma deneyimi sonrasında kişisel büyümenin önemli alt yapısını oluşturur. (Graff-Reed, 2004). Cindy Thomas ve Marilyn Ryan (2008) boşanma deneyimine sahip kadınlarla yaptığı çalışmada; kadınların boşanma deneyimlerini kişisel gelişimleri için zemin kabulüyle sorunlarını çözme, güçlü yönlerini fark etme ve yeni yaşam ve kimlik inşası gibi travma sonrası büyüme ile uyumun aşamalarını doğrulamaktadır. Boşanma sonrasında kadınların zamanla benlik saygısı, karar verme ve problem çözme becerileri geliştirdikleri gözlemlenmiş bununla birlikte büyüme, yenilenme, yeni bir kimlik oluşturma, güven duygusu kazanmak ve gerçekleri revize etmek gibi pozitif kazanımlar gösterdikleri görülmektedir (Mezirow, 2000)

Travmatik yaşantının anlamının ve yeniden değerlendirilmesinin kolaylaştırmak; olumsuz duyguları azaltarak olumlu duyguların teşvik edilmesi ve kişinin yeni başa çıkma becerileri ve daha fazla umut sosyal destek ve güvenli imgelerle strateji geliştirmesinin desteklenmesi ile olması beklenen büyüme ve gelişim sağlanabilir (Joseph, Murphy ve Regel, 2012).

Yaşanan deneyimler sonrasında kazanılan bilişsel, duygusal ve davranışsal olumlu çıkarımlar, kişilerin destek arama problem çözme ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi yöntemleri kullanma beceri ve baş etme stratejileri ile ilişkili olmaktadır (Connar-Smith ve Flachsbar, 2007). Travma deneyimi sonrasında kişinin yaşadığı ortamın destekleyici olup olmaması, sosyal kaynakların niteliği travmanın kolay ya da zor atlatılabilmesi yanında büyümenin derecesi ve sürecini de belirleyen önemli bir etkidir (Özen, 2017). İyimserlik sosyal destek, maneviyat, kabul etme, yeniden değerlendirme gibi 103 çalışmanın meta-analizini travma sonrası büyüme ile ilişkilendirilmiştir (Prati ve Pietrantonio, 2009).

Travma deneyimi sonrası büyüme, bireylerin yaşam zorlukları ve geçişlerini öznel olarak nasıl değerlendirdikleri ile ilişkili olabilecek bireysel farklılık özelliği şeklinde anlaşılır (Bauer ve Bonanno, 2001; Cantor ve Kihlstrom, 1987). Birçok araştırma travma sonrası büyümenin insanların kendi psikolojik ve sosyal işlevselliğine odaklanmıştır (Barrington ve Shakespeare-Finch, 2013). Ayrıca, boşanma deneyimleri kişilerde kimlik değişimine de teşvik ettiği belirtilmektedir (Joanna ve Michelle, 2009).

Evliliğin sona ermesi sosyal ve psikolojik olarak belirsiz bir geçiş ile çeşitli alanlarda değişikliklere ve ilişkinin kaybıyla yaşama bakış felsefesi ve travma sonrasında yeni bir kimlik inşası sürecini başlatarak kişinin kendisini yeniden keşfetmesine imkân ve zemin oluşturur (Joanna ve Michelle, 2009). Boşanma sonrası kişinin eşini kaybetmesi kaçınılmaz bir ilişki kaybı olsa da, travmatik büyüme perspektifinden bakıldığında bu kayıp beraberinde yeni yaşam tarzı yeni bir benlik kavramı ve rolünü kazandırmaktadır Erkeklerin bireysel ve sosyal olarak boşanma deneyimlerini yeni rol ve becerilere dönüştürme olasılıkları kadınlara göre daha düşüktür (Diedrick, 1991). Genel olarak boşanma sonrasında ortaya çıkabilecek travmatik büyümenin önemli koşulu olarak sosyal destek sistemlerinin ve sosyal ağların varlığı gösterilmektedir Amato ve Keith, 1991; Caduri, 1994; Cohen ve Liebenberg, 1994; Marks ve McLanahan, 1993).

2.5. Boşanma Müdahaleleri

Boşanma çoğu zaman toplumsal olarak onaylanmayan ve boşanmış bireyler için büyük zorlukları beraberinde getiren bir olgudur. Buna rağmen, duygusal ve ilişkisel sonuçları olan bir yaşam deneyiminden çok, boşanma yaygın olarak “yasal bir olay” ekseninde değerlendirilmektedir (Haffey ve Cohen, 1992; Leonoff, 2015). Bu kapsamda boşanma sürecine müdahale geleneksel olarak daha çok hukuki süreçle sınırlı kalmış, psikososyal ve klinik müdahaleler gözardı edilmiştir.

Boşanmada arabuluculuktan yararlanan eşlerin, ayrılık sürecini duygusal açıdan daha rahat idare ettikleri, birbirlerinden daha az nefret duygusuyla ayrıldıkları ve en önemlisi boşanma sonrasında çocuklarına etkili ebeveynlik yapabilmek için daha kolay iletişime geçebildikleri gözlemlenmiştir (Şen, 2013).

Sarah (2016)'nın boşanmış 229 bireyle yaptığı çalışmada eski eşleri ile mevcut yeni ilişkinin niteliği kişilerin uyumlarına yardımcı olan önemli bir kolaylaştırıcı olduğunu ortaya koymuştur. Bireylerin daha az psikolojik ve sosyal sıkıntılar yaşamaması için boşanmayı bir savaş haline getirmemeleri oldukça önemlidir. Ancak işbirliği ve iletişim boşanmayı ve süreci daha sağlıklı bir noktaya taşıyabilir. Bunun için arabuluculuk sistemi iyi bir alternatif olmakla birlikte, araştırmalar arabuluculuğun duygusal tatmin edici ebeveyn ilişkisi ve çocukların ihtiyaçları için oldukça faydalı olduğunu göstermektedir (Shaw, 2010). Bunun yanında psikolojik müdahalelerin de hem ilişki, hem bireyler hem de çocukların ihtiyaçlarına odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır (Kressel ve Deutsch, 1977)

Boşanma kişilerin genellikle beklemedikleri ya da ummadıkları bir ilişkiel kriz durumu olduğu için bu süreçte insanlar doğru tepkiler vermeyebilir, sağlıklı adımlar atamayabilirler. Bu noktada ilgili kurum ve kuruluşların boşanmış bireylere psikolojik ve sosyal destek programları sağlanması önemlidir. Stone (2002) Amerika’da uygulanan “boşanma eğitim programı”nın ayrıntıları ve işlevi hakkında bilgi vererek; boşanmaya karar veren bireylerin boşandıktan sonra çocukları ile ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerini öğrenerek çocuklarına boşanma sonrası kaliteli ebeveynlik sunabileceklerini aktarmaktadır. Ayrıca programa katılan babaların daha etkili bir babalık ile çocuklarıyla ilişkilerini sürdürürken boşandıkları eşlerine karşı da daha az negatif duygulara sahip olduklarını belirttikleri görülmüştür.

Boşanmış bireyler boşanma süreçlerinde duygu düşüncelerini kontrol edemez sağlıklı bir aktarım imkânı ve zemini bulamadığında sorun yaşamaktadır. Bireyleri en çok rahatsız eden durum kişiler arası ilişkilerinde geçmişten bugüne yaşadıklarının dile getirilmemiş dargınlık, kaygı hüznün, terk edilme, nefret gibi yıkıcı duyguların varlığıdır (Corey, 2013; Zinker, 1998). Kişiler ilişkileri sonrası bu yıkıcı duyguları bitirilmemiş işler olarak devam ettirirler (Sills, Fish ve Lapworth, 1998). İlişkiden memnuniyetsizlikler, küskünlükler, vedalaşmamalar, ifade imkânı bulmadığında, geçmişten bugüne gelmekte güçlük çekerler ve geleceklerine odaklanamazlar (Tagay, 2010).

Boşanmış kişilerin ciddi sıkıntı ve sorunlar yaşamadan önce psikolojik destek hizmetlerinden faydalandığında son derece olumlu kazanımlar elde edeceği belirtilmektedir (Kleist, 1999). Bu konuda yapılan çalışmalarda boşanmış bireylerin yeni yaşam uyumları noktasında duyguların ifade ve anlaşılma zemini bulunması yardımcı olmak üzere psikolojik destek hizmetlerinin önemini vurgulamaktadır (Korkut, 2003).

Sonuç olarak boşanma sürecine sadece hukuksal bir olgu olarak yaklaşmanın yanında, boşanmış bireylerin ve dağılan aile birlikteliklerinin sonrasında bireylerin yeniden toparlanmalarını ve iyi oluşlarını devam ettirmelerini sağlayacak psikososyal destek ve müdahale sistemlerinin yanında, terapötik müdahalelerin de etkin olarak bireylerin hizmetine sunulması gerekir. Boşanma sürecinin daha sağlıklı atlatılması ve travmatik sonuçlarının engellenmesi, bunun yanında travmatik bir yaşantı olarak zemin bulmuş ise travmatik büyümeye katkı sağlayacak destek sistemlerinin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Boşanmış bireylerin boşanma sürecinde yaşadıkları deneyimlerin ortaya konmasını amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri deneyimlerin ve konuyla ilgili görüşlerin derinlemesine aktarılmasına ve anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Nitel araştırmanın alt türü olarak, olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, algılar, deneyimler, yönelimler, kavramlar durumlar gibi çeşitli biçimlerde yer alabilmektedir. Bireylere tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamının kavranamadığı olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 69). Bu çalışmada “Boşanmış çiftlerin boşanma sürecinde yaşadıkları zorluklar ve boşanma sonrası sürece uyum sağlamaları” bir olgu olarak çok boyutlu bir şekilde ele alınmış ve derinlemesine analiz edilmiştir. Bu çalışmada en az bir yıldır yasal olarak boşanmış kişiler ile yüz yüze görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların olguya ilişkin yaşantılarını ve anlamlandırmalarını ortaya çıkarmak için etkileşim, süreç içerisinde planlama yapılmadan ve planlama beklentisi olmadan sağlanan bir esneklik ve sondajlar kullanılmıştır (Özenç Uçak, 2000; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 71).

Çalışmanın modeli belirlenirken, araştırma amacına katkı sağlayacak en uygun modelin nitel araştırma yaklaşımı olduğu değerlendirilmiştir. Nitel araştırma perspektifiyle, boşanma süreci deneyimleri, belirlenen küçük alanda, olabildiğince ayrıntılandırılarak ve derinlemesine incelenmiştir. Boşanma deneyimleri, sosyal gerçeklik çerçevesinde tanımlanmış olup bu süreçte boşanma deneyimleri yalnızca bizzat yaşayanlar tarafından değil araştırmacının da dahil olduğu anlamlandırma ve yorumlama süreci olmuştur. Bu araştırma salt deneyim aktarımı olmamakla birlikte, deneyimin asıl aktörleri tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bireyler için ne ifade ettiği incelenmiştir.

Görüşmeler sırasında kimi zaman net, zaman zaman örtülü olan öznelliklerin fark edilmesi önemlidir. Bu araştırma boşanma sürecinin deneyimlerinin sosyal gerçeklik ve bireyin anlam dünyasındaki karşılığını ortaya koyacaktır. Nitel araştırma kapsamında Fenomenolojik

yaklaşım ile gerçekleşen çalışma içerisinde katılımcıların özel ve öznel dünyasını (Schwandt, 2000), yani kişinin aklındaki ve duygularının deneyimlerine yansıyan noktalarının özünü ortaya çıkarmaktır (Creswel, 1998; Patton, 1990). Bu noktada araştırmacı uzak veya yukardan bir perspektifle yaklaşmak yerine, görüşmecilerin kendi özgünlüğü içerisinde tartışmak ve karmaşık örüntüleri de dahil ederek katılımcı bir duruş ile yaklaşmayı amaçlamıştır (Kümbetoğlu, 2015).

3.2. Araştırma Grubu

Alan yazında örneklem seçimi için belirli bazı metotlar tanımlanmıştır. Bu başlık altında araştırma için oluşturulan örneklem grubunun belirlenmesinde kullanılan yöntem ile oluşturulan araştırma grubu hakkında bilgi verilecektir. Nitel araştırmalar nicel araştırmalara oranla daha sınırlı örneklem üzerinde gerçekleştirilir ve bu çalışma grubuyla ilgili ayrıntılı ve derinlemesine veri elde edilmeye çalışılır.

Araştırma kapsamında “ölçüt örnekleme” yöntemi ile çalışma grubu belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, bir araştırmada gözlem biriminin belirli niteliklere sahip kişiler, olaylar veya nesnelere oluştuğu durumlarda belirlenen ölçütü karşılayan birimlerin seçildiği örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Bu çalışmada yasal olarak en az bir yıllık boşanmış olma örnekleme belirleme ölçütü olarak alınmıştır.

Yasal olarak boşanmış ve en az bir yılını doldurmuş bireylere ulaşmak için boşanma avukatları ve boşanmış insanlar ve ailelerine yönelik çalışmalar yapan sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapılmıştır. Bu işbirliği sonucunda araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden farklı yaş ve meslek gruplarından 7 kadın ve 6 erkek araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcılara yönelik demografik bilgiler Tablo 1’de verilmektedir. Katılımcılar boşanma sebepleri ve boşanma üzerinden geçen süreye göre farklılık göstermekle birlikte yaş ve meslek grupları açısından da farklılık göstererek araştırma grubunun ve oluşması beklenen veri setinin zenginleştirilmesi hedeflenmiştir.

Boşanma deneyimi olan bireylerle derinlemesine yapılan görüşmede 7 kadın 6 erkek katılımcı uygun ve yeterli bulunmuştur. Katılımcı sayısının bu şekilde uygun görülmesi nitel araştırma mantığı açısından verilerin satürasyonu (doygunluğu) ve kendilerini tekrar etmeye başlama durumu göz önünde bulundurularak süreç içerisinde netleşmiştir. Bu araştırmacıların verilerinin doygunluk düzeyine bakarak verdikleri bir karar olmakla birlikte önemli olan elde ettiği verileri ayrıntıları ile en ince çizgileri dahi atlamadan aktarabilmesidir. Araştırmacı

görüştüğü katılımcılarla boşanma deneyimi üst başlığında düşünsel, duygusal ve davranışsal detaylar ile algı ve deneyimlerine odaklanmıştır (Kümbetoğlu, 2015).

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Çocuk	Eğitim	Meslek	Evlilik Süresi (Yıl)	Boşanma süresi	Boşanma ardından geçen süre (Yıl)
K1	Kadın	39	1 kız	Lisans	İK uzmanı	8,5	Anlaşmalı	1,5
K2	Kadın	32	1 erkek 1kız,1	İlkokul	Kuaför	9	Anlaşmalı	2
K3	Kadın	48	erkek	Lisans	Öğretmen	19	1 yıl	1
K4	Kadın	53	1 erkek	Y. Lisans Ortaokul	Emekli finansçı	16	2,5 yıl	1,5
K5	Kadın	38	1 erkek	terk	Çalışmıyor	8	Anlaşmalı	11
K6	Kadın	28	Yok	Lise	Çalışmıyor	4	Anlaşmalı	3
K7	Kadın	38	Yok	Lisans	Psikolog Elektrik	12	3 yıl	1
E1	Erkek	42	1 erkek	Lise	Teknisyeni	10	2 yıl	7
E2	Erkek	39	2 kız	Doktora	Akademisyen	8	2,5 yıl	1
E3	Erkek	35	Yok	Lisans	Bilgisayar mühendisi	3	2 yıl	1,5
E4	Erkek	49	1 kız	Lisans	Memur	2	Anlaşmalı	20
E5	Erkek	41	1 erkek 1 kız	Ortaokul	Temizlik görevlisi	8,5	Anlaşmalı	9
E6	Erkek	35	vefat	İlkokul	Temizlik görevlisi	8	Anlaşmalı	5

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplamak için “görüşme yöntemi” kullanılmıştır. Görüşme, bilgi almak amacıyla ile katılımcılara bir dizi sorunun yöneltildiği bir veri toplama aracıdır (Aypay, 2015). Yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından geliştirilen “Boşanma Deneyimleri Görüşme Formu” aracılığı ile yapılmıştır. Formun geliştirilme sürecinde öncelikle boşanma ile ilgili alanyazın taranmış, boşanmış bireyler ile ön görüşmeler yapılmıştır. Deneme formu rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında bir profesör, 2 doçent, bir doktor öğretim üyesi ve bir psikiyatristin görüşüne sunularak sorular ile ilgili uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlar form üzerinde gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra form uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Görüşme formu açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür.

3.4. Geçerlik-Güvenirlik

3.4.1. Geçerlik

Nitel çalışmalarda en az iki olmak şartı ile çoklu geçerlilik stratejilerine başvurulması gerekmektedir. Araştırma içerisinde amaç ve izlenen yola uygun olarak belirlenen stratejilerle geçerlilik kazandırılır. Bu stratejiler yol ve tekniklerin belgelenmesi, uzun süreli katılım ve sürekli gözlem, üçgenleme, akran incelemesi veya sorgulaması, olumsuz durum analizi, araştırmacı önyargılarının açıklanması, üye kontrolü, zengin ve yoğun betimleme ile dış denetimler olarak sıralanmaktadır. Nitel çalışmalar için en az iki tane olmak koşuluyla geçerlilik stratejilerine başvurulması tavsiye edilmektedir (Creswell, 2015; Mayring, 2011). Bu araştırmada kullanılan geçerlilik stratejileri sırasıyla aşağıda açıklanacaktır.

Araştırmada yöntemsel olarak çizilen yol ve kullanılan tekniklerle ilgili verilen ayrıntılı bilgiler araştırmaya doğruluk kazandıran en etkin ve önemli ölçüttür. Bir çalışmanın bilimsel olarak değerlendirilmesinin temel koşulu yöntemli olmasıdır. Bu çalışmada kullanılan teknik ve yöntemsel bakış açısı yukarıda ayrıntıları ile izah edilerek araştırmaya güvenilirlik kazandırılmıştır (Mayring, 2011). Bir diğer geçerlilik stratejisi süreç içerisinde gözlem yapma, araştırmacılar ile bağ kurma, araştırılacak bağlamın doğal dünyasını keşfetmeyi temel alarak konuya alana kişilere ve kültürel gerçekliğe yeterli süre boyunca yakınlık olmak uzun süreli katılım ve sürekli gözlem ve olguya yakınlık olarak adlandırılır (Creswell, 2015; Mayring, 2011). Araştırmacı örnekleme iyi anlamak adına Ankara adliyesinde aile mahkemelerinde dava oturumlarına gözlemci olarak katılmış, icra mahkemelerine giderek çocuk icrasına tanıklık etmiş, boşanma avukatlarıyla boşanma davalarına dair tecrübe ve gözlemleri ile ilgili olarak ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca “boşanmış insanlar ve aileleri” adıyla kurulan platformun başkanı ile görüşülerek boşanma davası süreçleri mağduriyetleri üzerine boşanmadan etkilenen tüm aktörlerin değerlendirilmeye alınmasına gayret edilmiştir. Bununla birlikte ikinci evliliğini gerçekleştiren bir katılımcının eşiyle de görüşülerek problemin etkisinde olan tüm tarafların tecrübeleri kavranmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacına ve odağına uygun olarak gerekli veriler sosyal ve psikolojik gerçekliğin içinde elde edilmeye çalışılmıştır. Bu süreç araştırmadaki katılımcılar ile bir güven ilişkisinin oluşmasına yardım ederek özellikle görüşmelerin başarılı geçmesini sağlamıştır. Bu araştırmada bulgular kısmında farklı katılımcılardan çeşitli alıntılar sunularak temaların rastgele değil gerçekliğe dayalı olarak oluşturulduğu kanıtlanmıştır.

Araştırmalarda ulaşılan tüm veriler oluşan bir temanın veya kategorinin desenine uymayabilir, hatta zıt görünebilir. Olumsuz durum analizi keşfedilen örüntülere ilişkin sadece uyumlu verilerin değil, varsa uymayan ve örüntüye göre negatif olan durumların da araştırma raporunda yer alması gerektiği üzerine kurulu bir geçerlik stratejisidir (Creswell, 2015; Mayring, 2011). Örneğin; katılımcılara “boşanmış kadın/boşanmış erkek olmayı, boşanma mefhumunu nasıl değerlendiriyorsunuz sorusu yöneltildiğinde “dul olma” etiketi zerine K6 sosyal baskıyı hissettiğini söylerken ve E3 de kendisi için değil ama kadınların dul olma etiketinin kabulüne ilişkin ifadelerde bulunurken, erkek E4 katılımcı kendisine bu etiketin yakın ve sosyal çevresi tarafından aktarıldığını açıklarken, kadın katılımcı K7 böyle bir etiketi hiç hissetmediğini ifade etmiştir.

3.4.2. Güvenirlik

Nitel çalışmalarda güvenirlik farklı bakış aılılarıyla ele alınmıştır. Bu başlık altıda bu çalışma için güvenirliği sağlamak için yapılan uygulamalar açıklanacaktır. Yapılan görüşmeler rahat, güvenli, sessiz ve katılımcıların kolay erişim sağlayabileceği bir ortamda yapılmıştır. Ayrıca yaka mikrofonu ile ses kayıt cihazına bağlanılıp yüksek kalite ile güvence altına alınmıştır. Görüşmeler sırasında hem konuşmalar kaydedilmiş hem de gözlem notları tutulmuş ve görüşme sonrasında tüm kayıt dinlenerek yazılmıştır. Deşifreleme sırasında konuşan katılımcının ifadelerinde aktardığı anlamın hiçbir kayba uğramaması için duraklamalar, tekrarlar, vurgular da dikkate alınmış ve konuşma gerçeğe en yakın şekilde yazıya geçirilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Gönüllü katılımcılar ile yapılan görüşmeler ses kaydına alınmış ortalama 45 dakika süren ses kayıtları eksiksiz bir şekilde veri kaybı olmadan bilgisayar ortamına (Word-Office) aktarılmıştır. Aktarılan bu veriler bilgisayar destekli bir nitel veri analizi programı olan MAXQDA 20 ile içerik analizi yapılarak tema ve alt temalar ortaya konmuştur.

Araştırma verileri ses kaydına alınarak toplanmış, eksiksiz bir şekilde Word programına aktarılmıştır. Sonrasında yapılan içerik analizinde çalışmanın alt problemleri doğrultusunda ana tema ve alt temalar ortaya konulmuş. Alt problemler, kategori ve kodlar tablolar sunulmuştur.

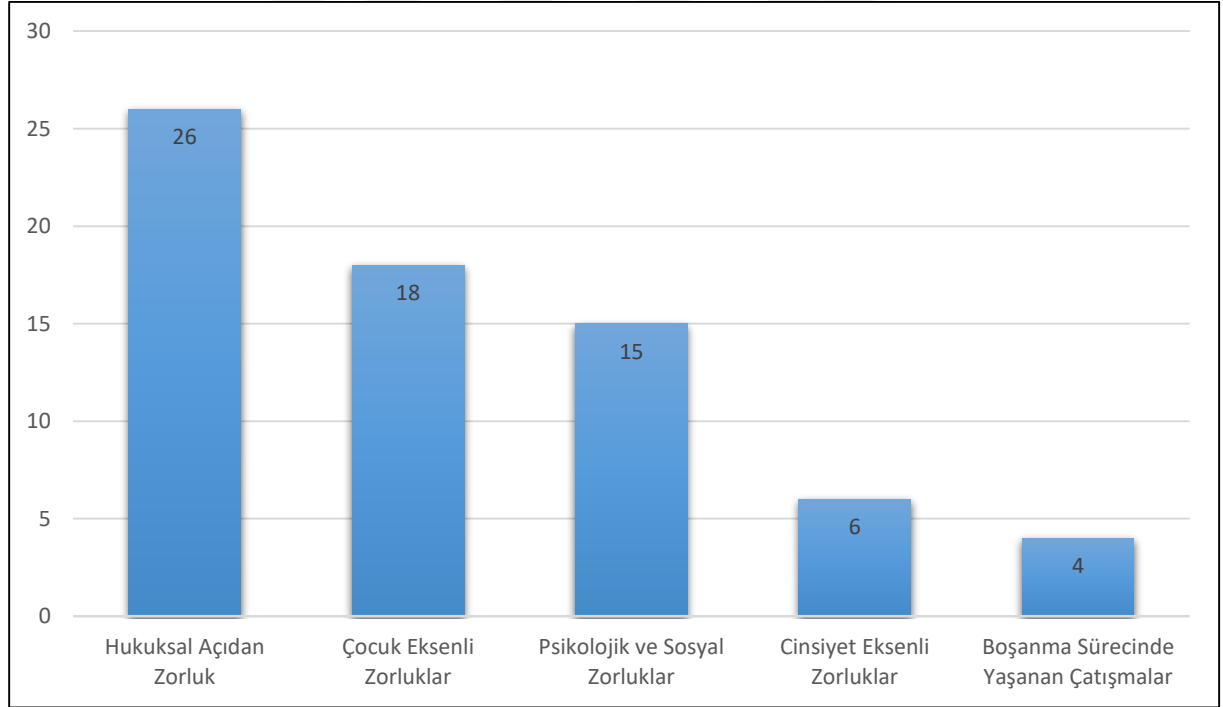
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Boşanmış bireylerin boşanma deneyimlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir. Bu bölümde yapılan içerik analizi sonucu ortaya çıkan bulgular yorumlayıcı bir yaklaşımla ayrı ayrı tartışılmıştır.

4.1. Boşanma Sürecinde Yaşanan Zorluklar Nelerdir?

Araştırma sürecinde cevap aranan sorulardan ilki olan boşanma sürecinin katılımcılar açısından zorlukları bu başlık altında incelenecektir. Boşanma süreci katılımcıları yaşamlarının farklı alanlarında ve farklı rollerde zorlamaktadır. Katılımcıların zorlandığı alanlar yoğunluklarına göre; hukuksal açıdan yaşadıkları zorluklar, çocuk eksenli zorluklar, psikolojik ve sosyal zorluklar cinsiyet eksenli zorluklar ve süreçte yaşanan çatışmalarla ifade bulan faktörler olarak aktarılmıştır.

Şekil 1. Boşanma Sürecinin Zorlukları

Hukuksal zorluklar açısından cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak katılımcıların tamamı hukuk sistemindeki eksikliklerin kendilerine zarar verdiğini aktarmışlardır. Erkek katılımcılar nafaka, tazminat, mal paylaşımı gibi ekonomik açıdan zorlayıcı noktalarda yaşadıkları problemleri aktarırken evlilik bağının yasal ve duygusal olarak kopmasına rağmen

süresiz nafaka ile ekonomik bağın devam etmesi erkek katılımcıların en çok zorlanma ifade ettikleri konu olmuştur.

“Yasal yollardan yedi sekiz yıldır nafaka ödüyorum tazminatta 10.000 ödedim mahkeme masraflarıydı şuydu buydu derken 20.000 TL’ye yakın para ödedim ben o zaman bayağı bir sekteye uğradım bu yüzden”E1

“Gerginlik gerginlik doğuracak elimden geldiğince kendime sahip çıkmaya çalıştım çıktım da zaten ama son nafaka davasında (yedi yıl sonra tekrar nafaka artırım davası açılmış) beynimden vurulmuşsa döndüm nafaka artırım davası açtı sabit gelirim yok ve nafaka artırıldı baktım artık.” E1

Ayrıca özel olarak erkek katılımcılar yasal süreçte haksızlığa uğradıklarını ifade ederken adalete olan inançlarını da kaybettiklerini aktarmışlardır.

“Hukuksal süreç çok yıpratıcı nafakayı ödemediğimde ödeyemediğimde hapse girdim eldeki avuçtakini tükettim yurtdışına kaçmayı bile düşündüm şu mevzudan dolayı hapis cezası alınca. Yani hiç suçum yok emeğinin çalışıp kazandığın alın terinin bir kısmını ona veriyorsun ve suçlu olan tarafa veriyorsun o kadar zoruna gidiyor ki”E1

“Hukukun bu süreçte adaleti sağlamak gibi bir niyeti yok bu kültüre uygun bir hukuk sistemi yok iğrenç bir hale geliyor ve kadından da adaletten de nefret ettiğin bir noktaya geliyorsun. Adalet diye bir şey yok boşanma sürecinde adalet olmadığını gördüm ve büyük bir kin duyuyorum”E2

Yine hukuksal sürecin zorlukları temasının önemli bir bulgusu olarak yasal çerçevede menfaat önceleme alt teması karşımıza çıkmış, bu bağlamda kişiler yaşadıkları haksızlık ve hayal kırıklığını yaşamamak adına iyi niyetli, duygusal davranmamaları kanaati edinmişlerdir. Ayrıca boşanma davalarının kusurlu, kusursuz taraf usulünce yapılması tazminat alabilme sonucunu etkilemekte ve taraflar bu aşamada çatışma ve yıpranma yoğunluklarının arttığını ifade etmektedir.

“Hukuksal süreçte ona karşı iyi niyetli davrandım avukatım bile sen iyilik yapıyorsun pişman olacaksın dedi ve pişman oldum bana sürekli maddi davalar açıyor avukatımı dinler iyi niyetle ve korumacı davranmazdım resti çekerdim. Yeniden boşanıyorsa o zaman her şey farklı olurdu kendimle olan şeyleri (lehime olacak delilleri) de kanıtlayarak kanıtlayıcı olarak gerekirse noterlerle kanıtlayarak yapardım”E3

“Çok saçma sapan ilerliyor ve hukuk sizi korumuyor yalancı da olsa bana şahit getir iftira atıp hakaret ediyor çünkü bu sistem işe yarıyor”K7

“Onlara karşı iyi niyetli olmazdım belki iyi niyetli olmayabilirdim yani bırak sürünsün diyebilirdim. Şimdiki aklım olsa Sonuna kadar süründürürüm. Hakkım neyse almak isterdim. Tazminatımı da almak isterdim nedir onun adı çocuğumun velayetini de almak isterdim nafakamı da almak isterdim.” K5

“İyi niyetimi korudum ama şimdiki çektiklerimden dolayı bu kadar sakin olmazdım yasanın bana kazandıracağı tüm artıları kullanırdım hukuksal anlamda iyi niyetimi korumazdım çok zararlı çıktım sekiz dokuz senedir çok zararlı çıktım. Gitti gel davalar avukatlara para ver git oraya para ver git buraya para ver derken çok zorladı.” E1

“Ben şeyi ayıp gördüm; hani o kadınlarla olan telefon konuşmaları, resimler vs. bunları çok da mahkeme şeyine sunmadım. Onları direkt somut somut koyardım. İnsan olarak utandığım şeyleri aslında yapmam gerekirmiş.” K4

Dava sürecinin uzunluğu katılımcıların yıpranma ve zorluk yaşadığını belirttiği bir başka konudur. Katılımcıların boşanma davası en az bir en fazla üç yıl sürmekte ve bu durum kişilerin duygusal ve sosyal adaptasyonunu zorlaştırmaktadır.

“Çocuk velayet tazminat nafaka talebim olmamasına rağmen üç yıl sürdü çünkü davaya gelmedi hukuki anlamda kendimi çok zor durumda hissettim” K7

“Hukuksal süreç çok uzuyor aşırı yıpratıcı bir süreç zaten yeni bir yola çıkıyorsunuz ve yolda önünüzü göremek çok kötü yani o kadar uzun ki. İnsanlar yeni bir hayat kurmaya çalışıyor sonra cinayetler, davalar insan psikolojisi bu.” K3

Ayrıca özel olarak kadınlar açısından dava süresince boşandığı eşinin soyadını taşıyor olmak yine sosyal alanda yaşadıkları bir başka sorundur.

“Resmi boşanma süreci uzun sürdüğü için onun soyadını kullanıyordum hala ve insanlar bana evli misiniz diye sordukları zaman evli miyim bekâr mıyım ne demek daha doğru olur şeklinde zorlayıcı bir şeydi” K7

Boşanma sürecinin zorlukları ana temasının en önemli alt temalarından biri çocuk ve çocuk ile ilgili konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuklar evlilik içindeki huzursuzluğa rağmen boşanmayı geciktirici bir etki yaratmaktadır. Katılımcılar boşanmayı çocuklarına zarar verecek bir olay olarak düşündüklerini ve bu yüzden de boşanma kararını bir süre ertelediklerini ifade etmişlerdir.

“Sırf çocuklarım mutsuz oluyor diye ilk boşanma kararını alıp dava açacakken geri çektim. Sadece çocuklarım için dururdum oda çekilmezdi” E2

“Evliliğe sabretmemin tek sebebi çocuğu çocuğum doğduktan sonra da çok sabır ettim sabır, sabır, sabır taşına döndüm.” E1

“Çocuk için biraz da durdum, biraz büyüsün dedim. Bekledim. Çocuk da biraz da büyüyünce, 10 yaşına gelince ayrıldım.” K2

Boşanma sürecinde çocukların ebeveynleri tarafından çatışmanın aracı haline getirildiği görülmektedir. Eşler kendi aralarında çözüme kavuşmayan problemleri, doğru aktarım zemini bulamadıkları duygu ve düşünceleri çocuk aracılığı ile aktarmışlardır.

“Çocuklarımı bana karşı silah gibi kullandı çocuklarımın ne düşündüğünü üzülüp üzülmediğini hiçbir şekilde umursamadı aylarca görüşemedim ben çocuklarımla kızlarımı bana karşı kullanıyordu.” E2

“Yani çocuğu göstermedi ben çocuğu okula görmeye gittiğim zaman çocuğu göremezsin çocuğu görmeye gelmeyeceksin böyle tartışmalar oluyordu aramızda Çocuğu vermemek için bir sürü hakaretler ettiler.” K5

Çocuk odaklı zorlukların bir başka problem alanı ise boşanmanın ardından çocuğun, velayetine sahip olmayan ebeveyni ile arasındaki ilişki ve iletişimidir. Katılımcılar arasında tek kadın istisnası bulunmak ile birlikte erkek katılımcıların çoğunluğu boşanmanın ardından çocukları ile aralarındaki bağın zarar görmesinden, sağlıklı ve doyurucu bir ilişki zemini oluşturamadıklarından, çocukları üzerinde söz sahibi olamadıklarından şikâyet etmekte ve bu konuda yaşadıkları zorlukları ifade etmektedirler.

“Aslında çocuğumu verdim ama acılara ben kendimi attım gibi düşünüyorum Çocuğum benim yanımda kalmadı tabi bana baba demedi. Başkalarının yanında büyüdü.” E5

“Zor kısmı en zor kısmı çocuk, istediğin gibi bir çocuk yetiştiremiyorsun istediğin zaman müdahale edemiyorsun, sen bir dünyaya bir meyve getirir misin bir fidan dikmişsin sen bu fidana katkıda bulunamıyorsun bu senin fidanım olmaktan çıkıyor yani o epey zorladı.” E1

Boşanma sürecinin zorluklarını ifade eden katılımcılar psikolojik ve sosyal alanda birçok sorun yaşamaktadır. Katılımcılardan bazıları boşanma sürecinde yaşadığı psikolojik zorlukları bir işkence olarak tarif ederken, depresyon, kaygı, çelişki, ne ve nasıl davranacağını bilememek, süreci ve yaşananları sürekli sorgulama gibi problemler aktarmıştır. Sosyal alanda

ise; izolasyon, boşandığını ilan etme, boşanma nedenlerini insanlara açıklamak gibi problemler yaşadıklarını aktarmışlardır.

“Biraz depresyon vari süreçler yaşadım özellikle çocuklarla ilgili olarak çok etkilendim o süreci düşündükçe acı çekiyorum yaşadıklarım bir işkenceydi.” E2

“Kaygılıydım diyebilirim karmaşa vardı ama ne tarafa gitmek istediğimi biliyordum ama o tarafa giden ve beni en az incitecek yol hangisi ona karar vermem veremiyordum.” K7

“Bir de genelde insanların öğrenme merakını bir şey söylemek zorunda kalmak ne oldu niye oldu aldattın mı şu mu oldu bu mu oldu insanlar magazinsel şeyler duymak istiyor bunları anlatmak ya da bir şey söylemek büyük kısmı zorlayıcıydı hafif bir İzolasyon olmuştu daha çok insanlara ilan etmek açıklamak zor geldi.” K7

Ayrıca katılımcılar kadın ve erkek olarak cinsiyet eksenli zorluklar ifade etmiş bununla birlikte baskın bir ifade olarak boşanmış bir birey olmak, kültürel bir dille dul olmak etiketi üzerine aktarımda bulunmuşlardır. Dul olma etiketinde hem kadınların hem de erkeklerin toplumsal bir etiketlenmeye maruz kaldığı görülmüş, bazı katılımcılar ise böyle bir etiketlenme ile karşılaşmadıklarını aktarmışlardır.

“Evli iken beni evine alan insanlara boşandıktan sonra gitmedim ben dul bir erkek pozisyonundaydım ve bu etiket beni rahatsız etti bekar olmak kadın için de çok zor erkek için çok daha zor bir de annem hiçbir zaman bana yeni bir ilişki aramadı oğlum sen artık dulsun ve bir kızın var dedi.” E4

“Dul damgası oluyor ya sen bir dulsun diyorsun, aslında şöyle söyleyeyim dul damgası tamam olabilir ama ben dul değilim ki ben sadece anlaşılamayan bir çiftim. Boşanmışım yani.” K6

“Ben kendisine kadınsın dul kalacaksın Türkiye’de sana iyi bakılmaz dedim o yüzden her şeyi ona verdim maddi olarak.” E3

Erkek katılımcıların yaşadıkları süreci aktarırken cinsiyet perspektifinden değerlendirme yaptıkları görülmüştür.

“Kadınların kendi hayatlarında biri varsa hemen sizden ayrılıyor yoksa ekonomik olarak yasal olarak çocuklar olarak bunu size karşı kullanıyorlar.” E2

“Kadınlar bir sıfır önde başlıyor mahkemelerde kadınlar boşanmayı sektör haline getirmiş durumdalar bana da sürekli maddi dava açılıyor.” E3

“Ben yara aldım ama kadında ve çocukta yaransı daha başka” E4

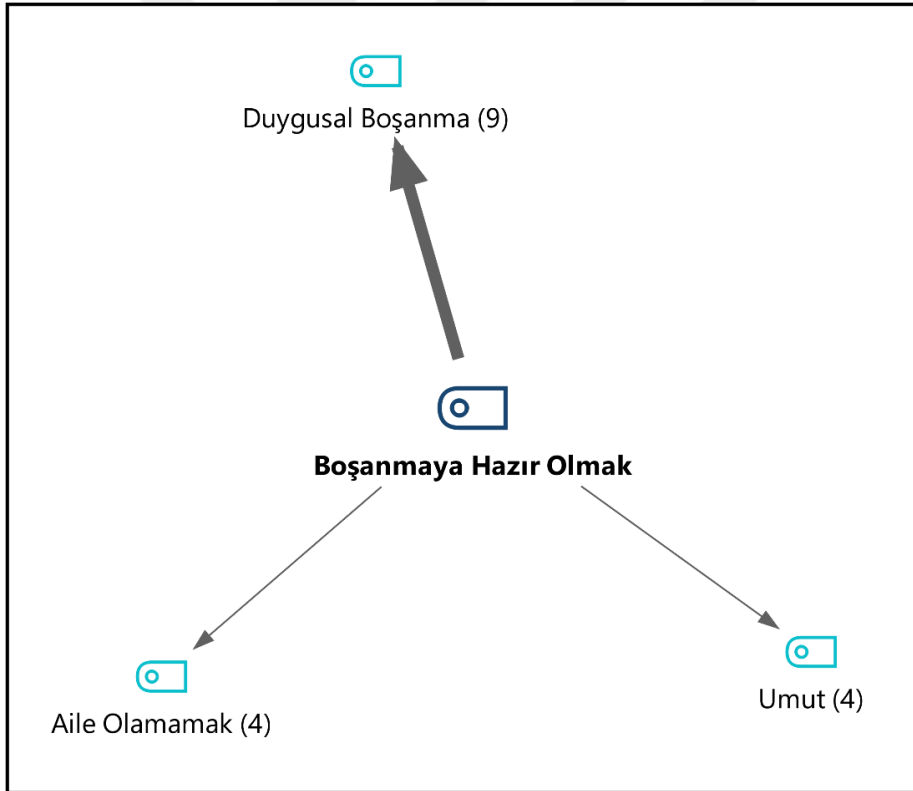
Boşanma sürecinde katılımcılar birçok problem alanı ile karşılaşmakta, süreç ile ilgili olarak çatışma, tartışma ve genel olarak zor ve zorlayıcı yaşantı deneyimi aktarmaktadırlar.

“Sürecimiz bayağı bir gergin oldu. Baya çektim bayağı yorulduğum artık.” E1

“Eşimle tartışmalarımız oldu. Küfür hakaret boyutuna kadar giden tartışmalarımız oldu. Öfke sinir oluyordu yani karşı tarafı gördüğüm zaman. Sinirleniyordum çok kızılıyordum. Yani gördüğümüz zaman direk tartışmaya başlıyorduk zaten bir birimizle.” K5

4.1.1 Boşanmanın Karar Süreci

Katılımcıların boşanma kararı teması yaşanan zorluklar altında değerlendirilebilecek bir alt başlıktır. Bu başlık altında evlilik içinde boşanmaya hazır hale gelmeleri, boşanmaya karar verirken üstlendikleri rol ve bununla birlikte boşanma kararı sonrası duygusal boşanmanın nasıl ve ne zaman gerçekleştiği gibi alt temaları içinde barındırmaktadır.

Şekil 2. Duygusal Boşanma

“Evliliğimiz çıkmaza girmişti birden böyle kararlar alınmaz zirveye ulaşan şeyler vardı artık bu evlilikte mutlu olamayacağımı ve boşandığımızda daha mutlu olacağımızı düşündüm en azından böyle umut ettim” E2

“Acaba boşanmasam mı gibi bir tereddütüm hiç olmadı boşunacağımı biliyordum boşanmamın iyi olacağını biliyordum.” K7

Boşanma kararlarının nasıl alındığının değerlendirilmesi beklenen katılımcılar; evlilik içerisinde boşanma fikri ve eylemine hazırlandıklarını aktarmıştır. Bu noktada katılımcı ifadelerinde de yer aldığı üzere boşanma tek bir an ve olaydan ziyade evlilik içinde çift ilişki bağının çözülmeye başlaması ile gerçekleşen bir sürece karşılık gelmektedir.

Ağırlıklı olarak kadın katılımcıların boşanmaya hazır olmak ile ilgili farkındalıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Erkek katılımcıların aşağıda da ifade edilecek olan kararda üstlenilen rolden kaçındıkları, katılımcı E1'in evlilik içinde mutsuz ve boşanmaya hazır olmasına rağmen boşanma kararını eşinin dile getirmesini beklemesi dikkat çeken önemli bir bulgudur.

“Benim kendi ağzımdan çıkmadı boşanma kelimesi sürekli savundum onu boşanmak istemedim bir olay oldu yine boşanalım dedi ben de tamam bu kendini sağlama almış bana boşanalım diyor 'dedim ve boşanmayı kabul ettim” E1

Duygusal boşanma ile ilgili bulgular fiziksel ayrılıktan ya da yasal boşanmadan bağımsız olarak kişilerin kendilerini ilişkiden ayrıştırabilmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanmanın ardından geçen süreden bağımsız olan duygusal boşanma katılımcıların her biri için farklı zamanlarda gerçekleşmiştir.

“Ben çok sevdiğime çok bağlı olduğumu düşünüyordum hâlbuki boşanma sürecimde anladım ki duygusal olarak çoktan kopmuşum boşanmışım.” K7

“Bir yıla kadar hep bir umut oluyor içimde. Hiç hazır değildim. Yani ta ki o mahkemeye verene kadar. Evet, ben dedim ama çok emek veren bendim. O yüzden yine de bir umuttu ama mahkemeye verdiği tarihten sonra da ben bitirdim.”K3

“Bunu bana eski eşim söyledi, 9 yıl evli kaldık 6 yıldır da uğraşıyoruz dedi. 6 yıldır biz ayrılmaya uğraşıyormuşuz ama cesaret edememişiz dolayısıyla geçen yıl da ayrıldık.” K1

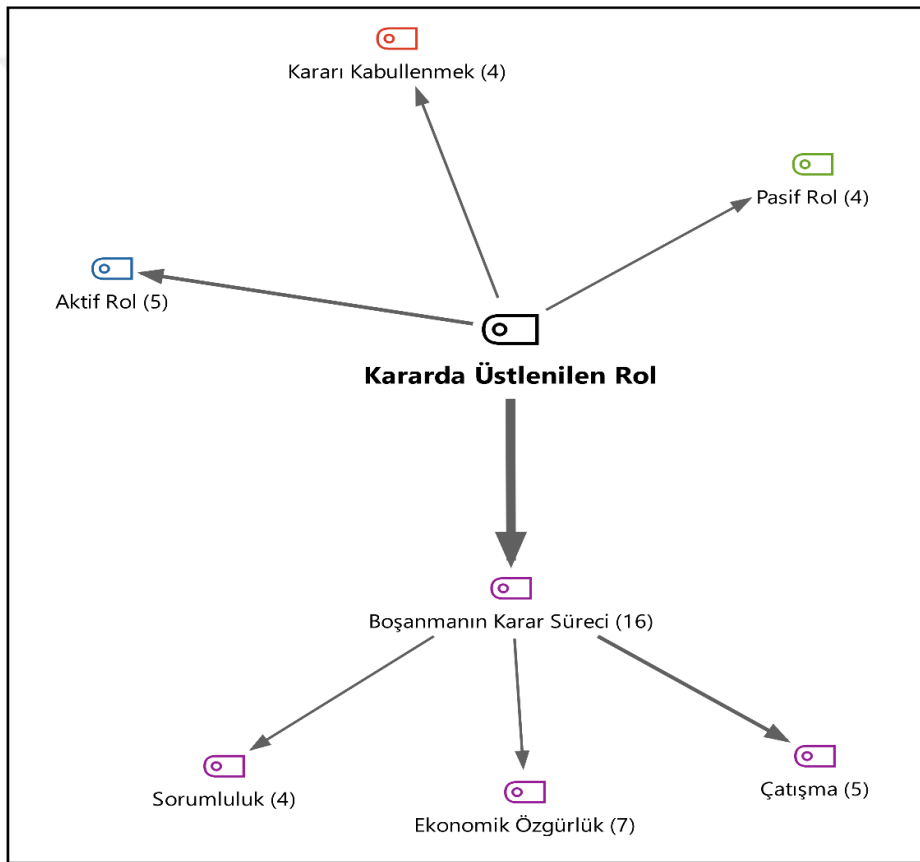
Katılımcılar; dokuz yıllık bir evliliğin ikinci yılında, evi terk ederken ya da dava dosyasında okuduklarının ardından duygusal boşanma evresini yaşadıklarını, boşanmanın üzerinden 20 yıl geçmesine rağmen hala duygusal boşanmanın gerçekleşmediğini aktarmıştır.

“Duygusal olarak boşanmış hissetmiyorsun o bir yalan neden ben gidip evlenmedim de kâğıt üzerinde biten şey gerçekte bitmiş değil niye çünkü çocuğum var”E4

Cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde ise duygusal boşanma sürecini erkeklere göre kadınların daha çabuk tamamladıkları görülmüştür. Ayrıca bir erkek katılımcı tekrar evlenip çocuk sahibi olmanın dahi ilk evliliği ile duygusal olarak boşanmasında kolaylaştırıcı bir etki yaratmadığını aşağıdaki ifadelerle aktarmıştır.

“Bağ oluşturduğun zaman abi birdenbire ayrılık olmuyor böyle, bir ayakkabı gibi çıkarıp atamıyorsun.” E5

4.1.2. Boşanma Kararına Üstlenilen Rol

Şekil 3. Boşanma Kararında Üstlenilen Rol

Boşanma kararı ve kararın sorumluluğu kolay alınıp üstlenilebilen bir durum olmamak ile birlikte evlilik bitme noktasına geldiğinde çiftler aynı fikirde olmasına rağmen kararın partnerleri tarafından eyleme dökülmesini bekledikleri görülmüştür.

Karar alınırken üstlenilen rolde baskın değişkenin cinsiyet olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların kararda aktif rol üstlendikleri görülürken erkek katılımcıların daha pasif rolde

kaldıkları görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların tamamının karar sorumluluğunu birlikte almaktan kaçındıkları ya da böyle bir zemini oluşturamadıkları araştırma bulguları arasındadır.

Ayrıca boşanmanın karar sürecinde olarak kadınların boşanma kararı almalarında aktif ve kolaylaştırıcı bir etki olarak ekonomik bağımsızlığa sahip olmayı ifade ettikleri görülmektedir. Kadın katılımcılar ekonomik bağımsızlığın boşanma kararının sonuçlarını kolaylaştırdığını ayrıca olası baskı ve zorluklar ile bu şekilde baş ettiklerini aktarmışlardır. Aynı zamanda ekonomik özgürlüğe sahip olmalarının çevreleri tarafından boşanma nedeni olarak görüldüğünü de ifade etmişlerdir.

“Tabi benim bu sorunları aşmamdaki ana sebep ekonomik açıdan özgür olmamdı. Bu kadar güvenli durabilmemi de kendime borçluyum. Bu da ekonomik özgürlüğüm olduğu için. Yoksa olmazdı.” K4

“Baskı kuracak kararına karışacak bir ailem yok hani. Çok şükür şehirde yaşıyoruz kendi paramızı kendimiz kazanıyoruz.” K1

“Dükkan açtı da böyle oldu dükkân açmasaydı bu böle olmazdı gibi şey yaptılar. Eli ekmek gördü bizim oğlanı boşadı dediler.” K2 . *“Ben zaten Kendi düzenimi kurmuştum.”* K3

4.1.3 Boşanma Nedenleri

Boşanma sürecinde zorlanılan bir başka alan olarak boşanma nedenleri gelmektedir. Katılımcılar ile yapılan görüşme sonucunda boşanma deneyimlerinin nedenleri arasında geçimsizlik, çatışma, iftira, kıskançlık ve aldatmanın yer aldığı tespit edilmiştir. Katılımcılar genel olarak evlilik içinde mutlu olamayacaklarını anladıklarını ve boşanmanın evliliklerine bir alternatif oluşturduğunu aktarmışlardır. Özel olarak kadın katılımcıların boşanmalarına sebep olarak bildirdikleri aldatmanın ise içinde birçok duygu ve düşünceyi barındırdığı görülmüştür. Eşleri tarafından aldatılan kadın katılımcılardan bazıları aldatılmaya bir süre göz yumduğundan bahsederken tamamı aldatmanın kadınlık gururlarını incitici ve değersizlik duygusu yaşatan bir olay olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca aldatılan kadın katılımcılar aldatılmaktan dolayı kendilerinde hata aradıklarını ifade etmişlerdir.

“Karşı tarafın hayatında başka birisi olduğu için ben şey yaptım yani ona çok göz yumdum mesela. Ben hayatında başka birisi olduğunu bile bile bir buçuk yıl iki yıl göz yumdum.” K5

“Ben kendimi şöyle çok kötü hissettim. Yani kendinizi bir anda son derece değersiz, önemsiz, hissediyorsunuz bu kadınlık gururunun, insanlık gururunun inciten en önemli konu.

Çünkü eşiniz, aynı yatağı paylaşıyorsunuz, her türlü mahremiyeti paylaşıyorsunuz ve oradaki güven bir anda çok gurur kırıcı bir şey.” K4

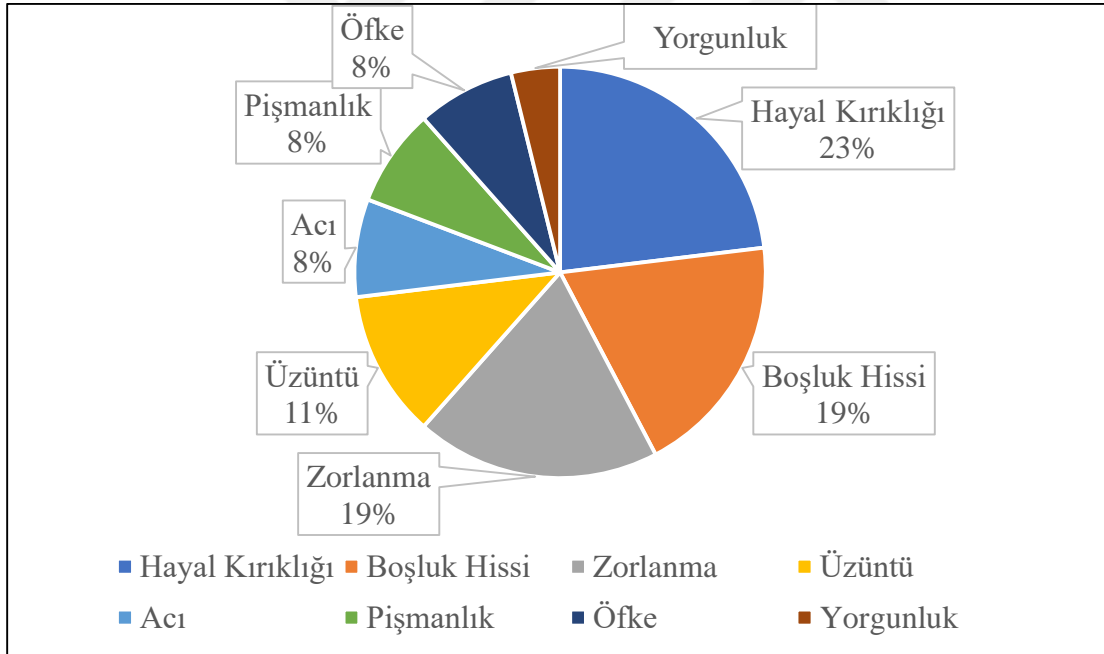
“Hani kadın da gurur yapıyor aldatıldığını herkese duyurmak istemiyor.” K3

“Şöyle söyleyeyim 16 yıl evli kalmışız ya o 16 yılın her yılını baştan yaşıyorsun.” K4

“Yani ne yaptım da ben bu duruma düştüm. Veya hayatına başka birini aldı ne yaptım da yani. Eş görevimi mi yapmadım çocuğuma mı bakmadım kendisine mi bakmadım ailesine mi saygısızlık ettim. İnsan kendi kendini yargılıyor.” K5

4.2. Boşanma Sürecinde Yaşadıkları Stres Tepkileri nelerdir?

Boşanmadan sonra katılımcılar hayal kırıklığı, acı, pişmanlık, zorlanma, üzüntü, boşluk hissi, yorgunluk gibi duygular yaşadıklarını aktarmışlardır. Cinsiyet değişkeni temel alınarak bakıldığında ise erkeklerin boşluk hissi, hayal kırıklığı gibi stres tepkileri baskınken kadınlarda daha çok öfke, yorgunluk ve üzüntü duygularının baskın olduğu görülmüştür.

Şekil 4. Boşanma Sürecinde Yaşanan Stres Tepkileri

“Taş olsanız çatlarsınız, hayallerimi yaşama sevincimi evlilik algımı kendi ailemde gördüğüm güzel evlilik tablosunu kaybettim.” E3

“Üzüntüm vardı ben bir kadını yarı yolda bıraktım haklılık önemli oda bir kız evladı diye düşünüyordum ayrıca kızım bir yaşındaydı istersen %100 haklı ol yine de üzülüyorsun.” E4

“Ben 3 yıllık bir boşlukta idim. 3 yıl psikolojik bunalıma girdim. İş yerim vardı iş yerimi bıraktım. Bomboş, boşlukta sin yani geceleri hümgür hümgür ağlıyordum”E5

“Ben boşandığım sırada kendimi baya bir kaybettim. Evde kendimi bağladım kilitledim, baya bir işe gelmedim.” E6

“Tükeniyorsunuz. Çok öfkem vardı. İlk zamanlar ağlama krizlerim vardı. Sonra öfkem vardı. Çok öfkem vardı”K3

“Ama çok yorulduym yani çok uğraştırdı beni. Hakikaten çok uğraştırdı.” K4

“Öfke sinir oluyordu yani karşı tarafı gördüğüm zaman. Sinirleniyordum çok kızılıyordum. Kızgınlıklarım kaygılarım oldu yani neden böyle oldum diye düşündüm mesela.”K5

“Ben duygusal olarak çok çöküntüde idim.” K6

Katılımcılara yaşadıkları bu zorlu süreçle nasıl baş ettikleri sorulduğunda; genel olarak, iş ve özel yaşamlarında rutinlerine devam etmelerinin çok yardımcı olduğunu ayrıca kişisel özelliklerinin de sürecin yönetilmesinde yardımcı etken olduğunu belirtmişlerdir.

“Ben işime odaklandım çalıştım çabaladım En önemli güç kaynağım kendimin sorumluluklarımı hep bildim doğaya çıktım kendimi dinledim ormana çıktım balığa çıktım balık tutmaya gittim kafayı dağıttım gidip sessizlikte kafamı dinledim.” E1

“Rutinleri koparmadım aksine oradaki o disiplini tekrar gösterdim, O bana iyi geldi.”K4. “İşe girdikten sonra daha çabuk topladım kendimi.” K5

Katılımcıların yalnızca ikisi profesyonel psikolojik destek aldığını bildirirken, diğeri destek almadıklarını ama sürecin bu desteğe oldukça ihtiyaç duyan zorlu bir deneyim olduğunu aktarmıştır.

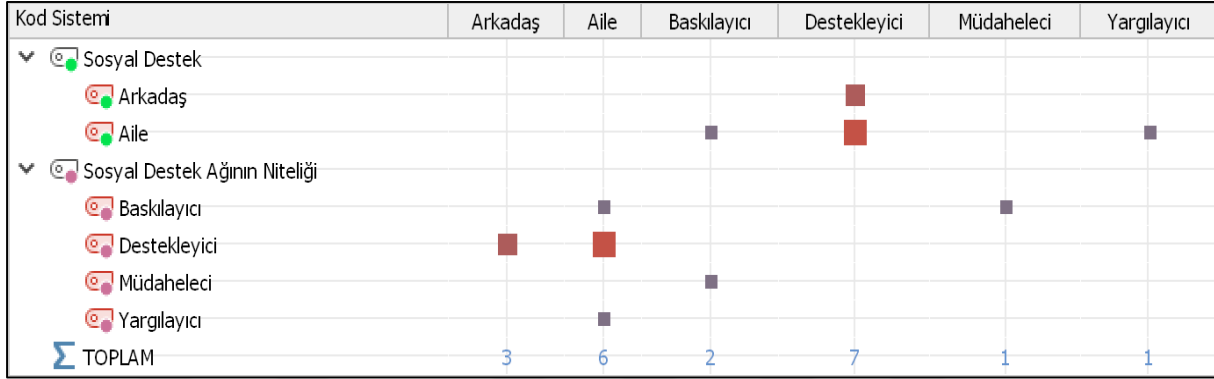
“Evliliğimin sağlıklı sonlanması için terapistte gittim kendimi işe vermiştim ama bazı şeyler zor geldi ve terapistte gittim hala da gidiyorum”E3

“Ruhsal profesyonel destek şöyle aldım; bu kararı verme noktasında acaba vermeli miyim diye gittim.” K1

“Hiç kimseden destek almadık. Keşke bu işin uzmanı mı diyeyim birileri bir köşeye çekip konuşsaydı bizimle.” E5

4.3. Boşanma Sürecinin Zorlukları ile Nasıl Başa Çıktılar?

Araştırmacının bir diğer sorusu olan katılımcıların zorluklar ile baş etme yollarına bakıldığında en önemli sosyal desteklerin aile ve arkadaş olduğu görülmüştür. Aile ve arkadaş sosyal desteklerinin ortak özelliği destekleyici olmalarıdır.

Şekil 5. Sosyal Destek Ağı

Katılımcılar arkadaşlarını destekleyici olarak ifade ederken aile sosyal desteğinin büyük oranla destekleyici olmakla birlikte yargılama ve baskı hissettiklerini de aktarmışlardır.

Sosyal destek ağı ve niteliği başlığında dikkat çeken bulgu erkek katılımcıların babaları tarafından baskı ve müdahaleye maruz kaldıklarını aktarmalarıdır.

“Babam bana küstü uzun süre benimle konuşmadı özellikle duygusal baskı oluşturmaya çalıştı. Babam müdahaleci oldu.” E2

“Boşanma kararına ilk itiraz babamdan geldi 91 yaşındaydı bizi ahaliye eşe dosta rezil etme dedi zehir içip kendimi öldürürüm dedi” E1

Kadın katılımcılar ise hissettikleri aile ve arkadaş desteğinin sürecin zorluklarını hafifletici en önemli unsur olduğunu vurgularken buna ek olarak bazı kadın katılımcıların annelerinin baskı ve müdahaleci tavrını zorlaştırıcı bir etken olarak sundukları görülmüştür.

“Annem çok baskı yaptı git işte çocuğun için biz de çektik, şöyleydi böyleydi, ben istemedim.” K2

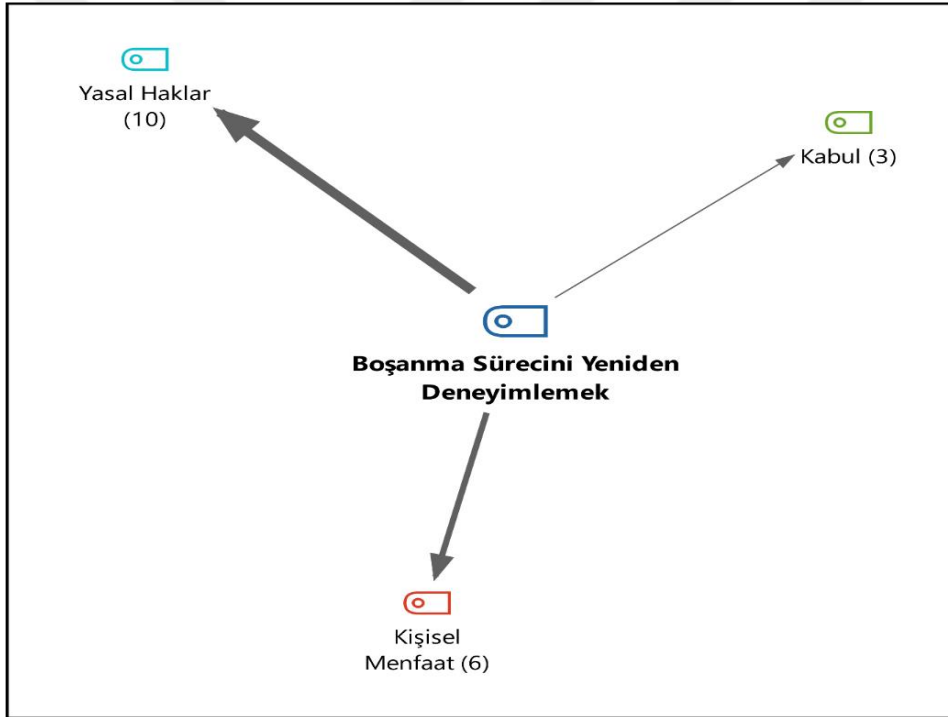
“Zaten benim mahkemeye vermemi istemedi vermeyeceksin dedi Sonrasında çok yıkıldı. Daha bir geleneksel olduğu için ilerde çocukların düğününde ne yapacaksın falan şeklinde müdahalesi oldu.” K3

Sosyal destek niteliği alt temasında farklı bir bulgu olarak kadın katılımcının ifade ettiği müdahale şekli diğerlerinden ayrılmaktadır.

“Ben daha merhametli davranırken çevremden benim öfkelenmemi beklemesi çok yorucuydu, mesela annemin onu anlatırken çok ağır sözler söylemesi beni rahatsız ediyordu bu tür müdahalelere gerek” K7

4.4.Yeniden Böyle Bir Süreçten Geçiyor Olsalar Neyi Farklı Yaparlardı?

Katılımcılara yeniden aynı süreçten geçiyor olsalar düşünce ve davranışlarında ne gibi farklılıklar olabileceği sorulmuştur. Katılımcıların her biri farklı alanlarda ve davranışlarında değişiklikler olabileceğini kaydetmiştir. Katılımcılar hukuksal çerçevede aktarıldığı üzere yasal haklarını kullanmak, menfaatlerini öncelemek noktasında daha makul ve duygusallıktan uzak daha akılcı ve mantıklı davranacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca daha kabullenici davranıp duygusal yıpranmayı azaltabileceklerini ve öz şefkatlerine daha özenli bir perspektif ile yaklaşacaklarını aktarmışlardır.

Şekil 6. Boşanma Sürecinde Beklentiler

“Duygusal davranıp çocuklarımı kaygı edip süreci uzattım daha mantıklı daha soğukkanlı davranabilirdim daha net sınırlar çizirdim o süreci düşündükçe acı çekiyorum yaşadıklarım bir işkenceydi.” E2

“Neleri farklı yapardım duygusal davranmazdım makul davranırdım önüme bakmak isterdim işimle arkadaşlarımla daha çok vakit geçirmek isterdim bu sürecin altından kalkamadım” E2

“Şu anki aklımla o süreçte olmuş olsaydım eminim bu şey yani e boşanma süreci daha daha ateşli yani ateşli derken böyle hararetli geçerdi. Bana iftira attığında ona karşı çıkabilirdim. Kendimi savunabilirdim. O zaman savunamamıştım ama şu an kendimi ifade edebilirdim.” K6

“Yeniden boşanıyorsa her şey farklı olurdu her şey avukatın dediklerini yapmaktan tutun da benim sergilediğim tavırlarım tamamen yaptığım iyilikler peşinden koşmazdım bir şeyi olsun diye uğraşmaz dediklerini tık tık yapardım ve kendimle olan şeyleri (lehime olacak delilleri) de kanıtlayarak kanıtlayıcı olarak gerekirse noterlerle kanıtlayarak yapardım”E3

“Avukat seçiminde daha dikkatli olurdu çünkü boşanma davası süreci Çok saçma sapan ilerliyor ve hukuk sizi korumuyor yalancı da olsa bana şahit getir iftira atıp hakaret ediyor çünkü bu sistem işe yarıyor”K7

“Davranışlarım üzerinde daha titiz davranırdım. Daha atıyorum ılımlı mı derler artık, akıllı, bilinçli, mantıklı şeyler üretebilirdim.”E5

“Bir dönem ağlama krizleriniz oluyor onları yapmazdım kendimi yıpratmazdım. Çünkü su akar yolunu bulmuş. Sadece kendimi yıpratmazdım Hiç onu düşünmezdim. Yani daha kalbimle değil mantığımla hareket ederdim. Ya da başkalarını daha az suçlardım.”K3

“Kumsalda kadınla yakaladım öpüşürken. Telefon yanımda resmini çekebilirim, ben utandım çekmekten. Halbuki çekmeliydim. İnsan olarak utandığım şeyleri aslında yapmam gerekirmiş. O da yine bak işte duygusallıktan oldu.”K4

“Şu anki aklım olsa yani gerçekten üzülmem. Öyle bir insan kurtulduğuma belki şükrederdim. Yani şükredebilirdim.” K5

“Kendime karşı daha şefkatli olurdu.”K4

“Çok tolere ettim her şeyi o kadar esnek davrandığım için çok kızdım kendime daha net olurdu karşı tarafın benim Üzerimde baskın ve yorucu hale getirecek iletişimini daha keskin bir şekilde keserdim”K7

4.4.1 Boşanma Müdahaleleri

Yukarıda ortaya konulan bulgularda görüldüğü üzere boşanma sürecini geçiren kişilerin yeniden boşansalardı neleri farklı yaparlardı sorusuyla ilgili bu zorlanma ve yıpranma sürecine dair profesyonel müdahale ve destek ihtiyaçları aşağıdaki ifadelerle aktarılmıştır.

“Bir intikam sürecine dönüştü evlenmedeki iş birliğinden daha fazla iş birliği gerektiren bir şey iki tarafın iyiliği için”K7

“Kesinlikle psikolojik destek alınmalı. Yani mahkemeye müracaat ettiniz avukatlarınız vasıtasıyla, mutlaka o mahkeme daha ilk celse olmadan anlaşmalı boşanmak isteseler dahi bir psikolojik danışmana gidip herkesin akıl sağlığını neyi ne yaptığını objektif bakış açısıyla değerlendirilmesi çok güzel olurdu.”K4

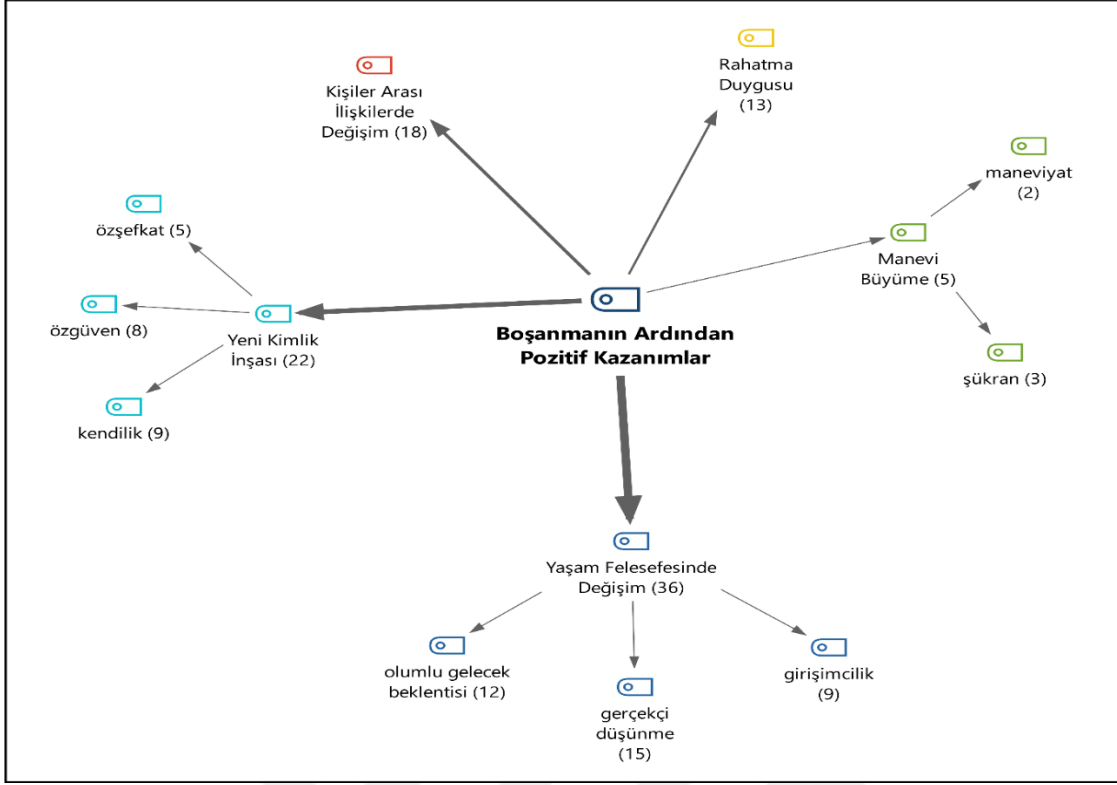
Boşanma sürecinde profesyonel destek almadım ama almak isterdim. Daha sağlıklı kararlar almak için isterdim.” E5

“Yani iki tarafa böyle güzel bir şekilde ayrılmak daha güzel bence mesela. Anlaşacaksınız. Görüşmek istiyorsan görüşürsün. Çocuğun için.” K5

“Eşler boşanabilir ama hiçbir şey çocuğu üstündeki hakkından vazgeçmemeli, çocuklar destek almalı mı alsınlar eşler almalı mı alsınlar bunu boşanmak isteyen insanlara şart koşsunlar belki uzlaşma yolu o zaman bulunabilir.”K3

4.5. Boşanmanın Ardından Edindikleri Pozitif Kazanımlar Nelerdir?

Boşanmanın ardından pozitif kazanımlar ana temasının; rahatlama duygusu, yaşam felsefesinde değişim, yeni kimlik inşası, kişilerarası değişim ve son olarak manevi büyüme alt temalarında bulgular elde edilmiştir. Boşanma deneyimini ne kadar zor olarak aktarsalar da katılımcıların tamamı boşanmanın ardından rahatlama duygusu ve huzur içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 7. Boşanmanın Ardından Pozitif Kazanımlar

“Artık daha mantıklı olmayı öğreniyorsun sevgililik biter iki sene sonunda arkadaş olarak kalıyorsanız ellilik bitmiyor ama arkadaşlık devam ediyorsa evlilik devam ediyor.”E1

“O dönemi düşündümde olması gereken bir karardı ben önüme baktım geçmişimden ders aldım”E4

“Zamanla onların yani o olmadığını olmayacağını bunun bu olması gerektiğini görüyorsunuz. O yüzden hani diyorum ki Allah benim de yolumu açık etsin. Yapacak çünkü Bir şeyimiz yok.”K3

Boşanmanın ardından pozitif bir kazanım olarak yaşam felsefesindeki değişim de sıklıkla vurgulanan bir başka bulgudur. Katılımcılar boşanmanın ardından mantıklı olmayı öğrenmek, gerçekçi düşünme (E1), süreçten ders alarak geleceğe yönelmek (E4), yaşananları bir ders olarak nitelendirerek (K4) kabullenmeyi öğrenmek (K3) gibi pozitif çıkarımlar aktarmışlardır.

“Boşandıktan sonra kendi kararlarımı kendim almaya başladım. En azından kendim bir birey olduğumu hissettim. Oradayken tamam bireydim ama baskılı bir bireydim.”K6

“Bu olaydan çıkardığım ders; başka zaman başka olaylara gösterdiğim tepkileri şu an göstermiyorum. Kendi kendime fark ediyorum. O tepkiyi göstermeyince de zarar görmüyorum. Canım sıkılmıyor, üzülmiyorum. Yani tavırların kaderini oluşturmaya başlıyor.”K4

Boşanmanın ardından bir başka pozitif kazanım alanı olan yeni kimlik inşası, kişilik özelliklerinde değişim, girişimcilik (K4), yaşamındaki kararlarda aktif rol alma, yetişkin kimliği kazanma, özgüven kazanmak (K6) bulguları ile ortaya çıkmaktadır.

“Temkinliyim ve her insanı hayatıma dâhil etmek istemiyorum. Herkese güvenmemem ve herkesi kendim gibi düşünmem. Bunu yani artık kendime ders edindim.”K6

“Artık sınırsız güven yok yani normal olaylara yine denge gerekiyor, çok duygusal bakmakta da çok büyük problem var. Ne çok mantıkla gideceksiniz ne çok duyguyla.”K4

“Şimdiki eşime daha farklı davranıyorum. O da sanki gidecekmış gibi ruh halim bozuk. Şimdiki çocuklarımı o kadar sevmiyorum. Niye diyorsun, şunu kendime karar aldım her şeyi kaybettim bundan sonra sevmek istemiyorum.”E5

Boşanmanın ardından önemli bir kazanım alanı olan kişilerarası ilişkilerde değişim kişilerin incinebilirliğini fark ederek (E5) ilişkilerini dengede tutabilmeyi öğrenme (K4) ilişkilerde oluşabilecek olası zararlara temkinle yaklaşabilme (K6) gibi pozitif kazanımlar sağlayan bir alan olarak görülmüştür.

“Ben yine çok şanslıyım, Allah'ın sevdiği kuluyum, adımdan dolayı şanslı olduğumu düşünürüm, Allah yine beni seviyor ki benim sağlığıma mal etmeden, ne bileyim sevdiğimim başına bir şey gelmeden bana bu dersi öğretebilmesinin tek yolu buydu. O yüzden yine de şükrediyorum bana benim öğrenebileceğim en basit yoldan öğretti.”K4

“Olmadı, bunda da bir hayır varmış olmamıştır iyiki olmamamış.”K3

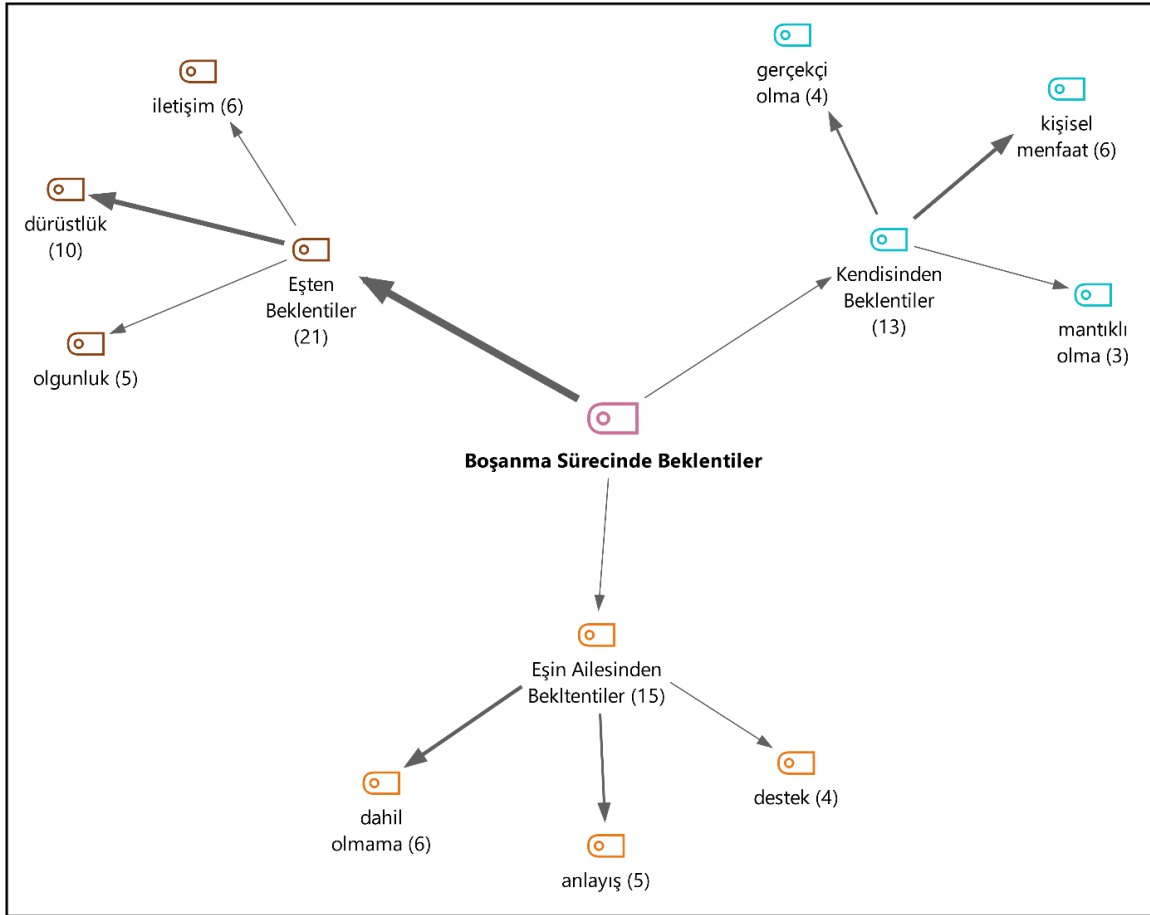
“Her şey Allah'tan yani, öncesinde Allah Allah diyorsun yani boşanmak ne kadar büyük bir şey bu benim başıma hiç gelmeyecek zannediyorsun, o kadar ilginç ki ama içinde yaşayınca hayat seni oraya sürüklüyor. Hayat da çok ilginç çünkü bu da diyorsun Allah'tan, sonuçta her şey sınav yani böyle sınava şükür diyorsun.”K1

Son olarak boşanmanın ardından yaşanan manevi büyüme ise her şeyin ilahi bir sebep ile yaşandığına inanılarak kadercilik (K1), yaşananlarda gizli güzelliklerin olduğuna inanma (K3) yine yaşananların bir sınav olduğunu düşünme ve şükür duygusu edinme (K4) olarak aktarılmıştır.

Aktarılan boşanma sonrası pozitif kazanımlara cinsiyet ekseninden bakıldığında kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla alanda büyüme ve gelişim kavramlarına vurgu yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.5.1 Boşanma Sürecinde Beklentiler

Boşanma sürecinde beklentiler teması üç alt temada; eşten beklentiler, eşin ailesinden, kendi ailesinden beklentiler başlıklarında yer bulmuştur. Katılımcılar en çok eşten beklentilerini dile getirmiştir. Katılımcılar boşanma sürecinde ve ardında dürüstlük, makul davranma, karşılıklı anlaşma ve iş birliğine dayalı bir boşanma zemininde buluşmak beklentisindedir. Bununla beraber yoğun olarak eşler ebeveynlik rollerinde çocuklar ile ilgili iletişim ve iş birliğine ihtiyaç duyduklarını aktarmıştır.

Şekil 8. Boşanma Sürecinde Beklentiler

“Ben şunu isterdim açıkçası; gelsin desin insan gibi, biz evliyiz ama benim şöyle gönlüm kaydı, şöyle yaptım böyle yaptım. Ben sözüme sadık olmadım. Bunu da bilmeni istiyorum, ben sana bunu doğrulukla söyledikten sonra sen bu işe devam etmek istersen edelim, devam etmek istemiyorsan sonlandıralım haklısın bunu da adaletli bir şekilde yapalım. Benim istediğim buydu” K4

“Eşimden beni kötüleyen bir dil kullanmamasını beklerdim ya da ailemi yani ailem benim yumuşak karnım ve annem ve babamın cehennemlik olduğunu falan söyledi onlara haklarını helal etmediğini söylediği zaman çünkü araları çok iyiydi ondan bu kadarını beklemiyordum bunlar beklediğim tavırları değildi” K7

“Eşimin daha olgun davranmasını beklerdim çocukları bana karşı kullanmamasını daha dürüst ve ahlaklı olmasını beklerdim.” E2

“Sadece kendini önemsemi ve bencil davrandı hiç kendi sorumluluğunu almadı boşanma sürecinin tüm yükünü ben taşıdım” K7

Katılımcıların eşlerinden sonra sıklıkla eşin ailesinden beklentilerini ifade ettiği görülmüştür. Erkek katılımcı (E3) karşılıklı iyi niyet ve temennilerle ayrılmak beklentisinde olduğunu aktarırken, aldatılma sonucu ayrılan (K5) eşinin ailesinin kendisini destekleyerek adil davranmasını beklediğini, bir başka kadın katılımcı (K4) ise eşinin ailesinden hiçbir şey beklemediğini aksine sürece dâhil olmamalarının sağlıklı olan tavır olduğunu aktarmıştır..

“Evliliğe de, karşı tarafın ailesine de onları aile gibi kabul ettiğim için kırgınım bir yaşanmışlık vardı bir işten ayrılırken bile patronunuz ile helalleşip konuşup ayrılıyorsunuz onlara da bir hoşça kal demeyi ister beklerdim” E3

“Evlilikte iki kişi evlenir anne babalar bu işin dışında durmalı. Onların bu konu ile pek ilgisi olmamalı. Dolayısıyla ben yani eşimin ailesinden bir şey bekledim dersem doğru olmaz. Aksine karışmamaları benim daha çok hoşuma gitti, karışmasınlar.”K4

Kendilerinden süreç içerisinde daha mantıklı, gerçekçi ve kişisel menfaatlerini önceleyici davranmalarını beklediklerini kaydederken ailelerinden beklentiler konusunda katılımcılar sıklıkla destek gördüklerini bu nedenle ayrıca bir beklenti içerisinde olmadıklarını aktarırken erkek katılımcının annesinden kendisinin yeniden evlenmesini desteklemesini beklediğini aktarmıştır.

“Süreçte daha akıllıca daha makul davranabilirdim ilk başta tepkisel davrandım ve süreci aleyhime çevirdim daha açık şeffaf bir şekilde süreci yönetseydim daha doğru bir boşanma olurdu” E2

“Annem hiçbir zaman bana yeni bir ilişki aramadı oğlum sen artık dulsun ve bir kızın var dedi ondan öyle bir destek beklerdim annem aracı olsun birini bulsun evleneyim beklerdim” E4

4.5.2 Sürdürülen Travma Etkisi ve Bitirilmemiş İşler

Görüşme sırasında kaydedilen aktarımlarda boşanmanın ardından geçen süre değişmekle birlikte; katılımcıların ifade bulmamış (K6) duyguları, tekrar eden düşünceleri (K4) ayrıca yaşanan travmanın etkisinden çıkamadıkları (E5) bulgusuna ulaşılmıştır.

“Yüz yüze gelip konuşma fırsatım olsa ben kendimi ifade edemedim. Şu an bile hala öfkeliyim” K6

“Her olayı baştan yaşadım. Acaba orada bunu böyle yapmasaydım bu sonuç olmaz mıydı? Şunu yapmasaydım böyle olmaz mıydı?” K4

“Hala yaşıyorum. Hemen hemen 9 yıl oldu. Yeniden evlenmeme rağmen, 2 tane çocuğum olmasına rağmen bağ oluşturduğun zaman abi birdenbire ayrılık olmuyor böyle, bir ayakkabı gibi çıkarıp atamıyorsun. İnsanın yaraları ölene kadar gider.” E5

Ayrıca katılımcılara boşandıkları eşlerine karşı şu an ne hissettikleri sorulduğunda hala kızgınlık, kin ve kırgınlık duygusuna sahip olduklarını vurgulamışlardır.

“Kırgınlığım var çünkü sadece kendini önemsemi ve bencil davrandı hiç kendi sorumluluğunu almadı boşanma sürecinin tüm yükünü ben taşıdım”K7

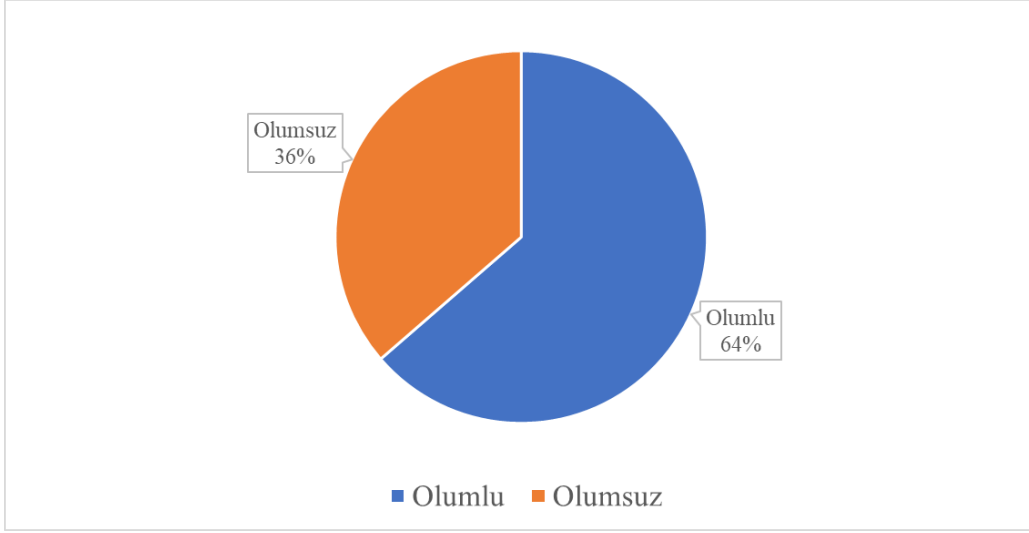
“Kesinlikle kızgınlığım var bencilce ve adice yaklaştı bana her türlü silahı bana karşı kullandı ekonomik maddi manevi en ufak kaliteli davranışını görmedim.” E2

“Hala da kin duyuyorum. Yani görmek istemiyorum gördüğüm zaman yaşadıklarım gözümün önüne geliyor.” K5

4.5.3 Yeniden Evlenmeye Bakış

Altı erkek katılımcıdan üçü yeniden evlenmiştir. İki erkek katılımcı ise olumsuz evlilik deneyimlerinden dolayı yeniden evlenmeyi düşünmediklerini dile getirmişlerdir.

Kadın katılımcılar ise yeniden evlenmeye olumlu ve pozitif yaklaşırken mutlu olmayı istediklerini, bunu hak ettiklerini ifade etmiştir. Ancak görüşülen yedi kadın katılımcı arasında yeniden evlenen ya da romantik ilişkiye sahip kimsenin olmaması da bu araştırmanın bulguları arasındadır.

Şekil 9. Yeniden Evlenmeye Bakış

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırma boşanmış bireylerin tecrübelerini problem edinmiştir. Bu tecrübelerin niteliği, hangi alanlarda yaşandığı ve onları deneyimleyenler tarafından nasıl anlamlandırıldığı nitel desenle fenomenolojik olarak ele alınmıştır.

Boşanma içerisinde kişilerin yaşadıkları zorluklar, stres tepkileri, baş etme biçimleri, sosyal destek ağları, boşanma sonrası pozitif kazanımları incelenmiştir. Süreci kişiler için zor kılan sebepler irdelenmiş, çocuk, mal paylaşımı ve hukuksal zeminden kaynaklı zorluklar da yine ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca bireylerden genel bir boşanma değerlendirmesi yapmaları istenmiştir. Bu başlık altında da boşanmış olmayı, dul olmayı nasıl değerlendirdikleri ve araştırmanın en temel çıkış noktası olan ideal sağlıklı boşanmanın mümkün olup olmadığı konusu irdelenmiştir.

Boşanma; mahrem, özel, gözlemlenmesi güç bir yaşam alanı olma özelliği gösteren evliliğin sonlanmasıdır. Bu bağlamda araştırma kapsamında farklı dinamikler ortaya çıkmaktadır. Özellikle katılımcılar ile yapılan görüşmelerin ilk dakikalarında boşanma süreçleri anlatılırken mağdur rolü üstlenerek haklı olma mücadelesine girdikleri görülmekte ve karşı tarafın zulmedici tavrı vurgulanmaktadır. Elbette aktarılan yaşantının dramatik bir kalıba sığdırılma çabası olarak değerlendirilen durum bir tarafın mutlak iyi bir tarafın mutlak kötü olduğu anlamına gelmez (Mayer, 2009). Her kişi ve olay kendi bağlamında değerlendirildiğinde doğru sonuca yaklaşma ihtimali artmaktadır. Bu araştırmanın bulguları kişiler ve içinde buldukları bağlam temel alınarak değerlendirilecektir. Buna göre; Gurman ve Lebow (1999) kadınların ekonomik durumlarının iyi olmasının boşanmayı daha kolay dillendirmelerine zemin hazırladığını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında ele alanında birinci probleme yönelik ortaya çıkan zorluk teması incelendiğinde kadınların ekonomik özgürlüğü, erkeklerin ise çocukların varlığını ifade ettikleri görülmüştür. Çocuk sayısının azlığı veya hiç çocuk olmaması boşanma konusunun daha kolay gündeme gelmesini sağlamıştır. Mevcut bulgular ile destekli olması ile birlikte araştırmada kadın katılımcılar ekonomik bağımsızlıklarını boşanma sürecini başlatmak ve sağlıklı atlatmalarında önemli bir aracı olarak vurgulamışlardır. Ancak çocuk sayısından ziyade çocuğun yaşı boşanmanın gündem edilmesinde etkindir.

Katılımcılar boşanmadan dolayı çocuklarının kendilerini suçlayacağını düşündüklerini ve boşanmanın çocuğa yapılan haksızlık olduğu değerlendirmesini yapmış bu kaygıların

boşanma karar sürecinde kendilerine eşlik ettiğini vurgulamışlardır. Boşanma sonrası karşılaşılan güçlükler ile çocuk sahibi olma arasındaki ilişki incelendiğinde, çocuğu olanların, çocuğu olmayanlara göre daha fazla ekonomik sıkıntı yaşadığı sonucu çıkmıştır. Boşanma sonrası çocuklarının ekonomik ihtiyaçlarında iş birliği sağlayamayan katılımcılarda ekonomik güçlükler vurgu yapılmıştır.

Boşanmış ebeveynler için çocuklarının varlığı maddi olarak daha yüksek oranda güçlük yaşamalarının temel nedenidir (Küçükkaragöz ve Akoğluna, 2018). Çiftler gerçekleşen ana-babalık boşanmasının arasında ilişkinin devamlılığını sağlayan çocuklar olduğu gerçeği ile yüzleşmekte zorlanmaktadır. Boşanmadan sonra ortaya çıkan sağlam iş birliği kurabilme becerisi ile çocukların yeni duruma adaptasyonunun birbiri ile doğrudan bağlantılı olduğunu fark etmekte güçlük çekmektedirler (Bohannan, 1970, 1984).

Tarhan'a (2004) göre ise bir evliliğin sonlanmasında gerçek neden, sevgi, saygı ve güven bağlarının zedelenmesidir. Ekonomik sorunlar, ilgisizlik, eğitimsizlik, iletişim sağlayamama, aldatma, kişilik çatışması gibi faktörlerin çoğu birer belirtidir ve araştırma kapsamında evlilik içinde boşanmanın ayak seslerinin duyulduğuna dair açıklamalar katılımcılar tarafından da ifade edilmiştir. Ayrılma, tek bir olay değil zamanla gelişip büyüyen etki ve olayların bir sonucudur. İlişkinin olumsuz yöne doğru ilerlemesi ile diğer bir deyişle, bireyler ilişkilerini gerçekten sonlandırmadan oldukça uzun bir süre önceden duygusal boşanma süreci fark edilir (Amato 2000; Gottman 1993a, 1993b). Mevcut çalışmada da katılımcılar evlilik içerisinde yaşadıkları problemlerin kendilerini boşanmaya hazırladığını ifade etmiştir. Bu durum Sucu'nun (2007) çalışmasında da belirtildiği gibi duygusal bağın kopması, beklentilerin yerini hayal kırıklıklarının alması, eşlerden birinin ilişkiden umudunu kesmesi ve ilişki alışıverişin dengesiz olması sonucunda ilişki için sonucun boşanma olması kaçınılmazdır.

Araştırmada ortaya çıkan diğer bir tema boşanan bireylerin stres tepkileridir. Mevcut çalışmada katılımcılar hayal kırıklığı, acı, pişmanlık, öfke, boşluk hissi gibi çeşitli duygular yaşadıklarını belirtmişlerdir ve bu duygular ile başa çıkarken sosyal desteğin önemini vurgulamışlardır. Ancak sosyal desteğin niteliği bazen baskılayıcı ve müdahaleci olarak değişebilmektedir. Bohannan (1970, 1984) tarafından ifade edilen boşanmanın çeşitli evrelerinden biri olan toplumsal boşanma; aile, arkadaş, iş çevresi ile mevcut durumu paylaşma ve onlara artık bir çift değil, iki ayrı birey olduğunun da ilanı ve bu şekilde kabul edilme isteği ifade edilmiş olmaktadır. Becker'a (1971) göre çevre ve aile baskısı boşanmış kadınların

yaşadığı en önemli sorunlar arasındadır. Geleneksel değerlerin hala canlılığını koruduğu kentlerde boşanma, evlenme kadar doğal görülmemekte ve onaylanmamaktadır (Arıkan, 1996).

Bununla paralel olarak erkek katılımcılardan bazıları boşanma sonrası dul olma etiketi ile sosyal yaşamdaki değişime vurgu yaparken kadın katılımcılar boşanmış olmanın artık yadırganan bir durum olmadığını ifade etmiştir. Ancak yine de katılımcılardan birkaçı “dul damgası” etiketlemesi ile karşılaştığına vurgu yapmıştır. Erkekler için de boşandıktan sonra aile ve çevre baskısı söz konusu olabilmektedir ancak bunlar kadın katılımcılarda daha sıklıkla ifade edilmiştir. Araştırma içerisinde çeşitli baskı türleri ortaya çıkmıştır, boşanmış bireylerin boşanma süreci ve sonrasında duygusal, ekonomik ve sosyal alanda birçok baskıya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Örneğin; boşanmış bir erkeğin yoğun olarak yaşadığı duygusal baskı ve sorunların başında velayetini üstlenemediği çocuğa özlem duymanın yer aldığı belirtilmektedir (Lee, 1979; Hetherington, Cox ve Cox, 1982; Grief, 1985; Seltzer ve Bianchi, 1988).

Aydınalp (1981) araştırmasında babaların %67'sinin adeta “çocuk yoksunluğu” çektiklerini saptamıştır. Söz konusu araştırmada bu babalar, boşandıkları eşlerinin yasal ziyaret günlerinin dışında, çocuklarını görmelerine izin vermediklerini, hatta yasal ziyaret saatinden 1-2 saat geç kalarak çocuğu geri götürdüklerinde büyük tartışmalar çıktığını söylemişlerdir. Bu tartışmalardan kaçınmak ve çocuğu görmek için anneye yalvarmak zorunda kalmaktan bıktıklarından dolayı, çocuklarından vazgeçmeye yönelmiş olduklarını belirtmeleri boşanmış erkeklerin bu boyuttaki sorunlarının ciddiyetini ortaya koymaktadır. Görüşülen boşanmış erkeklerin en önemli sorunu çocuklara özlem duyma olarak görülmektedir.

Boşanma Wiseman'a (1996) göre bir aile üyesinin kaybedilmesi sonrası gösterilen yas tepkisi ve psikolojik bir kriz olarak tanımlamıştır. Mevcut araştırmadaki katılımcıların neredeyse tamamı da ifadelerini bu yönde kullanarak boşanmanın üzerlerinde yarattığı acı, hüznün, boşluk ve çöküntünün yaşadıkları süreci zorlaştıran duygular olduğunu aktarmışlardır. Bu duygular kadın ve erkek katılımcılar için paralel olmakla birlikte Yılmaz ve Fidan (2006) tarafından boşanan 21 akademisyen kadınla yapılan derinlemesine görüşmeler sonrasında, boşanmanın kadınlar için sadece olumsuz etkileri olan bir süreci yansıtmadığı; aksine kadınların yeni bir bağımsızlık duygusu ve kendine güven deneyimlemelerinin aracı olabildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmadan edinilen bulgular, Virginia ve California eyaletleri ile İsveç'te (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006) yürütülen ve boşanan kadınların iki yıldan sonra çok yüksek oranda (%72) ruhsal olarak iyileşme gösterdikleri gibi, yüksek yeterlilik, kendine güven, kendi kendine yetebilme, kendi görüntülerini geliştirme ve sosyal yetenek ile karakterize

edilmiş gruplarda yer alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya çıkaran araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Mevcut araştırmada da kadın katılımcılardan yukarıdaki araştırma sonuçları ile paralellik gösteren kendilerine karşı daha sevgi dolu olma, üzerlerindeki baskıdan kurtulma, rahatlama duyguları ile boşanmanın kişiler üzerlerindeki olumlu etkileri aktarılmıştır.

Yine bir başka araştırmada bireyler boşanma süreçleri ne kadar zorlu geçerse geçsin boşanma sonrası rahatlama ve huzurlu olma duyguları ile hislerini ifade etmiştir (ASAGEM, 2011). Bu çalışmanın sonuçlarına göre boşanmanın ardından erkeklerin huzurlu, mutlu, neşeli ve güçlü hissederken kadınların da özellikle duygusal ve fiziksel şiddet varsa rahatlama, özgürlük duygusu, huzur ve mutluluk içinde oldukları, çocukların ise; ebeveynleri arasında şiddetli çatışma söz konusuysa boşanmanın ardından rahatlama ve huzur, sonraki dönemler içinse daha olgun tavırlar ve huzurlu hissetme gibi duygulara sahip oldukları belirtilmiştir. Bu araştırma ile de bulgular paralellik göstermektedir. Wiseman'ın (1996) boşanma sonrası yaşanan evrelerde yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama süreci için bireylerin evlilik algısı, kişilik, cinsel ve sosyal alanlarda yeni kimlik inşası geliştirdiklerini ifade eder.

Mevcut araştırma kapsamında kadınların öfke yoğunluğunun azalarak şimdi ve gelecek planlarına yoğunlaştikları görölrken, erkeklerin sosyal yaşama uyumda uzun vadeli sorunlar yaşadığı gözlemlenmiştir. Boşanma sonrası üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen boşanmanın ardından hala yeni yaşam düzenine uyum sağlayamayan erkek katılımcılar bulunmaktadır. Bu durum alan yazında erkeklerin boşanmanın uzun vadeli etkilerinden daha kolay kurtulduğu yönündeki bulgularla bağdaşmamaktadır (Cüceloğlu, 2018).

Boşanmış bireyler için bir başka alan ise aileler ile olan etkileşimdir. Arıkan (1992), Demir (1988) ve Boşanma Nedenleri Araştırması (2009)'da belirtildiği gibi, ailelerin evliliklere olan müdahalesi önemli boşanma nedenlerinden biridir. Yapılan araştırmada aile etkileşim ve müdahalesi kişilerin sınır koyma becerileri ile doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmiş buna göre boşanma süreçlerinin de her aşamasına etkin rol alan, sınırları net kararlı bireyler müdahalelere net bir çizgi çizirken sınırları net çizemeyen bireyler için sürecin zorlu geçtiği ortaya çıkmıştır.

Küçükkaragöz ve Akoğlu (2018) her iki cinsiyette de akrabaların ilişkiye karışmasını önemli bir neden olarak belirtilirken, erkeklerin boşanma nedeni olarak akrabaların karışmasını kadınlara göre daha yüksek oranda belirttikleri ortaya çıkmıştır. Mevcut araştırmaya katılım gösteren kadınlar annelerinin boşanma sürecinde engelleyici bir tavır gösterirdiklerini, erkek katılımcılar ise babalarının süreçte engelleyici ve müdahaleci bir tavır sergilediklerini ifade

etmişlerdir. Aile ve evlilik ilişkisinde yaşanan çatışmalar, çiftlerin aile geçmişleri, yetişme tarzları ve kültürel özellikleri, maddi konumdaki farklılıklarına bağlı olarak derinleşip, büyüebilmektedir (Mavili-Aktaş, 2009). Boşanmanın ardından boşanılan eşin ailesinin tehditleri bireylerin yaşam kalitesini düşürmektedir.

Araştırma kapsamında bireylerin boşanma sürecini ve sonrasını zorlaştıran bir başka faktör ise hukuksal zemindir. Boşanma hukukunun temellerini oluşturan kusur; zina ve fena muamele, onur kırıcı davranış gibi özel nedenlere dayandırılarak eşlerin özel yaşamlarının boşanma dosyasına girerek, davaların ispatına çalışılırken yöneltilen beyanlar kişilik haklarında ihlale sebebiyet vermektedir. Boşanma sürecinin oluşturduğu olumsuz atmosfer içinde, karşı tarafa kusur isnat edilerek boşanmayı sürecini sonlandırmak ya da boşanmanın kusura bağlı sonuçlarından (tazminat, nafaka, velayet) faydalanmak için yapılan suçlamalar bireylerin sonraki ilişkilerini, varsa çocukların geleceği için ortak bir iletişim zemininde oturup karar alma imkân ve şartlarını tüketmektedir (Özdemir, 2015).

Katılımcılar arasında aldatıldığının ispatını mahkemeye sunmak zorunda bırakılan kadınların süreç içerisinde çok yıprandıklarını ifade etmesi durumun zorluklarını göstermektedir. Boşanma sırasında psikolojik sağlık, iftira gibi farklı nedenler üzerinden kusur yaratılma durumunun eşlerin çatışma düzeylerini artırdığı görülmektedir. Erkek katılımcıların ise velayet, mal paylaşımı ve nafaka davaları yüzünden süreci zorlu yaşadıkları gözlenmiştir. Erkek katılımcılar velayetin anneye verilmesi ve çocukları ile görüşmede yaşadığı problemleri aktarırken, mal paylaşımı davasının devam ediyor olması, nafaka artırım davaları ile muhatap olunması ve bu durumların yeniden evlenen bireylerin evliliğine verdiği zararlar araştırma sonuçlarında görülmektedir. Tüm bu problem yaşayan katılımcılara ek olarak başka bir katılımcının çocuk nafaka ve tazminat talebi olmamasına karşılık boşanmak istediği eşin mahkemeye gelmemesi yüzünden sürecin üç yıl uzamasından kaynaklanan birçok sorun yaşadığını ifade etmiştir. Yeni hukuk sistemlerinin bu tecrübeler ışığında hazırlanarak, boşanmada asıl sorumluyu aramaktansa, boşanan bireylerin sosyal açıdan ayakta tutulması gerekliliği üzerinde düzenlemeler yapılması önemlidir (Özdemir, 2015).

Araştırma bulgularında kişilerin çeşitli pişmanlık ve bitirilmemiş işlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bitirilmemiş işler; kişilerin sürekli geçmişte yaşayarak, şu anki zamanın içinden kopuk bir şekilde yaşaması aşamasıdır. Aldatılan kadın katılımcıların aldatılmalarının ardından sürekli olarak geçmişlerini düşündükleri ve aldatılmaya sebebin ne olduğunu bulmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Bitirilmemiş işler, arasında bireyleri en çok rahatsız eden kişiler arası ilişkilerinde geçmişten bugüne yaşadıklarıdır (Zinker, 1998).

Sills, Fish ve Lapworth, (1998)'e göre bireylerin özellikle duygusal istek ve arzuları karşılanmaz veya eksik bırakılırsa önemli bitirilmemiş işler ortaya çıkabilir. Bitirilmemiş işlerin en önemli temel duygularından biri, kişinin içinde ukde kalan yoğun duygulardır. Mevcut araştırmada eş ile iletişim kurulamadığı için ifade edilemeyen duyguların yorucu bir öfke hissiyle yaşandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Tagay (2010)'a göre ilişkiden memnuniyetsizlikler, küskünlükler, vedalaşmamalar, ifade bulmamış düşünce ve duygular da ertelenerek doyurulmayan ihtiyaçlar haline gelirse kişi daha fazla olumsuz duygu ile bitirilmemiş işlerin ağırlığı altında kalır. Boşanma üzerinden bir yıl geçmesine rağmen bazı kadın katılımcılar içlerinde henüz sonlanmamış kırgınlık hissi olduğunu ifade ederken; boşanma ardından biri 20 yıl diğeri 9 yıl geçmesine rağmen bu iki erkek katılımcılar duygusal boşanma süreçlerini tamamlayamadıklarını, ilişkinin sonlanmasını kabullenme süreçlerinin devam ettiğini aktarmışlardır. Katılımcıların sıklıkla ifade ettikleri bir başka duygu ise pişmanlık olmuştur. Bir katılımcı boşandıktan sonra ailesinin yanında yaşamının bir pişmanlık sebebi olduğunu vurgularken erkek katılımcılardan birçoğu hukuksal süreçte kendi çıkar ve menfaatlerini koruyamadıklarına dair yaşadıkları pişmanlığa vurgu yapmıştır.

Araştırmanın bir diğeri ana teması kişilerin boşanma süreçlerini yeniden deneyimleseler neleri farklı yaparlardı sorusunun cevabı kişisel menfaatlerini incelemek, süreç içerisinde duygusallık ve tepkisellikten uzak kalarak daha mantıklı davranmaktır. Bu temalar hukuksal zeminden kaynaklanan boşluğun kişilerde yarattığı çatışma ve bu çatışmaların sonrasında insanların kendi hak ve menfaatlerini koruma noktasında daha hassas kılmaktadır. Bu durum da boşanmış bireylerin yeni yaşam felsefesi oluşturması noktasında başlatıcı bir unsur olmaktadır.

Mevcut araştırmada katılımcılar boşanma sonrası yaşantının ağır, yoğun ve yorucu sürecine rağmen yaşamlarında ve kendilerinde pozitif yönde gelişim ve değişim olduğunu vurgulamışlardır. Bu durum Tedeschi ve Calhoun (1995)'in travma sonrası büyüme kuramına göre, yüksek düzeyde stres yaratan bir olayın sonrasında yaşanan büyüme kendilik algısında, bireylerin ilişki ağı ve yaşam felsefesinde ortaya çıkan değişimler olmak üzere üç farklı alanda gerçekleştiğinden bahseder. Katılımcılardan bazıları yaşadıkları boşanma deneyimini şimdiye kadar öğrenmedikleri, öğrenemedikleri geliştirici bir ders olarak ifade ederken diğeri bir katılımcı boşanma deneyiminin kendisine özgüven kazandırdığını ayrıca yaşamı anlamlandırmasının da artık farklı olduğunu eklemiştir. Bir başka katılımcı ise boşanma deneyimi sonrasında meslek yaşamına daha fazla zaman ayırdığını, atılımlar yaptığını ve ideallerine kavuştuğunu ifade etmiştir. Sears ve arkadaşlarına (2006) göre travmatik yaşantılar;

bireyi derinden sarsarak, sahibi olduğu baş etme refleks ve dünyaya bakışını zorlayan olaylardır. Deneyimleri sonrasında bireyler daha sağlıklı ve anlamlı ilişkiler inşa edebilirler.

Boşanma problem yaşanan bir evliliğin ilk çıkış kapısı olmasa da en kötü çıkış kapısı da değildir. İlişkiler için en sağlıklı alternatifin boşanma olması durumunda; işlevsel olan şey bireylerin, yakın çevre, ilgili devlet kurum ve araçlarının iş birliği ve itidal ile hareket etmesidir.

Genel olarak boşanma ile ilgili çok yakın zamana kadar baskın görüş: “Ne pahasına olursa olsun evlilik sürmeli, çocukların hatırı için boşanılmamalıdır.” biçiminde iken bu anlayış giderek değişmekte olup, araştırma bulgularının ışığında Cüceloğlu (2018) da ifade ettiği gibi artık çocuklar için evlilikte kalmak gibi bir durum söz konusu olmamakta şimdi çocuklara rağmen anlayışı ile çocuklar ve yetişkinler için, en sağlıklı ve en huzurlu şartların doğru olduğu kanaati hâkim olmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Araştırma kapsamında elde edilen veriler ilgili alinyazının da incelenmesi ile aşağıdaki sonuçlar ortaya konulmuştur.

1. Karar vermede etkin rol oynayan katılımcılar sürecin zorlukları ile diğerlerine göre daha kolay baş etmişlerdir. Karar sonrasında süreçte ne kadar zorluk yaşarsa yaşasın katılımcıların çoğunda rahatlama duygusu baskındır. Bu duruma ek olarak kendisini evlilik içerisinde boşanmaya hazırlayan bireyler dahi boşanma sonrasında boşluk, hüzün ve çöküntü hissettiklerini ifade etmişlerdir.
2. Kadınların ekonomik bağımsızlıklarının olması hem karar hem de boşanma süreci sonrasında kolaylaştırıcı ve iyileştirici etkiye sahip olduğu görülmüştür.
3. Kişilerin ilişki içerisinde ve sonlandırma sürecinde ifade edemedikleri duygu ve düşünceler üzerinden geçen zaman fark etmeksizin kendisini yoğun bir şekilde göstermektedir. Kararı kabul etmekte zorlanan tarafın süreci de zorlaştırdığı yine bu araştırmanın çıkan bir başka sonucudur.
4. Aile üyelerinin sosyal destek anlamında iyileştirici pozitif etkisi olurken, bazı kadın katılımcıların annelerinin müdahaleci tavrı söz konusudur, erkek katılımcılarda baba faktörünün müdahaleci hatta engelleyici olduğu görülmüştür. Özellikle kadın katılımcıların aile yanında sosyal destek ağına ek olarak arkadaş çevrelerinin de sürecin zorlukları içinde kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğunu vurgulanmıştır.
5. Erkek katılımcıların boşanma süreçlerinde çok fazla yıprandığı sonrasındaki iyileşme süreçlerinin kadın katılımcılara göre daha uzun sürdüğü görülmüştür. Kadın katılımcıların boşanma sonrası iyileşme ve pozitif kazanımlarına odaklanma konusunda daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılrken; erkek katılımcılar boşanma üzerinden geçen zamanın uzunluğu fark etmeksizin daha çok bitirilmemiş işler, negatif duygu ve daha az pozitif kazanım ile süreci değerlendirmiştir.
6. Hukuksal zeminin yıpratıcı ve hantal olması tüm katılımcılar tarafından vurgulanmış olup süreci daha zorlayıcı hale getirmektedir. Boşanma sürecinde çekişmeli davaların uzun sürmesi, yasal boşanmanın gecikmesine sebep olmaktadır. Bu durumun sürekli

gündemi meşgul eden bir yaşantı haline gelmesi kişilerin yıpranmasına ve boşanmak istediği eşleri ile yaşadığı gerilim ve çatışmanın artmasına sebep olmuştur. Dava süreçlerinin nafaka, velayet, mal paylaşımı ayaklarının boşanma gerçekleşikten sonra da devam etmesi kişilerin duygusal sosyal ekonomik süreçlerini tamamlayamamasına sebep olmaktadır. Ayrıca çocukların süreç içerisinde eşlerin birbirlerine karşı kızgınlık, kırgınlık, öfke gibi yıkıcı duyguları iletmede bir nesne haline getirildiği, zaman zaman tehdit veya intikam aracı olarak da kullanılarak velayete sahip olamayan ebeveynle ilişki kurulmasına engel tavırlar sergilendiği gözlemlenmiştir. Araştırmanın bu sonuçları hukuksal zemin içerisinde problemin tüm odakları açısından zararlarını ve zorluklarını ortaya koymaktadır.

7. Katılımcılar yeniden boşanma deneyimi yaşasalar süreçte kendi menfaatlerini önceleyeceklerini, yasal haklarını sonuna kadar kullanacaklarını, duygusallık ve tepkisellikten uzak daha mantıklı bir karar süreci yaşamak isteyeceklerini belirtmişlerdir.
8. Katılımcıların süreç içerisinde kendilerine yardımcı olacak profesyonel desteğe duydukları ihtiyaç ve bunun önemi araştırmanın önemli sonuçlarından biridir. Boşanma sürecinin öncesi ile başlayarak karar verme, sürecin devamı ve boşanmanın sonrasında gerek kendi gerekse çocukları ile ilgili olarak katılımcılar psikolojik desteğe duydukları ihtiyacı sıklıkla vurgulamıştır.
9. Araştırma kapsamında katılımcıların boşanmayı yorucu da olsa öğretici bir ders olarak gördükleri mevcut çalışmanın sonucudur. Boşandıkları eşlerinden bağımsız yeni kimlik, kişilik, yaşamı anlama ve yorumla, sosyal ilişkilerini daha sağlıklı zeminlerde düzenleme, yaşadıkları olaylara akıl ve mantık perspektifinden bakabilme kazanımlarını elde ettikleri çalışmaya katkı sunan önemli bir sonuçtur.
10. Son olarak katılımcıların boşanmış olmayı kadınlık ve erkeklik rollerini vurgulayarak cinsiyet perspektifinden sıklıkla vurguladıkları görülmüştür.

6.2. Öneriler

6.2.1. Araştırmacılara Öneriler

1. Boşanma süreci dahilinde ayrıntı bir şekilde incelenmesi gereken bir başka konu da yakın çevrenin boşanmaya etkisi ve ne oranda boşanma olgusundan etkilenmekte olduklarıdır.
2. Boşanma çalışmalarında göz ardı edilen bir örneklem grubu olarak boşanmış bireylerin yeniden evlendikleri bireyler ile nicel ve nitel çalışmaların yapılması boşanma literatürü açısından önemli görülmektedir.
3. Boşanmış bireylerin ikinci evliliklerindeki motivasyon dinamiği yine araştırmacılar tarafından ele alınmaya değer başka bir konudur. Boşanmış bireylerin olumsuz duygusal, düşünsel ve davranışsal problemlerinin ve bu problemlere yönelik yardım ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.
4. Boşanma sonrası velayete sahip olmayan ebeveynin okul ve okul dışı etkinliklere entegrasyonu ile ilgili aile katılımını destekleyecek araştırmalar yapılabilir.
5. Anne ve babası boşanan çocuklar için birçok araştırma yapılmışken, çocuğu boşanmış anne babalar ile ilgili alan yazında araştırmaya ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.
6. Boşanma sonrası süreç boylamsal olarak çalışılabilir.

6.2.2. Uygulayıcılara Öneriler

1. Profesyonel aile ve evlilik terapistlerinin terapi sürecinde ayrılık ve boşanma başlıkları altında, psikoeğitim niteliğinde ayrılma ve boşanma danışmanlığı hakkında bilgi vermesi sağlanabilir.
2. Mahkeme başvurusu ile boşanma sürecini başlatan kişilere davalar görülmeden önce boşanma danışmanlığı sunulabilir.
3. Boşanmanın sağlıklı zeminini oluşturacak özellikle boşanma sürecindeki bitirilmemiş işleri konu alan grupla psikolojik danışma, psikoeğitim gibi farklı müdahale yöntemleri ile boşanmış bireylere rehberlik edilebilir.

4. Boşanma sonrası ebeveyn ortaklığı devam eden çiftler için profesyonellerce oluşturulacak iletişim ağı ile hissettikleri duygular ne kadar yoğun ve yıkıcı olursa olsun ortak bir iletişim zemininde buluşmaları gerekliliği öğretilir. Boşanmış bireylerin ebeveyn ortaklıklarını geliştirip sürdürmelerine yönelik olarak psikoeğitim çalışmaları yapılabilir.
5. Devletin ilgili kurumlarının boşanma süreci ile ilgili daha ulaşılabilir ve çözüm odaklı olması sağlanabilir.
6. Boşanma süreci kapsamında risk ve koruyucu faktörlere yönelik çalışmalar yapılabilir.
7. Boşanma sürecinde tarafların ve çocukların yaşayabileceği olumsuz etkileri önleyebilecek psikoeğitim çalışmaları yapılabilir.
8. Her fırsatta ortak iletişim alanı oluşturamadıklarından şikâyet eden çocuk sahibi boşanmış ebeveynler için; iletişim merkezleri kurulması, çocuk teslim sırasında yaşanan problemlerin önüne geçilmesi için de çocuk teslim merkezlerinin kurulması sağlanabilir.
9. Boşanma yalnızca hukukun yetki alanında değildir psikolojik ve sosyolojik birçok noktası olduğundan disiplinler arası ele alınarak çözüm yolları için iş birliği esası oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Abraído-Lanza, A. F., Guier, C., and Colón, R. M. (1998). Psychological thriving among Latinas with chronic illness. *Journal of Social Issues*, 54(2), 405-424.
- Affleck, G., Tennen, H., Croog, S. and Levine, S. (1987). Causal attribution, perceived benefits, and morbidity after a heart attack: an 8-year study. *Journal of consulting and clinical psychology*, 55(1), 29.
- Affleck, G., and Tennen, H. (1996). Construing benefits from adversity: Adaptational.
- Ahrons, C. R. (1980). The Binuclear Family. *Alternative Life Styles*, 2(4), 499 – 515.
- Ahrons, C. R. (1981). The continuing coparental relationship between divorced spouses. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(3), 415.
- Ahrons, C. R. (2007). Introduction to the special issue on divorce and its aftermath. *Family Process*, 46(1), 3-6.
- Aile, T. B., Müdürlüğü, S. A. G., ve Demirkan, S. Y. (2009). *Boşanma nedenleri araştırması*. Ankara: Avşaroğlu Matbaası.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). *Boşanma nedenleri araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. www.aile.gov.tr
- Akgül Sarpkaya, O. (2013). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 29-50.
- Akıntürk, T., ve Karaman, D. A. (2013). *Borçlar hukuku: genel hükümler özel borç ilişkileri*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Aktaş Akoğlu, Ö., ve Küçükkaragöz, A. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sırasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Aktaş, Ç. (2018). Boşanmanın Erkekler Üzerindeki Etkisi: İstanbul Örneği. *İMGELEM*, 2(2), 29-57.
- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

- Alba-Fisch, M. (2016). Collaborative divorce: An effort to reduce the damage of divorce. *Journal of Clinical Psychology*, 72(5), 444-457.
- Albrecht, S. L., Bahr, H. M., and Goodman, K. L. (1983). *Divorce and remarriage: Problems, adaptations, and adjustments* (No. 42). Greenwood Pub Group.
- Altan, C. (2013). *Üniversite öğrencilerinde travma sonrası gelişimi etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Doctoral dissertation). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Altunbilek, C. ve Aydoğan, İ. (2015). İlköğretim ikinci kademedeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarıları ve okulda karşılaştıkları problemlerin incelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 75-102.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R. and Keith, B. (1991). Parental divorce and adult wellbeing: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43-58.
- Amato, P. R. and Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of family issues*, 24(5), 602-626.
- Amato, P. R. and Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of family issues*, 15(2), 191-207.
- Amato, P. R. and Rogers, S. J. (1997). A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 612-624.
- Arditti, J. A. and Prouty, A. M. (1999). Change, disengagement, and renewal: Relationship dynamics between young adults and their fathers after divorce. *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(1), 61-81.
- Arıkan, Ç. (1992). Yoksulluk. *Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Aydoğdu, A., Yildirim, N. K., Özkan, M., ve Özkan, S. (2012). Gelişimsel ve Durumsal Krize Müdahale: Olgu Sunumu. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, 3(2).
- Bailey, C. E. (1998). An outcome study of a program for noncustodial fathers: Program impact on child support payments, and the coparenting relationships (Doctoral Dissertation, Purdue University, 1998). *Dissertation Abstracts International*, 60(7), 2691.

- Barrington, A. and Shakespeare-Finch, J. (2013). Posttraumatic growth and posttraumatic depreciation as predictors of psychological adjustment. *Journal of Loss and Trauma, 18*(5), 429-443.
- Baruth, L. G., Burggraf, M. Z., Carlson, J., and Lewis, J. (1991). Counseling single-parent families. *Family counseling: Strategies and issues, 157-173*.
- Bauer, J. J. and Bonanno, G. A. (2001). I can, I do, I am: The narrative differentiation of self-efficacy and other self-evaluations while adapting to bereavement. *Journal of research in personality, 35*(4), 424-448.
- Blomquist, J. M. (1985). The effect of the divorce experience on spiritual growth. *Pastoral Psychology, 34*(2), 82-91.
- Blumstein, P., and Schwartz, P. (1983). *American couples. Morrow*.
- Bulut, S. (2018). Boşanmış babaların çocuklarıyla ilişkileri ve buna etki eden faktörler. *Electronic Turkish Studies, 13*(2).
- Bulut, S. ve Gündüz, S. (2016). Boşanmış erkeklerin yaşamış oldukları psiko-sosyal sorunlar. *Turan: Stratejik Arastirmalar Merkezi, 8*(32), 369.
- Caduri, A. (1994). *Single parent families: Family in transition or an alternative life-style*. (Unpublished master's thesis). Haifa University, Haifa, Israel.
- Calhoun, L. G., and Tedeschi, R. G. (1995). *Trauma and transformation: Growing in the aftermath of suffering*.
- Canevello, A., Michels, V., and Hilaire, N. (2016). Posttraumatic growth: Spouses' relationship quality and psychological distress. *Journal of loss and trauma, 21*(6), 548-559.
- Canevello, A., Michels, V., &Hilaire, N. (2016). Supporting close others' growth after trauma: The role of responsiveness in romantic partners' mutual posttraumatic growth. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy, 8*(3), 334.
- Cantor, N. & Kihlstrom, J. F. (1987). *Personality and social intelligence*. Pearson College Division.
- Cleberg, K. & Danes, S. (1999). *Grief and crisis decisions*, University of Minnesota Additional Service: Family Social Sciences Department.
- Cohen, A. & Liebenberg, M. (1994). Divorce and society—Who needs help? Support systems for the divorced father and mother who raise children alone. *Social Security, 41*, 57-72.

- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin*, 98(2), 310.
- Collins, M. D., Lawson, P. A., Willems, A., Cordoba, J. J., Fernandez-Garayzabal, J., Garcia, P. & Farrow, J. A. E. (1994). The phylogeny of the genus *Clostridium*: proposal of five new genera and eleven new species combinations. *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology*, 44(4), 812-826.
- Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: a meta-analysis. *Journal of personality and social psychology*, 93(6), 1080.
- Cooney, T. M., & Uhlenberg, P. (1990). The role of divorce in men's relations with their adult children after mid-life. *Journal of Marriage and the Family*, 677-688.
- Coontz, S. (2005). *Marriage, a history: From obedience to intimacy*. NY: Viking.
- Coontz, S. (2007). The origins of modern divorce. *Family process*, 46(1), 7-16.
- Crosby, J. F., Gage, B. A., & Raymond, M. C. (1983). The grief resolution process in divorce. *Journal of Divorce*, 7(1), 3-18.
- Çetinel, M. Ü., ve Güneş, B. S. Mahkeme dışı boşanma kurumu ve türk hukukunun bu kuruma yaklaşımı. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (1), 309-340.
- Demircioğlu, N. S. (2000). *Boşanmanın çalışan kadının statüsü ve cinsiyet rolü üzerine etkisi*. (Doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Diedrick, P. (1991). Gender differences in divorce adjustment. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 14(3-4), 33-46.
- Dulac, G. (1997). Arendell, Terry. 1995. *Fathers and Divorce*. Newbury Park, Californie, Sage Publications, 302 p. *Lien social et Politiques*, (37), 176-177.
- Fiyakalı, C. N. (2008). *Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of personality and social psychology*, 54(3), 466.
- Frisby, B. N., Booth-Butterfield, M., Dillow, M. R., Martin, M. M., & Weber, K. D. (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress, and post-divorce relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29(6), 715-735.

- Furstenberg Jr, F. F., and Nord, C. W. (1985). Parenting apart: Patterns of childrearing after marital disruption. *Journal of Marriage and the Family*, 893-904.
- Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (1998). *Counseling today's families*. Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Goode, W. J. (1965). *Women in divorce* (Vol. 91234). New York: Free Press; London: Collier-Macmillan.
- Gottman, J. M. (2014). *What predicts divorce?: The relationship between marital processes and marital outcomes*. Psychology Press.
- Graff-Reed, R. L. (2004). *Positive effects of stressful life events: Psychological growth following divorce* (Doctoral dissertation, Miami University).
- Gregson, J., and Ceynar, M. L. (2009). Finding “me” again: Women's postdivorce identity shifts. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 50(8), 564-582.
- Guttman, J. (1993). *Divorce in psychosocial perspective: Theory and research*. Psychology Press.
- Günay-Erkol, Ç. (2018). İlet, zillet, erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki seyri. *Toplum ve Bilim*, 145, 6-31.
- Gündüz, S., Bulut, S., Yıldırım, R., and Rayimbekova, D. (2015). Kazak Erkeklerinin Boşanmaya Bakışı. *Electronic Turkish Studies*, 10(10).
- Gürcan, A. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Hetherington, E. M. (1979). Divorce: a child's perspective. *American psychologist*, 34(10), 851.
- Hetherington, E. M. and Kelly, J. (2003). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. WW Norton ve Company.
- Hetherington, E. M., Cox, M., and Cox, R. (1976). Divorced fathers. *The Family Coordinator*, 25(4), 417-428.
- Hetherington, E. M., Stanley-Hagan, M. & Anderson, E. R. (1989). Marital transitions: A child's perspective. *American Psychologist*, 44(2), 303.
- Hobfoll, S. E., Hall, B. J., Canetti-Nisim, D., Galea, S., Johnson, R. J., and Palmieri, P. A. (2007). Refining our understanding of traumatic growth in the face of terrorism: Moving

- from meaning cognitions to doing what is meaningful. *Applied Psychology*, 56(3), 345-366.
- Hodges, W. F. (1991). *Interventions for children of divorce: Custody, access, and psychotherapy*. John Wiley ve Sons.
- Hughes, M. (1989). Parenthood and psychological well-being among the formerly married: Are children the primary source of psychological distress?. *Journal of Family Issues*, 10(4), 463-481.
- Hurowitz, N. (1981). *Divorce: Your fault, my fault, no fault. In terpersonal approaches*. Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Jean, E. V. (1991). Travmalara Karşı Strens, *Boşanma ve Yeniden Evlenme Dergisi*, 15 (1-2), 99-126.
- Joanna, G. & Michelle L. C. (2009). Yine “Ben” 'i Bulmak: Kadınların Postdivorce Kimlik Değişimleri, *Boşanma ve Yeniden Evlendirme Dergisi*, 50(8), 564-582,
- Joiner, T. E., & Coyne, J. C. (1999). *The interactional nature of depression: Advances in interpersonal approaches* (pp. xiv-423). American Psychological Association.
- Joseph, S., Murphy, D., & Regel, S. (2012). An affective–cognitive processing model of post-traumatic growth. *Clinical psychology ve psychotherapy*, 19(4), 316-325.
- Joseph, S., & Linley, P. A. (2008). Psychological assessment of growth following adversity: A review. *Trauma, recovery, and growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress*, 21-38.
- Joseph, S., Williams, R., & Yule, W. (1993). Changes in outlook following disaster: The preliminary development of a measure to assess positive and negative responses. *Journal of traumatic stress*, 6(2), 271-279.
- Kalmijn, M., & Poortman, A. R. (2006). His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European sociological review*, 22(2), 201-214.
- Kaslow, F. W., & Schwartz, L. L. (1987). *The dynamics of divorce: A life cycle perspective*. Brunner/Mazel.
- Kelly, J. B. (1982). Divorce: The adult perspective. *Handbook of developmental Psychology. United States of America. Prentice-Hall. Development*, 60, 1392-1404.

- Kelly, J. B. (2005). "Developing useful parenting models for children following divorce." *Journal Of The American Academy Of Marriage Lawyers*, 19, 237-254.
- Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: Insights from empirical and clinical research. *Family process*, 46(1), 35-52.
- Kelly, J. B. (2012). *Risk and protective factors associated with child and adolescent adjustment following separation and divorce: Social science applications*. (49-84). New York, Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Kenny, M. C. (2000). Working with children of divorce and their families. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 37(3), 228.
- Kerr, J., Ward, G. and Avons, S. E. (1998). Response bias in visual serial order memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, memory, and cognition*, 24(5), 1316.
- Kessler, S. (1975). *The American way of divorce: Prescriptions for change*.
- Kim, J. Y., and Kim, H. (2002). Stigma in divorces and its deterrence effect. *The Journal of Socio-Economics*, 31(1), 31-44.
- Kitson, G. C., and Holmes, W. M. (1992). *Portrait of divorce: Adjustment to marital breakdown*. Guilford Press.
- Kitson, G. C., and Sussman, M. B. (1982). Marital complaints, demographic characteristics, and symptoms of mental distress in divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 87-101.
- Kolburan, Ş. G. (2017). Kadın Cinayetleri Konusunda Nedensel Bir Değerlendirme: Sahip Olma Güdüsü. *The Bulletin of Legal Medicine*, 22(3), 194-199.
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112.
- Krantzler, M. (2014). *Creative divorce: A new opportunity for personal growth*. Open Road Media.
- Kraus, S. (1980). The crisis of divorce: growth promoting or pathogenic. *Journal of Divorce*, 3(2), 107-119.
- Kressel, K., and Deutsch, M. (1977). Divorce therapy: An in-depth survey of therapists' views. *Family Process*, 16(4), 413-443.

- Kuzu, A., Çankaya, S., ve Mısırlı, Z. A. (2011). Tasarım tabanlı araştırma ve öğrenme ortamlarının tasarımı ve geliştirilmesinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A., & Martins, H. (2014). Psychometric properties of the Portuguese version of the posttraumatic growth inventory short form among divorced adults. *European Journal of Psychological Assessment*.
- Lauer, R. H., Lauer, J. C., and Hillier, S. (1997). *Marriage and family: The quest for intimacy*. Brown ve Benchmark.
- Lee, M. Y. (1997). Post-divorce interparental conflict, children's contact with both parents, children's emotional processes, and children's behavioral adjustment. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 27(3-4), 61-82.
- Leonard, K. E., & Roberts, L. J. (1998). Marital aggression, quality, and stability in the first year of marriage: Findings from the Buffalo Newlywed Study. *The developmental course of marital dysfunction*, 44-73.
- Levinger, G. G. K., and Moles, O. C. (1979). *Divorce and separation*. Basic Books.
- Lincoln, Y. S. (2007). *Naturalistic inquiry*. The Blackwell encyclopedia of sociology.
- Lindstrom, C. M., Cann, A., Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2013). The relationship of core belief challenge, rumination, disclosure, and sociocultural elements to posttraumatic growth. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 5(1), 50.
- Linley, P. A., and Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of traumatic stress: official publication of the international society for traumatic stress studies*, 17(1), 11-21.
- Lund, K. L. (1990). A feminist perspective on divorce therapy for women. *Journal of Divorce*, 13(3), 57-68.
- Lund, M. (1987). *The non-custodial father: Common challenges in parenting after divorce*. Reassessing fatherhood, 212-224.
- Mağden, D., ve Temel, Z. F. (1991). Anne-babası boşanmış ve boşanmamış olan 7-9 yaş çocuklarının okul başarıları arasındaki farkların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 15(80).
- Mahmutoğlu, T. (2017). *İş hayatında cinsel ayrımcılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkileri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

- Mantle, W. (1996). *Ayrılık ve boşanma el kitabı*. Psikoloji Yayınları
- Marks, N. F., and McLanahan, S. S. (1993). Gender, family structure, and social support among parents. *Journal of marriage and family*, 55(2), 481.
- McAdams, H. H., Srinivasan, B., and Arkin, A. P. (2004). The evolution of genetic regulatory systems in bacteria. *Nature Reviews Genetics*, 5(3), 169-178.
- McIsaac, H., and Finn, C. (1999). Parents beyond conflict: A cognitive restructuring model for high-conflict families in divorce. *Family Court Review*, 37(1), 74-82.
- Mezirow, J. (2000). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. The Jossey-Bass Higher and Adult Education Series. Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome Way, San Francisco, CA 94104.
- Nisbett, R. E. (2003). *The geography of thought: How asians and westerners think differently the impact of... and why*.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161.
- Özar, Ş., ve Yakut-Çakar, B. (2012). Aile, devlet ve piyasa kısılacında boşanmış kadınlar. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 16, 1-12.,
- Özdal, F., ve Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne-babası ile yaşayan çocukların kaygı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 255-267.
- Özdemir, N. (2003). *Türk-İsviçre Hukukunda Anlaşılmalı Boşanma*. Beta.
- Özen, Y. (2017). *Travma Sonrası Gelişim, Büyüme, Kimlik Gelişimi ve Sosyal İlişkiler*.
- Paracıoğlu, V., ve Sayıl, I. Ankara'da intihar girişimleri üzerine bir izleme çalışması: Dünya Sağlık Örgütü - Avrupa çok merkezli intihar davranışı izlem çalışması sonuçları. *Kriz Dergisi*, 12(2).
- Parekh, B. ve Tanrıseven, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek: Kültürel çeşitlilik ve siyasi teori*. Phoenix.
- Park, C. L. (2004). The notion of growth following stressful life experiences: Problems and prospects. *Psychological Inquiry*, 15(1), 69-76.
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological bulletin*, 136(2), 257.

- Park, C. L., Cohen, L. H., and Murch, R. L. (1996). Assessment and prediction of stress-related growth. *Journal of personality*, 64(1), 71-105.
- Paula Couto, M. C. P., Koller, S. H., and Novo, R. (2011). Stressful life events and psychological well-being in a Brazilian sample of older persons: The role of resilience. *Ageing International*, 36(4), 492-505.
- Pırtık, Ş. (2013). *Boşanmış ve tam aileden gelen okul öncesi çocukların sosyal beceri ve akran tepkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Pines, A. M., Gat, H., & Tal, Y. (2002). Gender differences in content and style of argument between couples during divorce mediation. *Conflict Resolution Quarterly*, 20(1), 23-50.
- Prati, G., & Pietrantonio, L. (2009). Optimism, social support, and coping strategies as factors contributing to posttraumatic growth: A meta-analysis. *Journal of loss and trauma*, 14(5), 364-388.
- Rich, J. K., & Rice, D. G. (1986). *Living through divorce: A developmental approach to divorce therapy*. Guilford Press.
- Richards, M., and Dyson, M. (1982). *Separation, divorce and the development of children: A review*. London: Department of Health and Social Security.
- Roepke, A. M., Jayawickreme, E., and Riffle, O. M. (2014). Meaning and health: A systematic review. *Applied Research in Quality of Life*, 9(4), 1055-1079.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.
- Ryff, C. D. & Singer, B. H. (1996). Psychological well-being: meaning, measurement and inferences for Psychotherapy Research. *Psychotherapy and psychosom*, 65, 14 - 23 .
- Sağlam, M., Kıvrak, M., ve Baysal, T. Ebeveyn Ayrılığının Çocukların Suça Sürüklenmesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 6(1), 111-120.
- Sayan Karahan, A. (2012). *Boşanma sonrası yaşama uyum*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Sbarra, DA, Smith, HL & Matthias, RM (2012) Love yourself when breaking up with your ex: observational ratings of self-compassion predict the course of emotional healing after marital separation. *Psychological Sciences*, 23(3), 261-269
- Schwartz, L. L., & Kaslow, F. W. (1997). *Painful partings: Divorce and its aftermath*. John Wiley ve Sons Inc.
- Schwartzberg, S. S., & Janoff-Bulman, R. (1991). Grief and the search for meaning: Exploring the assumptive worlds of bereaved college students. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 10(3), 270-288.
- Scott, E. S. (1992). Pluralism, parental preference, and child custody. *Calif. L. Rev.*, 80, 615.
- Sebuktekin, D. (2018). *Travma sonrası büyüme, temel inançlarda sarsılma ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Seligman, M. E. (2011). *Flourish: a new understanding of happiness and well-being--and how to achieve them*. Boston: Nicholas Brealey.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Happiness, excellence, and optimal human functioning [Special issue]. *American Psychologist*, 55(1), 5-183.
- Sevim, Y., Güldeste, A., ve Canan, Ö. N. E. R. (2016). Boşanan Erkeklerin Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 293-312.
- Sharon, K. (1980). Boşanma Krizi, *Boşanma Dergisi*, 3(2), 107-111.
- Shaw, L. A. (2010). Divorce mediation outcome research: A meta-analysis. *Conflict Resolution Quarterly*, 27(4), 447-467.
- Smart, L. S. (1977). An application of Erikson's theory to the recovery-from-divorce process. *Journal of Divorce*, 1(1), 67-79.
- Soylu, Y. (2018). Boşanmış Kadınlarda Psikolojik Sağlamlığı Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49).
- Spanier, G. B., & Hanson, S. (1982). The role of extended kin in the adjustment to marital separation. *Journal of Divorce*, 5(1-2), 33-48.
- Splevins, K., Cohen, K., Bowley, J., & Joseph, S. (2010). Theories of posttraumatic growth: Cross-cultural perspectives. *Journal of Loss and Trauma*, 15(3), 259-277.

- Şimşek, H., ve Yıldırım, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Taylor, S. E. (1983). Adjustment to threatening events: A theory of cognitive adaptation. *American psychologist*, 38(11), 1161.
- Taylor, S. E., and Armor, D. A. (1996). Positive illusions and coping with adversity. *Journal of personality*, 64(4), 873-898.
- T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye boşanma nedenleri araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2006). *Aile yapısı araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2013). Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler (TAYA). *Araştırma ve Sosyal Politika Serisi*, Birinci Basım, 2014, İstanbul.
- T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011). *Tek ebeveynli aileler*. Erişim adresi: [Tek Ebeveynli Aileler - PDF Free Download \(pdfbox.com\)](http://www.pdfbox.com)
- Tedeschi, R. G., Calhoun, L. G., & Cann, A. (2007). Evaluating resource gain: Understanding and misunderstanding posttraumatic growth. *Applied Psychology*, 56(3), 396-406.
- Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (Eds.). (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Routledge.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of traumatic stress*, 9(3), 455-471.
- Tedeschi, R. G., and Calhoun, L. G. (2004). "Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence". *Psychological inquiry*, 15(1), 1-18.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2006). Expert companions: Posttraumatic growth in clinical practice. *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice*, 291-310.
- Tein, J. Y., Sandler, I. N., & Zautra, A. J. (2000). Stressful life events, psychological distress, coping, and parenting of divorced mothers: A longitudinal study. *Journal of family psychology*, 14(1), 27.

- Tennen, H. (2013). Positive change following trauma: Controversies and new directions. In *Comments presented at the 29th annual meeting of International Society of Traumatic Stress Studies*, Philadelphia.
- Tennen, H., & Affleck, G. (1998). Personality and Transformation in Me Face of Adversity. *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*, 65.
- Tennen, H., & Affleck, G. (2002). Benefit-finding and benefit-reminding. *Handbook of positive psychology*, 1, 584-597.
- Tesler, P. H., & Thompson, P. (2006). *Collaborative divorce: The revolutionary new way to restructure your family, resolve legal issues, and move on with your life*. Harper Collins.
- Thomas, C. & Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(3-4), 210-224.
- Thomas, C., and Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 49(3-4), 210-224.
- Thompson, R. A. (1994). The role of the father after divorce. *The future of children*, 210-235.
- Thurnher, M., Fenn, C. B., Melichar, J., and Chiriboga, D. A. (1983). Sociodemographic perspectives on reasons for divorce. *Journal of Divorce*, 6(4), 25-35.
- TÜİK (2019) <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBARama.do>, (23.06.2020).
- Tobaccowala, S. (2011). *The Experience of Divorce and the Perceived Impact of Education on the Decision to Divorce Among Divorced Women of India* (Doctoral dissertation, Walden University).
- Veevers, J. E. (1991). Traumas versus stressors: a paradigm of positive versus negative divorce outcomes. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 15(1-2), 99-126.
- Velez, CE, Wolchick, SA, Tein, JY & Sandler, I. (2011). "Protecting children from the consequences of divorce: a longitudinal study of the effects of Parenting on children's coping processes. *Child Development*, 82(1), 244-257.
- Wang, C. T. L., and Schofer, E. (2018). Coming Out of the Penumbra: World Culture and Cross-National Variation in Divorce Rates. *Social Forces*, 97(2), 675-704.
- Weiss, R. S. (1975). *Marital separation*. Basic Books.
- Weiss, T. (2002). Posttraumatic growth in women with breast cancer and their husbands: An intersubjective validation study. *Journal of psychosocial Oncology*, 20(2), 65-80.

- Weiss, T., & Berger, R. (2010). *Posttraumatic growth and culturally competent practice: Lessons learned from around the globe*. John Wiley ve Sons.
- Wetter, D. W., Kenford, S. L., Welsch, S. K., Smith, S. S., Fouladi, R. T., Fiore, M. C., & Baker, T. B. (2004). Prevalence and predictors of transitions in smoking behavior among college students. *Health psychology, 23*(2), 168.
- Whisman, M. A., & Wagers, T. P. (2005). Assessing relationship betrayals. *Journal of clinical psychology, 61*(11), 1383-1391.
- White, S. M., and Mika, K. (1983). Family divorce and separation: Theory and research. *Marriage and Family Review, 6*(1-2), 175-193.
- Wilder, S. E. (2016). Predicting adjustment to divorce from social support and relational quality in multiple relationships. *Journal of Divorce and Remarriage, 57*(8), 553-572.
- Wilder, S. E. (2016). Predicting adjustment to divorce from social support and relational quality in multiple relationships. *Journal of Divorce and Remarriage, 57*(8), 553-572.
- Wise, M. J. (1980). The aftermath of divorce. *American Journal of Psychoanalysis, 40*(2), 149-158.
- Wiseman, R. S. (1996). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework, 56*(4), 205-212.
- Wong, P. T., Reker, G. T., & Peacock, E. J. (2006). A resource-congruence model of coping and the development of the coping schemas inventory. In *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping* (pp. 223-283). Springer, Boston, MA.

EKLER

EK 1: Görüşme Formu

“BOŞANMIŞ BİREYLERİN BOŞANMA DENEYİMLERİ”

GÖRÜŞME FORMU

Bu araştırma yoluyla boşanma deneyimlerinizden faydalanılacaktır. Boşanma süreciniz boyunca edindiğiniz deneyimleriniz süreci sizin için kolaylaştıran ve zorlaştıran noktalar alanyazına girerek bir zenginlik yaratması amaçlanmaktadır

Bu görüşme esnasında izniniz dâhilinde ses kaydı alınacaktır. İsteddiğiniz zaman görüşmeyi sonlandırabilir veya istemediğiniz soruları cevaplamayabilirsiniz. Kimlik bilgileriniz araştırma raporunda kesinlikle yer almayacaktır. Kurumunuz ve sizin için bir kod isim belirlenip ifadeleriniz araştırma raporunda bu şekilde yer alacaktır.

Görüşme dokümanları ve bilgileriniz benim ve danışman hocamın dışında kimseyle paylaşılmayacaktır. Soruların doğru veya yanlış bir cevabı bulunmuyor ve sadece sizin deneyim ve görüşlerinizi önemsiyoruz. Katılımınız tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Görüşmenin yaklaşık yarım saat süreceğini tahmin ediyorum.

Psikolojik Danışman Emine KOÇER

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı TOMAR

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR Anabilim Dalı

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

❖ Yaşınız?

.....

❖ Eğitim Durumunuz?

.....

❖ Cinsiyetiniz?

.....

❖ Mesleğiniz?

.....

❖ Aktif olarak çalışıyor musunuz?

.....

❖ Çocuğunuz var mı? Varsa sayısı ve cinsiyeti nedir?

.....

1)Eski eşinizle evlilik öncesi birliktelik süreniz ne kadar?

2) Evli olarak kaldığınız süre ne kadar?

3)Boşanma kararını ilk hangi taraf dile getirdi?

4)Boşanma kararını ne zaman ve nasıl aldınız?

5)Yasal boşanmanız üzerinden kaç yıl geçti?

6)Mahkeme süreci kaç yıl sürdü?

7)Siz kendinizi duygusal olarak ne zaman boşanmış hissettiniz?

8)Boşanma sürecinizi düşündüğünüzde

*Kendiniz / Aileniz

*Eşiniz / Ailesi ile ilgili olarak yaşadığınız sorun ya da sorunlar nelerdir?

9)Süreç içerisinde profesyonel ruhsal destek aldınız mı?

10)Boşanma sürecinizde size eşlik eden

*Duygular*Düşünceler*Eylemler nelerdir?

11)Boşanma sürecinizde ve sonrasında sizi zorlayan çevresel faktörler nelerdir?

12)Boşanma sürecinize dair;

*Kendinizden

*Yakın çevrenizden

*Eşinizden / eşinizin ailesinden neler bekliyordunuz/nelerle karşılaştınız?

13)Boşanma sürecinizde sosyal çevrenizi nasıl değerlendiriyorsunuz;

.....?

14)Boşanma sürecinizde sosyal çevreniz sizi nasıl etkiledi, şimdi olsa neleri farklı olurdu?

15)Boşanma sürecinizi düşündüğünüzde;

*O dönemle ilgili şu an ki hisleriniz/ düşünceleriniz nelerdir?

16)Boşanma sürecinizle ilgili olarak bugün aynı süreçten geçiyor olsaydınız neler farklı olurdu?

*Mahkeme süreci, velayet, nafaka, diğer

17)Yeniden boşansanız şu an yaşadığınız psikolojik yıpranmadan daha azını yaşamak için neleri farklı yaptınız?

18)Şu an Kırgınlığınız, yapmak veya söylemek istediğiniz bir şey var mı?

19)Boşanma sonrası neler kazandınız neler kaybettiniz?

20)Boşanma olgusuna nasıl algılıyorsunuz?

21)Yeniden evlenmeye nasıl bakıyorsunuz?

22)Boşanma olgusunun hukuksal çerçevesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

23)Sizce ideal boşanma mümkün mü? Boşanma nasıl olmalı?

24)Size boşanma sürecinizi yeniden deneyimleme imkânı verilse neler farklı olurdu?

25)İlişkiniz en iyi şartlarda bitmiş olsa bu sizin için ne demek ve nasıl olurdu?

26)Ayrılma/boşanma süreciniz düşünüldüğünde “çocuklar için en iyi” olacak şekilde karar alınsa bunlar neler olurdu?

Bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda kesip çıkabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

